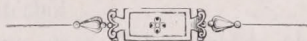


BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI  
TARTALOM  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVE.



SZERKESZTI:  
**GROSSCHMID GÁBOR.**

~~~~~  
IV. ÉVFOLYAM.  
~~~~~



ZOMBOR.  
NYOMATOTT BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBAN.  
1888.



## TARTALOM.

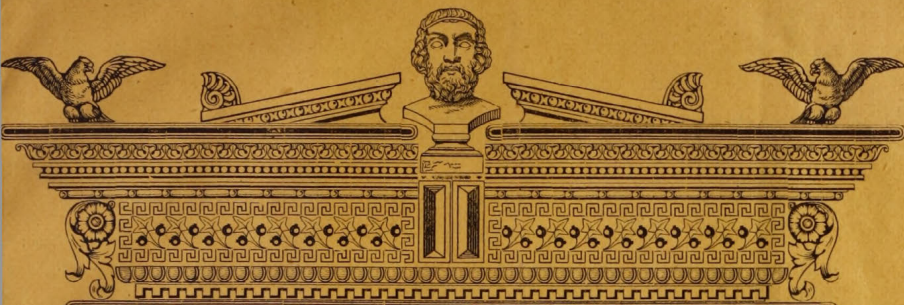
	Lap.
A szerb vajdaság felállításának megkísértése a mult században. Thim Józseftől . . . . .	1.
Vidékünk a rómaiak korában. Dudás Gyulától . . . . .	8.
Kritika. Dudás Gyulától . . . . .	14.
A esajkás kerület. Iványi Istvántól . . . . .	17.
Történelmi ismertető. Gorschmid Gábortól . . . . .	35.
Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának 1888. évi március 11-én tartott közgyűlés jegyzőkönyve . . . . .	42.
A társulat 1888. évi tagjainak névjegyzéke . . . . .	45.
Az 1887. évi tikári jelentésből . . . . .	47.
A régi Bodrogh vármegye és a Zichy grófok okmánytára. Gorschmid Gábortól . . . . .	49.
A Szemző szállási lelet. Gorschmid Gábortól . . . . .	75.
Az alföldi halmok. Dudás Gyulától . . . . .	80.
Bács-Bodrogh vármegye a térképen. Iványi Istvántól . . . . .	103.
Bajsa. Iványi Istvántól . . . . .	114.
Barthán. Iványi Istvántól . . . . .	115.
Bronzkori emlékek a Bácskaságon. Dudás Gyulától . . . . .	118.
A társulat gyűjteményei. Gorschmid Gábortól . . . . .	125.
Egyveleg. Gorschmid Gábortól . . . . .	131.
Értesítő felhívás. Gorschmid Gábortól . . . . .	136.





Երեսն թիվը՝ ժողովրդի ցուցանիս ցարթի	129
Երեսն թիվը՝ ժողովրդի ցարթի	131
Կ. Երեսն թիվը՝ ժողովրդի ցուցանիս ցարթի	152
Թուրքի օմրակը և իսկանդուր ընդհանրի	118
Թուրքի թուրքի ցարթի	119
Թուրքի թուրքի ցարթի	117
Թուրք-թուրք ընդհանր և իսկանդուր թուրքի ցարթի	193
Մ. Երեսն թիվը՝ Թուրքի ցարթի	70
Մ. Երեսն թիվը՝ թուրքի ցուցանիս ցարթի	29
Թուրքի ցարթի	38
Մ. Երեսն թիվը՝ ընդհանր և Կ. Երեսն թիվը՝ օմրակը և թուրքի ցարթի	71
Մ. Երեսն թիվը՝ թուրքի ցարթի	72
Մ. Երեսն թիվը՝ թուրքի ցարթի	73
Թուրք-թուրք ընդհանր թուրքի ցարթի 1882 թիվը և թուրքի ցարթի	32
Թուրքի ցարթի ցուցանիս ցարթի	33
Մ. Երեսն թիվը՝ Թուրքի ցարթի	12
Թուրքի ցարթի ցարթի	14
Թուրքի ցարթի և թուրքի ցարթի ցարթի	2
Թուրքի ցարթի	1
Մ. Երեսն թիվը՝ թուրքի ցարթի և թուրքի ցարթի ցարթի	94

## ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ



BÁCS-BODROGH  
VÁRMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

GROSSCHMID GÁBOR  
TÁRSULATI TITKÁR.

IV. ÉVFOLYAM. I. FÜZET.

ZOMBOR. 1888.  
NY. BITTERMANN NÁNDORNÁL.

# Tartalom.

	Lap.
A szerb vajdaság felállításának megkísérlése a mult században.	
Thim Józseftől . . . . .	1.
Vidékünk a rómaiak korában. Dudás Gyulától . . . . .	8.
Kritika. Dudás Gyulától . . . . .	14.
A csajkás-kerület. Iványi Istvántól . . . . .	17.
Történelmi ismertető. Grossechmid Gábortól . . . . .	35.
Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának 1888. évi március 11-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve . . . . .	42.
A társulat 1888. évi tagjainak névjegyzéke . . . . .	45.
Az 1887-ik évi titkári jelentésből. Grossechmid Gábortól . . . . .	47.

## Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883 ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 firt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

**Működő** tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

**Alapító** tag egyszer mindenkorra legalább 50 firt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

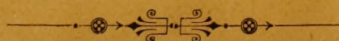
A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, alnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Bittermann Nándor Zomborban.

---

**A társulat tagjai** tisztelettel kéretnek, hogy folyó és mult évi tagdíjaikat Bittermann Nándor társulati pénztároshoz mielőbb beküldeni szíveskedjenek, hogy a következő füzetben nyugtáztathassanak.

---



# A szerb vajdaság felállításának megkísérlése a múlt században.

(Adalékul a magyarországi szerbek történetéhez.)



Nózsef császár halála után Magyarországon szokatlan mozgalmak voltak észlelhetők. A tiz évi abszolutizmus, a germanizáció, az alkotmány mellőzése, s a fenálló társadalmi állapotoknak megváltoztatására célzó reformok elégtelenséget idéztek elő; tudta ezt a bécsi udvar, s midőn II. Lipót lépett trónra, ő haladéktalanul összehívta az országgyűlést Budára. Időközben a megyéket előbbeni lábra állította, s a főispánokat kinevezte. — Délmagyarország úgynevezett bánsági része a török háború után az országhoz vissza kapcsolatott. Temesmegyébe Splény József báró, későbbi koronaőr s József alatt a pesti kerület királyi biz-

tosa, neveztetett ki főispánná. Ő leérkezvén maga-magát igtatta be a főispáni székbe, mit azonban a megye el nem ismervén, újból vele megfogadtatta, hogy „az előbbeni királyi kommisszárius és József császár kezébe tett esküvésnek, új esküvéssel ellentmond és hívségét esküvéssel a magyarországi statusoknak és törvényeknek a generalis gyűlés előtt fogadja“. A megye az 1790-iki országgyűlésre Vörös Antalt és Laczkovics Istvánt küldte. Vörösnek kiváló politikai szerep jutott; ő Sopronmegye szülőtte. veszkényi. Még 1778-ban lőn Temesmegye főbirája: 1788-ban a török háboru alatt Belgrád vívásánál mint hadi provinciális kommisszárius működött, a nagyeszű Hadik és később

Laudon alatt; a hadjárat befejezte után Temesbe visszatérve, Atzél főjegyzőjével nagyobb birtokot vett s itt érte Szegenthaun a megye kitüntetése. Vörös társával haladéktalanul Budára felutazott. Az országgyűlés első napjai viharosak voltak; több megye követei Ürményi elnöksége ellen hevesen kikel, szemére vetették, hogy József császár alatt királyi biztos volt s hazánk törvényei ellen munkálkodott. Sokan kiáltották „a statusok előjárója nem lehet!” — „húzzuk ki!” — „ki vele az ablakon!” Csak sok lárma után juthatott Ürményi szóhoz: „Tekintetes Haza! — mondá. Mi, az egész ország követei, végre is azért jöttünk össze ezen házban, hogy az ország törvényeit, amennyire sértődtek, helyre állítsuk és régi szabadságinkat fentartsuk. Az ország nem kételkedik, hogy én valóságos régi nemes ember vagyok; a szabadságunkat illető legnevezetesebb törvényekből való, hogy: „Nemo nobilium, nisi legitime citatus et juris ordine convictus in persona sua laedi, aut in bonis suis damnificari potest.“ Én, mint magyarországi nemes ember, itten, ahol törvényeinket megerősíteni, nem elrontani kívánjuk, minden erőszak ellen személyesen protestálok és ellenem pört indíttatni kívánok; itt sem hely, sem idő nincsen arra, hogy igazságos ügyemet védelmezhessem, de talán a pörben meg fogom mutathatni, hogy ugyanazok, kik a tekintetes statusokat erre a lépésre biztatták, többet ártottak az országnak, mint én s én fogadom, hogy minden reprezentációimat, melyeket a császárnak a haza dolgában küldöttem, elő fogom a perben mutatni, de azokét is, kik ellenem most nagy hanggal beszélnek, József császár alatt pedig másképp cselekedtek; örömmel fogok minden törvényes büntetést szenvedni, de minden törvénytelenység ellen tovább is protestálok!” Erre csend lőn; s mint az idő megmutatta, jelesen is vitte előlülői kötelességeit. Az országgyűlés tárgyalásai elején kérték a követek a három bánági megyének törvénybe való iktatását s azok követeinek szavazási jogának megadatását. Ezt a gyűlés meg is tette. Midőn a vallási ügyek kerültek szóba, több óhitű szerb püspök is megjelenvén, ülést és szavazati jogot kért. Ezen ké-



relem, valamint több vallási villongás és egyéb izetlenség, égetőbb kérdések miatt elmaradt, ennek folytán az óhitű püspökök ülése és joga iránt misem határozottatott. A szerb püspökök két-három hétig eljárógattak a gyűlésre; de látván, hogy ügyük szóba se jön, egy szép napon almaradtak s haza mentek. Rövid időre rá, Temesvárra szinodust rendelt Őfelsége, elnökévé pedig Schmidfeld tábornokot és péterváradi parancsnokot nevezé ki. A kongresszuson az összes szerb főpapság s számos szerb nemes földesur megjelent. *Ezen kongresszusnak titkos célja volt: a szerb népet Magyarország régi juriszdikciója alól kivenni s külön szerb kormány alá helyezni, külön szerb vajdasággal.*

Az országgyűlést meglepte a kongresszus egybehívása. Némely képviselők, kik neszét vették a titkos tervnek, siettek ezt a gyűlésnek tudtul hozni. Jó részök megbánta, hogy a szerb püspökök ülése és voksa iránt semmit sem végeztek. Ily körülmények között ült össze egy zártkörű ülés, melyben elhatározták, Temesmegye hazafias képviselőjét, Vörös Antalt Temesvárra küldeni, hogy a kongresszus katonai, polgári és egyházi testületeivel értekezvén, őket az országgyűléshez térítse, „nehogy elváljanak az országtól“. — Vörös Antal elfogadta a megbízást, de kijelenté, hogy valami végzést hozzon az országgyűlés, hogy a haza irántuk jól gondolkodik. Ennek folytán hozatott a „*Scimus futuros qui sinistra mente eo consilia nostra interpretentur etc*“ határozat (Országgyűlési napló, 1790. folio 644.)

Vörös ezen végzést kezéhez vévén Temesvárra sietett, Schmidfeldhez, ki azonban őt nem szívesen látta, noha még a török háború alatt kedves embere volt. A hadparancsnok, jelenleg királyi biztos, már hallott Vörös kiküldetéséről, azt is tudta, hogy néhány szerb főbb pappal szólott s ezért őt úgy tekintette, mint saját proposícióinak ellenségét. *Schmidfeld a kongresszus ülésén nyíltan felhívta a szerbeket, hogy váljanak el az anyaországtól.* Zajos tetszés követte e szavakat, de ekkor felállt Tököly Szabbás, Csanádmegye volt főjegyzője, most királyi tanácsos, és *hevesen kelt ki a biztos törekvései ellen; kifejté, hogy ő*

*több jogokat és kiváltságot nem kíván, mint neki, mint magyarországi embernek vannak, és inkább kíván a szerbektől elállani és Magyarországon úgy élni, mint egy magyar ember; ki is kívánhatja azt, hogy a szerb nemzet több és nagyobb szabadsággal élhessen, mint az anyaországban maga a magyar?*

Tököly ezen hazafias szavait a szerb nemes földbirtokosok tetszéssel fogadták s kivált Szaploneczay kardoskodott mellette. Csak a szerb papság tiltakozott, kik még most sem felejtették el sérelmüket, hogy csak „per Regales“ hívtak meg az országgyűlésre és Budára érve ülést sem kaptak.

Az elkülönítő törekvéseket azonkívül az illir kancellárius is támogató. A szerb-horváth kancelláriát tudvalevőleg II. József állította fel. Jelenleg gróf Balassa igazgatta. Kivüle a verseci püspök, Sokabin is hevesen agitált. Vörös Antal hozzá utazván, nála egy napot s egy éjjelt töltött, míg végre letudta beszélni tervéről, úgy látszott, hogy előbbeni gondolkodását megváltoztatta. S csakugyan Schmidfeld és gróf Balassa s több disszidens nem érték el céljokat. Igaz, hogy a kongresszusra az adott alkalmat, hogy feszegetni kezdték: „quod filium successionis per Josephi mortem sit interruptum“, a koronázásra való készülődést, a vallási villongásokat stb., de mint láttuk az országos képviselők tapintatosan befolyásolták annak munkálatait s elállták az osztrák Schmidfeldnek útját.

II. Lipót előbb a német koronát tette fejére s csak azután koronáztatott meg Pozsonyban magyar királlyá s mint ilyen szankecionálta az országgyűlés határozatait. Ezen gyűlés azonban egyébről is nevezetes; *ekkor lett elhatározva az illir kancellária eltörlése*. Ferenc trónörökös jelenlétében hangosan követelték az illir kancellária eltörlését, melynek kancelláriusa gr. Balassa volt, s hogy a szerbek, mint annak előtte a magyar kancelláriától függjenek. Jezerniczky Károly Nyitra megye követe bátran szólítja meg a jelenlevő trónörököst, hogy a magyar királyságot, ezen nagy örökséget csorbítani és államot az államba helyzetetni ne engedje; „mert valamint két nap nem lehet az

égen, úgy a két állami kancellária, szerb és magyar meg nem állhat“.

Utolsó nap Őfelsége jelenlétében a szankcionált törvénycikkek felolvastattak az összes követek jelenlétében. Jelen volt Temesmegye részéről *Splény báró is*, ki a szerb kancellária el-töröltetésére és a három bánsági megyék, u. m.: Temes, Torontál és Krassó, az anyaországba való bekebelezésére vonatkozó szankcionált cikkelyek felolvasásakor azt mondá Vörös Antalnak: „*Tíz órakor reggel fel mertem volna fogadni, hogy Őfelsége a bánsági megyék bekebelezési határozatát nem fogja szentesíteni.*“ — Vörös nem tudta, hogy mire vonatkoznak e szavak, nem tudta, hogy Splény gr. Balassának, kiről behatóbban alább fogunk megemlékezni, mindenben kezére játszik. Evvel meg lett tisztítva a szerb vajdaság felállítása. Az udvari párt, az illir kancellár, Splény temesi főispán s több szerb főpap törekvései az országgyűlés titkos lépései következtében hajótörést szenvedtek.

Ezzel azonban történeti eseményeink még nem érnek véget, báró Splény József még a pozsonyi, illetve budai országgyűlésen szűrte össze a levelet Balassával. Kívüle Kőszögy János temesi másodalispán Bécsbe ment Balassával páktálni, ki néki, Splény révén az első alispáni széket ígéré; eszköze lett néki, anélkül, hogy tudta volna mire céloz Balassa. A fondorkodó liga oda törekedett, hogy a három bánsági megyében, de különösen Temesben a közigazgatás lehetlenné vállják, s hogy ily úton az inkorporációt, ha még lehetséges, megakadályozzák. Először is Vörös ellen fordultak, ki az alkotmányosok s hazafiak között a legelső helyet foglalá el. Működésök az 1792-ik esztendőbe esik. Vöröst kincstári javak elkezelésével vádolván, elfogták, de a kuriához kerülvén ügye, az teljesen felmentette.

Mindazonáltal Vörös és pártja érezte, hogy ellenségeik valami nagy dologban törik fejüket, figyelemmel kísérték Splény főispán környezetét. Kőszögyyn kívül Rékási tisztartó, Brenner kasszált hivatalnok és még néhány kamerális tisztviselő jároga-

tott a főispánhoz. Brenner volt köztök a legnagyobb imposztor s ha kérdezték mi járatban vannak a főispánnál, azt felelte reá, hogy „fáraózni“ mennek. Történt azonban, hogy Brenner bizonyos Kovács provinciális kommisszáriushoz protekcióért fordult; ez meg is ígérte, de azon feltétel alatt, ha megvallja miben törí a fejét Splény főispán. Brenner, hogy elvesztett állását visszanyerhesse, elmondá, miszerint Splény vádpontokat gyűjt mind a három megye tisztviselői ellen, s a titkos relációkat a királyi kabinettel szándékozik közleni; sőt megígérte Kovácsnak, hogy a 15 ívre terjedő és eddig kész vádak egy éjjelre átolvasás végett titokban el is hozza. Kovács kommisszárius Vörösnek híve lévén, őt erről értesítette, ki is Laczkovics István alispán és Trajtsek jegyzővel a vádakot leíratta, de azonkívül két  $\frac{1}{4}$  ívnyi jegyzést az eredeti kéziratból elcsent, a másolók előtt. Ugyanakkor Vörös kinyomozta, hogy Splény bizonyos Ágoston ügyvéddel is paktál; utóbbi Somogyi esküdt rokonánál tartózkodott. Itt meglepő sorokra akadt, Somogyitól kiesalván a leveleket, köztök gr. Balassa, volt illir cancellár, több levelére talált, melyekből kiviláglott, hogy ő is a bánság bekebelezése ellen s a szerb vajdaság felállítása mellett kardoskodott. Kitűnt, hogy tulajdonképen gróf Balassa a cselszövésnek a feje, s hogy az országgyűlés óta nem szűnt meg a megyék ellen áskálódni. Világos volt Vörös előtt, hogy csakis Balassa vihette ki, miszerint a Vörös és Jablonczay ellen promoveált instanciákra Splény főispán, mint királyi kommisszárius kinevezetett. A főispán vagyoniilag tönkrement mánás volt s most a fényes diurnum után kívánt boldogulni. Ezalatt br. Splény az összes tisztviselőség ellen egybefoglalt vádpontokat a bécsi udvari kabinethez felterjesztette.

Ilyetén állottak a dolgok, midőn Vörös Antal követ Bécsbe utazott. Pesten előbb pihenőt tartott, hol többeket felkeresett, kik neki utasítást s jó tanácsot adhattak. — Főleg Orczy bárót kell itt felemlítenem, ki ajánló leveleket is adott neki. Vörös Jablonczayval felérkezvén a császár székvárosába, egyenesen

Pálffy herceghez ment, a magyar kancelláriushoz; ott írásait előmutatta és szándékát kinyilatkoztatta, hogy maga szeretné az udvarnál kérelmét előadni s iratait bemutatni. A kancellárius készséggel ígérte kérelmét teljesíteni, de arra kérte fel, hogy oly bátorsággal és őszintén mondja el a tényeket, mint nála tevő.

Lipót király még 1792-ben elhalálozott s most Ferenc uralkodott, ki azonban a francia hadtéren lévén, helyettesül Sándor testvérét nevezé ki. Ennél nyert Vörös audienciát, hol kérelmét és hiteles iratait előadta. Mindazonáltal kétségbe vonta a nádor, hogy Balassa gróf ezen ügy részese volna.

„Nem láthatom okát, miért keveredett gr. Balassa ebbe a dologba“ — mondá.

Erre Vörös kereken kimondotta: „*Fors vult esse Despota Rasciae.*“ A herceg szónélkül átvette az iratokat.

Vörös a történeteket Pálffy kancelláriusnak elmondván, Jablonczayval, ki nemesi levelét szorgalmazta, Sopronba ment atyjához, Veszvényre s innét Pestre. Itt legelőbb br. Orczyt látogatá meg, kinél több magasrangú egyén látogatóba volt. Úgy adá elő a történeteket, amint végbementek, s hogy kereken kimondá Balassáról: „*Fors vult esse Despota Rasciae.*“ Erre a jelenlevő vendégek elfordultak, nem szóltak egy ideig. De az egyik hozzá ment, mondván: „Egy tanács jól megfontolva, kevés szóval okosabbat nem mondhatott volna.“

Orczy hallván vendége szavát, imigy szólt: „Kedves barátim! ennek még nagy következménye lészen; meglássátok, nemsokára megtudjuk.“ Alig néhány napra br. Orczy ezeket írá Vörösnek szegenthauai birtokára: „Amint mondám, hamar nagy következménye lett a dolognak; gróf Balassa parancsolatot kapott, hogy Bécsből huszonnégy óra alatt kitakarodjék és Bécsbe jönni többé ne merészeljen az udvar engedelmé nélkül. Azonkívül parancsoltatott néki, hogy ennekutána semmibe se avassa magát.“ Balassa azóta nem is volt többé Bécsben.

A három vármegye ellen törekvő titkos szövetséget tehát megbukott. A szerb vajdaság felállítása megghiúsult.

A magyarországi szerbek történetéhez ezen eddig teljesen ismeretlen adatok fontos kiegészítésül szolgálnak. Ezen bevándorlott néptörzs elejétől fogva függetlenségre törekedett. Kiváltóságai, melyeket az osztrák császárok nekik adományoztak s excepcionális állásuk, törekvésüket előmozdították; s noha a mult század végén ebbeli kísérletök meghiusult, de oly viszonyok közt, hogy a megalakult vajdaság mint osztrák korösszülött jött világra, gúnyul az összes szerb követeléseknek!

*Thim József.*

---

## Vidékünk a rómaiak korában.

Irta: *Dudás Gyula.*

### I.

A magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottságának s az országos régészeti és embertani társulatnak organumában, az Arch. Ért. legutóbbi füzetében *dr. Fröhlich Róbert* a Tisza-Dunaköz rómaiságának s az itteni földművek eredetének kérdésével tüzetesen foglalkozik. Fröhlich ezelőtt másfél évvel lent járt e vidéken s a többi közt a bácskai u. n. római sáncok egy részét is bejárta, kutatásainak eredményét pedig most teszi közzé. E szerint a Tisza-Dunaköz rómaisága nagyon gyenge alapon áll.

Eddigelé azok, akik e vidék rómaiságát vitatták, mint Marsigli, Grisellini, Katona és mások, többnyire a bácskai földművekre hivatkoztak, melyeket számos tekintélyes történész, régész és kartograf római eredetűnek tartott, s ezek csak abban tértek el egymástól, hogy egyikök katonai útnak, másikkuk víz ellen emelt töltésnek, mások ismét határvonalnak (*limes*) vélték e sáncokat. Tudós régészünk, *Rómer* volt az első, aki a bácskai sáncok hosszabbikát, mely Apatin és Ó-Becse közt nyúlik el, barbár eredetűnek declarálta, s ezzel e földművek rómaiságát megingatta. *Rómer* a bácskai rövidebb sáncot (Ujvidék és Ti-

szá-Földvár közt) nem érinté, sőt arról akként nyilatkozott, hogy annak római eredetét valószínűnek tartja.

A tudós régész tehát nem tartá történelmileg lehetetlennek, hogy a rómaiak a Tisza-Dunaköz egy részét lakták volna, s a honi kutatók között Fröhlich az első, aki a tiszavidéki sáncok mindenikét barbár eredetűnek tartja, kimondván, hogy a rómaiak a pannóniai és sirmiumi természetes limest, a Dunát, át nem lépték; a Tisza-Dunaközön foglalást soha nem tettek; a bácskai nagyobb sáncot valamely népvándorláskori *germán* nép, a kisebb sáncot pedig a rómaiak idejében ittlakó *sarmaták* építhették.

Fröhlich tehát egészen új álláspontot foglal el mindazok ellenében, akik egyrészt a bácskai kisebb földművet *Marsigli* nyomán csakugyan római eredetűnek tartják, s akik másrészt egyes római telepek nyomait a Duna bal- és a Tisza jobbpartján is felfedezhetni s kimutathatni vélik. Római leleteket vidékünkön sok helyütt találnak; római épületrész maradványok a Bácskaságban (Bács, Báthmonostor) sűrűn fordultak elő, sőt voltak, kik számos tiszamelléki község, s a többi közt Szeged alapítóiu is a rómaiakat tartották.

Ez természetesen a romanisáció eszméjének túlhajtása volt, s helyesen jegyzé meg egy ízben *Pulszky Ferenc*, hogy mi egy időben mindazt, ami históriailag és archaeológiailag megfejthetlen, de mégis nagyobb szabású emlék volt, ha más megfejtést adni nem tudtunk, legott római eredetűnek nyilvánítottuk. Azonban nézetünk szerint, valamint számos emlékünkről lehullott idő folytán a némelyek által reájuk oktroyált római eredet köntöse; úgy viszont a tudományos bűvárlatok eredményeire támaszkodva legkevésbé sem tartjuk beigazolhatónak azt, hogy a Tisza-Dunaköz egy némely részeit a rómaiak nem lakták volna.

Hogy az Apatin-Ó-Becse között elnyúló földsánc nem római eredetű, azt mint említők, már Rómer hangsúlyozta, de a bácskai kisebb sánc rómaiságát Fröhlichig senki sem vonta

kétségbe. Fröhlich hypothésisére azonban, mely szerint e földművet a sarmaták építették volna, nem lehet sokat adnunk, mert Fröhlich e sáncokon semmit sem ásatott, tehát nem győződött meg arról, vajjon a római limesek közös karakterének nyomai, mikről Marsigli a sáncnál behatóan szól, megvannak-e? Másrészt pedig határozottan téved Fröhlich akkor, a midőn a bácskai talajt alul homoknak véli, sőt a sáncot is egész hosszában ezen anyagból készültnek tartja.

Történelmileg bizonyos, hogy a rómaiaknak Pannóniában történt betelepítése korában vidékünket a *sarmata-jazyg* nép lakta. Tény azonban az is, hogy a rómaiak a birodalom határául a Dunát tartották, s az azon túli síkra állandóan nem telepedtek át. A híres *Tabula Peutingeriana*-féle térkép, mely a római birodalom egyik leghitelesebb ismertetője, világosan mutatja, hogy a birodalom határát e részen a Duna képezte, s egyetlen oly telepet sem jelöl, mely a folyón túl feküdt volna. De míg így általánosságban el kell fogadnunk, hogy a pannóniai légiók a nagy folyón túl kasztrumokkal nem bírtak, addig másrészt vannak adatok, melyek azt mutatják, hogy a rómaiak a Dunát gyakran átlépték. Ezen átlépés részint abban nyilvánult, ami az *Itinerarium Antonini* után s a meglevő romok alapján bizonyos, hogy a határszéli erődök védelmére a folyam balpartján is emeltettek egyes váracsok (pl. contra Aquineum, Bononiam), részint pedig abban, hogy a légiók a határszéli népek megfékezésére főleg a Kr. u. IV. században gyakran vitettek át a sarmata-jazyg földre. *Ammianus Marcellinus* és *Dio Cassius*, kik első rangú kútfői a római császárság utókorának, bő részleteket nyújtanak a sarmatákkal vívott hosszas harcokról, a melyekből világos, hogy a rómaiak Pannónia és Dácia biztonsága érdekében nem egyszer vívtak véres csatát a dunamelléki síkokon. De bár ezen írók adatai szerint kétségtelen, hogy a rómaiak gyakran léptek be a Tisza-Dunaköz területére, mindazonáltal semmiféle felvilágosítást sem nyújtanak arra, hogy az ezen vidéki földműveket s főleg a mind mai napig



római eredetűnek tartott Ujvidék-T.-Földvár közötti sáncot kiképtették? Minden jel oda mutat azonban, hogy ez utóbbi sánc Fröhlich ellenkező állítása dacára is római eredetű, mert e földmű a Duna és Tisza egyesülési pontját, vagyis a mai Titel és Pétervárad körüli koloniákat volt hivatva védelmezni, legfőképp pedig a folyókon való közlekedést szabaddá tenni. Dácia nyugati határát nem a Tisza, hanem a Temes képezvén a Tisza-Dunaköz alsó szögletének védelme a dunai és temesi részek kölcsönös közlekedése szempontjából nagyon is szükséges volt azért is, mivel a Tiszavidék egyes helyein, béke idején, a rómaiak szabadon közlekedtek.

A szeged-öthalmi ásatások alkalmával felfedezett római sírok, valamint az egész vidéken nagy számmal található egyes leletek azt igazolják, hogy a rómaiak béke idején Pannóniából Dáciába a mi vidékünkön keresztül is sűrűn közlekedtek s így a Tisza-Dunaközön is voltak egyes u. n. állomáshelyeik, a milyennek újabban Szeged is bizonyult.

## II.

Ámbár a rómaiak állandóan nem lakták egészben a Tisza és Duna közötti tájat, mindazonáltal itt a római uralomnak számos emlékét találhatjuk. A sarmata-jazyg nép, mely vidékünket e korban lakta, községeket nem alapított s azért ama városokat, miket a régi geográfusok Zorubara, Zsiridava, Quagrinum stb. néven e vidéken jeleznek, bizonyára csak egyes silány telepek valának. Kétségtelen azonban, hogy a rómaiak e vidéken gyakran megfordultak, főleg a dunai flotilla hajóival, melyek a Tiszán, Temesen, sőt olykor a Maroson is közlekedtek; volt továbbá szárazföldi karavánút is a pannóniai részekről Dáciába. Ezen utak vonalát meghatározni ma még lehetetlen, sőt ezt csak akkor remélhetni, ha az egyes római állomáshelyek archaeologiai úton fel fognak fedeztetni. Hogy Szeged környéke római állomáshely volt, ezt az öthalmi sírok egy részéből kikerült leletek mutatták, jóllehet ez a legkevésbé sem bizonyít a mellett, hogy e helyütt valaha római kasztrum is állott volna.

*Varga Ferenc*, a város egyik monografusa közkezen forgó könyvében e vidék római koráról alig szól s amit elmond, az is csak némely íróknak az egykori *Tibiscum* nevű római kolónia fekvésére vonatkozólag hangoztatott nézeteinek összegezését képezi. *Tibiscum* semmi esetre sem feküdt a mai Szeged helyén, mert ha nem is a mai Temesvár helyén állott, annyi bizonyos, hogy nem a Tisza, hanem a Temes környékén keresendő, mert a *Tibiscus* alatt a rómaiak nem a Tiszát, hanem a Temest értették.

Buzgó régészünknek, Fröhlichnek tehát teljesen igazat kell adnunk abban, hogy a bácskai nagyobb sáncot, valamint a Kalocsától a Tisza felé húzódó földművet nem a rómaiak emelték, sőt abban az egész korban, amíg e nemzet Pannóniát és Dáciát bírta, a Tisza-Dunaköz túlnyomó része kizárólag a sarmaták birtokában volt. Téves azonban Fröhlichnek az az állítása, hogy a rómaiak e vidéket természeti fekvésénél fogva nem lakhatták. Ő a déli bácskaságot vette szemügyre s úgy találta, hogy az ma is csak a mesterségesen készült csatornák által lett vízmentessé, miből bízvást kulesolhatni véli, hogy e táj a rómaiak korában túlnyomólag mocsaras és lakhatatlan volt. Őt azonban megcáfolják azok a hatalmas fensíkok, melyek a Tisza-Dunaköz egész vonalán elnyúlnak, valamint azok a magaslatok, melyeken a jelenkori városok épültek, milyenek a tiszamelléki u. n. oromparkok, a titeli fensík és a Telecska. Téved végre Fröhlich akkor is, amidőn vidékünk talaját általában homokosnak mondja. A Tisza-Dunaköz talaja csak Szabadkáig homokos s addig sem mindenütt, hanem csak a középső részeken. A Duna és Tisza melletti, valamint a Szabadkán alól elterülő részeken a humus alatt sehol sem homokot, hanem lösz (sárga földet) találunk, amiből világos, hogy nem állhat meg Fröhlich azon állítása, mintha e vidék a rómaiak korában még kultiválhatlan homoktengert képezett volna.

Ellenkezőleg fel kell tennünk, hogy a vidékünk ezen korbeli lakosai, a sarmaták, nemcsak rablásból, hanem földműve-

lésből és főleg baromtenyésztésből éltek, amire itt alkalmas talajt kellett találniok. A *szeged-öthalmi*, a *vaskúti* és *zentai* leletek azt mutatják, hogy az itteni őslakók agrikulturalis nép valának; különben megfejthetlen lenne, honnan került telepeik és sírjaik rejtekeibe az a sokféle gazdasági eszköz (főleg sarlók és őrlőkövek, sőt Szegeden egy kölessel telt verem is), mellyel oly gyakran találkozunk. Az a kultúra azonban, mely itt kifejtett, részben a szomszédos római tartományok hatása alatt jött létre, a mellyel vidékünk lakosai állandó összeköttetésben voltak. Ha egyéb nem, a szeged-öthalmi sírokban előforduló római cikkek, valamint a Tisza-Dunaközön mindenféle előforduló római érmek világosan tanúsítják, hogy vidékünk őslakói a római provinciák lakosaival kereskedelmi összeköttetésben álltak, ami a szomszédos népek egymásrautaltatásából önként következett.

De bár területünkön római kolóniák nem emelkedtek s bár a sarmata nép nagyobb városokat nem alapított, mégis valószínű, hogy itt a *kelta* vándorlás kora óta, nagyobb emberi telepek léteztek, a melyek a népvándorlás viharai által sem söpörtettek el nyomtalanul, s melyek alapját képezték a jelenlegi városoknak. Sok érthetetlen s megfejthetlen nevű helységünk és városunk példája mutatja legjobban, hogy e helységek már az ősz hajdankorban léteztek, s Árpád alatt beköltözött őseink már csak mint jövevények költöztek azoknak falai közé. A tiszamelléki helységek Szolnoktól Szegeden át Titelig majd mind népvándorlaskor előtti és utáni eredetű telepek nyomain emelkedtek, amit előttünk érthetetlen neveik legjobban mutatnak.

Fröhlich mindezen körülményekre egyáltalán nem reflektál, s midőn a tiszavidéki római telepek létezését tagadásba veszi, pusztán az írókra támaszkodik, akiknek állításai nyomán teljesen valószínűtlennek tartja azt, hogy a rómaiak a pannóniai természetes határt átlépték volna. A birodalmi limest kétségkívül ahol csak lehetett, mindenütt folyók és hegységek képezték, ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ott, ahol

ennek szüksége fenn forgott, mesterséges határvédeket is emeljenek. Ilyenek voltak Britanniában a „vallum Hadriani“, Germániában és Dobrudzsában a „vallum Traiani“, s ilyen volt főleg az újabban átkutatott s tudós régészünk, *Torma* által ismertetett „limes Dacius“, melyek mind földművek valának s határvonalul szolgáltak.

Fröhlich bűvárlatait tehát, bár a Tisza-Dunaköz őskorára nézve fontosnak tartjuk, ma még nem tekinthetjük olyannak, mely az ezen vidéki romanizáció kérdését végleg megoldotta vagy eldöntötte volna. A tiszta-dunaközi földművek tanulmányozása tudományos szempontból minden esetre eredményessé vált már az által is, hogy a bácskai nagyobb sánc barbár eredetét megerősíté; annak eldöntését azonban, hogy a másik sánc római eredetű-e, Fröhlich kutatásai még ezutánra is mint megoldandó problémát hagyják hátra. A tény azonban, hogy a buzgó régiségbűvár figyelmét vidékünkre fordítá, s hogy a bácskai földművek egyikét határozottan sarmata eredetűnek nyilvánítja, nagyban emeli e vidék római korbéli jelentőségét, s egy oly népet iparkodik történeti világításba helyezni, a melynek mai napig is kevésbé ismert multjában vidékünk hajdankorának legősibb momentumai lappanganak.

---

## Kritika.

(Bírálati megjegyzések Balla Pál „Tanulmányaim“ című közleményére. Megjelent a m. tört. társ. Évkönyv III. füz. 69—74. l.)

Balla Pál úrnak „Tanulmányaim Tétel, Sóvár és Zemony magyar őrhelyek felállításáról és elnevezéséről“, című dolgozatába oly sok s oly lényeges hiba csúszott, hogy azokat rectificálni úgy a történelmi igazság, mint a történelmi társulat tudományos reputációja érdekében egyaránt kötelességemnek tartom.

Kezdenem kell azzal, hogy a hun-magyar rokonság ma már meghaladott álláspont. Mióta az összehasonlító nyelvészet terén a lelkiismeretes kutatások megindultak, a magyar nem-

zet rokonai gyanánt a finn-ugor és a török-tatár népek lettek felismerve, akik mind nagyon messze állanak a mongol eredetű hunoktól. A hunok mongol eredetű nép valának s nekünk, kik minden valószínűség szerint a finn-ugor és török-tatár népek keverékéből származunk, semmi közünk sincs a hunokhoz; azt csak a mi régi krónistáink találták fel, hogy a magyar honfoglalást igazolják, azt mondván, hogy a magyarok nem idegen földet hódítottak meg, vagyis nem az erősebb jogánál fogva bírnák ezt a földet, hanem csak nagy ősük, Attila örökébe léptek. Hát ezt mondom, a régiek gondolták ki, azok a régiek, akik mindig arra törekedtek, hogy nemzetük ősiségét minél messzebb felvigyék. A középkorban ez mindenütt divat volt, példa rá, hogy a nyugati népek majd mindegyike egész a görög mythos hőseihez, Párishez és Aeneáshoz vitte fel eredetét.

A hunokat Balla úr a magyarok ősei gyanánt szerepelteti, pedig a hunok nem voltak őseink, legfeljebb roppant távoli rokonaink. Ma már nem lehet úgy beszélni, hogy a magyarok háromszor jöttek ki Azsiából, először Balambér, másodszer Khagán vagy Baján és harmadszor Álmos vezérlete alatt. A hunok és avaroknak semmi közük sincs a magyarokhoz, s azokból nemzeti ősoket csak a honi historizálás gyermekkorában lehetett csinálni. Nagy tévedés tehát Balla úrtól, midőn azt állítja, hogy a hunok Balambérral a Tiszán Titelnél keltek át s ezt ők, mint a mi őseink, Tétel-nek nevezték. A hunok nyelvét nem igen ismerjük, de hogy Titel nevének semmi köze sincs Balambér átkeléséhez az bizonyos. Egyébiránt a dolgozat írójának tudnia kellett volna, hogy a hunokat nem Balambér vezette, mert volt azoknak több jeles vezetőjük, névszerint hetet is ismer a történelem s ezek az egykorú görög írók szerint, mint törzsfők egymástól különválva harcoltak, sőt némelyik közülök, mint Oktáv és Rov (Rua) görög zsoldban saját rokonaik ellen is felléptek. A hunokat csak Attila egyesítette, de hogy a kapocs mily gyenge volt, azt e történelmi nagy alaknak halála után nyomban bekövetkezett dissolució legjobban igazolta.

És ezekből önként következik, hogy Balambér nem kezd-  
hette a „honfoglalást“; ő a mi számunkra nem foglalt semmit.  
Még kevésbé kezdhette a honfoglalást „vármegyénkben“, mert  
vármegyénk Pannóniához soha sem tartozott.

Hasonlókép téved Balla úr, mikor a Tisza-Duna között  
egykor lakott jászokat (jazyges-metanasta) a magyarok rokonai,  
mi több ősei gyanánt szerepelteti. A jazygoknak szintén semmi  
közük sincs Árpád népéhez, ők a scytha nép egyik törzse va-  
lának ugyan, de annyira esnek tőlük, mint Makó Jeruzsálemtől.

Ami továbbá az állítólagos három magyar őrhelyet Titelt,  
Sóvárt és Zimonyt illeti, mindenekelőtt meg kell jegyeznünk,  
hogy azok nevét csak boldog emlékü Horváth István korában  
lehetett volna magyar eredetűnek declarálni. Titel nevét a ma-  
gyar tétel szótól eredeztetni minden esetre lehet akkora naivság,  
mint Kadix-t Kádköz, Iliont-t Ilusvár stb. szavakkal hozni össze-  
kötötésbe, amint azt Horvát István valaha tette. Szlankamen  
sem Sóvár, hanem sós kő vagy sós szikla lenne magyarul, bár  
biztosíthatom a dolgozat íróját, hogy ez a helynév sem magyar  
eredetű. Szlankamen már Béla király névtelen jegyzőjének ko-  
rában ezen a néven szerepelt s ez a név már ötöt is tévedésbe  
ejtette, a mennyiben eredeti szláv jelentését nem értvén, azt  
hitte, hogy az a mondai Zalán fejedelemmel van összekötötés-  
ben. Ő csinálta belőle a Zalán-kemen nevet, ami azután mind-  
addig fenntartotta magát, míg be nem bizonyult, hogy az ő  
munkájának kétharmadrésze mese. No de ha e helysége a régi  
magyarok Sóvárnak nevezték volna, ezt a névtelen jegyző bi-  
zonyosan tudhatta s nem lett volna szüksége arra, hogy a szláv  
nevet Zalán névével összekötve magyarosítsa. Ami végre Zi-  
monyt illeti, ez sem magyar eredetű. Zimony nevének a ma-  
gyar Zöm (szöm, szem) szóhoz szintén nincs semmi köze.

És hogy eme három helység neve csakugyan nem magyar  
eredetű, azt legjobban az bizonyítja, hogy azok már a magya-  
rok bejövetele előtt is fennállottak. Titelt, Szlankament és Zimonyt  
tudvalevőleg nem magyarok alapították, mert *mind a három*

*helyen már a rómaiak korában voltak telepek.* Az ő régiségük tehát oly nagy, hogy bátran ki lehet mondani, miszerint már akkor léteztek, midőn a rómaiak először tették lábukat e területre. Az olyan fontos fekvésű helyek, milyen Titel, Szlankamen és Zimony, már a legősibb időben emberi telepek tanýája volt, s minthogy itt számtalan nép megfordult, a melynek nyelveit sem ismerjük, bizony nem esoda, ha egyes városok nevének eredetét ma már meg nem határozhatjuk. Titel és Zimony nevét sem fogjuk soha megfejtteni, mert hogy ezt tehessük, tudni kellene mily nép alapította s az alapítók mily nyelvet beszéltek? Szlankamen szláv neve azonban egészen eredetére vall, bár ennek időhöz kötött eredetét épp úgy nem lehet meghatározni, mint nem lehet a földrészünkön lévő összes városok kilentizedét.

*Dudás Gyula.*

## A Csajkás-kerület.

(1750—1872.)

Miután a török 1686-ban Bácskából kivonult, a bécsi csász. udv. haditanács azonnal intézkedéseket tett, hogy a felszabadult országrészt a Tisza mentében a török ellen biztosítsa, aki e folyón túl a temesi vidéken még otthonos volt. Így keletkezett a tiszai határőrvidék, melynek egyes sáncai a következők voltak: *Szabadka, Zombor*, (később *Bresztovac* is), *Szt.-Tamás, Zsablya, Csúrogh, Földvár, Becse, Petrovoszelló, Moholy, Ada, Zenta, Kanizsa, Martonos*. Ezek mind Szegedhez tartoztak; ellenben *Titel, Villova, Kovil, Pétervárad-sánc* és *Palánka* a péterváradi parancsnokság alatt állottak. — Ezen kívül Zichy győri vicegenerális 1689-ben az iránt is terjesztett be véleményt az udv. haditanácshoz, miképen lehetne Győrtől Belgrádig a Dunán 32 csajkát elhelyezni. És 1695-ben az udv. haditanács intézett kérdést Zichyhez, hogyan lehetne a *kovili* és a *péterváradi* rácokkal 30 csajkán a Dunát bejártni.\*) — Ennek azonban tényleges eredménye egyelőre nem lett.

\*) Hofkriegsrath. levélt. Bécsben.

Midőn az 1741. évi 18. törvénycikk a már 1718 óta teljesen céltalanná lett tiszai határőrvidék beszüntetését kimondotta és ennek következtében az 1745. jul. 1. kelt kir. rendelet a felosztást el is rendelte, egyelőre csak a határtól távolabbra a vármegye belsejében levő helységek *Szabadka* (akkor már Szent-Mária mezőváros), *Zombor*, *Bresztovác* és *Palánka* csatoltattak vissza a vármegyéhez. Akik ez utóbbi helyekről a határőri katonai életet továbbra is akarták folytatni, azok a Duna túlsó oldalára Pétervárad és Zimony között alakítandó új dunai határőrvidékbe vitettek. Szabadkán is 298 rác család nyilatkozott a katonai élet folytatása mellett; s ezeket az itt 1745. szeptemberben működő biztosok *Mosorinba* és e helység környékébe határozták áttelepíteni.

*Mosorin* eddig az egyedüli polgári, kamarai helység volt, amely a tiszai határőrvidékbe beékelve, ennek folytonosságát megszakította. Azért most ezt is katonai sánccá akarták tenni az ide telepítendő szabadkaiakkal, akik időközben 316 családra emelkedtek. S minthogy annyinak *Mosorinban* nem volt helye, a kiküldött vegyes bizottság 1745. okt. 21-én Szent-Tamáson elhatározta, hogy *Mosorin*, *Lok*, *Gardinovác* és *Kovil*\*) kamarai falvak egészen kiüríttessenek, így *Túria* is, *Goszpodince* területének nagyobb része és *Temerin* határából egy kisebb rész is az ideköltöző szabadkaiaknak adassék, akik szükség esetében még több földet is fognak kapni; mert az említett helyeken csak mintegy 200 család lakott azelőtt. S ezen területen *Mosorin* mint központ katonai sánccá alakított. S így a tiszai határőrvidék nem oszlattatott fel az 1741. évi 18. t. cikk értelmében, sőt ellenkezőleg most tömörítettett és kerekítettett ki egy összefüggő testté a Tiszának bácskai oldalán.

A szabadkaiak végleges átköltözésének határidejéül az 1746. évi tavasztól az aratás utáni napokig tüzetett ki; a mosorini stb. terület átadása is megtörtént 1745. okt. 23-án, a földeknek fejenkénti felosztása csak 1746. ősszel történhetett.

\*) *Kovilban* katonák és kamarai alattvalók vegyesen laktak volt.



Egy 1746. jun. 17. kelt kir. rendelet a *pétervárad*i sáncnak megszüntetését is rendelte el; a kiküldött bizottság aug. 15-én ült össze ott helyben. — A milícia által itt használt egész földterület, a hídfő biztosítására szükséges darabon kívül, polgári hatóság alá került: de az ekképpen elveszített területért viszont *Káty* és *Temerin* határából kívántak katonai részről egy megfelelő területet.\*)

1747-ben a királyné újra egy bekebelező bizottságot küldött le, amely megbízásában el is járt és okt. 21-én erről jelentést tett és véleményt adott a temesvidéki határőrvidék szervezésére. Végre csak egy 1750. aug. 15. kelt kir. rendelet mondotta ki a még fenmaradt tiszai és marosi katonai sáncok megszüntetését.

Eközben Engelhofen táborszernagy és a temesi bánság kormányzója azon eszmét adta Bartenstein bécsi miniszternek, hogy az ország *folyami hajóhadát* a kor újabb követelményeinek megfelelően, főleg a német pontonierek mintájára újjá kellene szervezni. A miniszter ezen eszmét magáévá tette és a cs. udv. haditanács által felterjesztést tétetett a királynőhöz az iránt, hogy az Al-Dunán, ahol hajdanában is hajós telepek örködték az ország épségére, *állandó* csajkás kompániákat létesítsen. Sikerült a királynőt is az eszmének megnyerni és 1747-ben próbaképen a Száva mellett *Kupirován* fel is állítottott ily csajkás telep. S miután ez a várakozásnak megfelelt, a hadügyi kormány azt javasolta, hogy *Komárom*, *Esztergom* és *Győr* vidékéről, ahol a török határoktól való távolság miatt úgyis semmi jelentőséggel sem bírnak, a csajkások, akik továbbra is ily minőségben szolgálni hajlandók, onnan Bács vármegyébe a Duna, Tisza és a római sáncok által képezett aldunai háromszögbe telepíttessenek le. Ezen termékeny és terjedelmes föld a csajkások között osztassék fel és a *dunai* határőrvidékhez csatolva,

\*) Iványi István. A tiszai határőrvidék 103—111. lapon.

külön csajkás-kerületet képezzen, katonai joghatóság alatt; ide helyeztessenek át a *kupinovai* csajkások is.\*)

Ezen terv valószínűsítésére igen jó alkalmul szolgált a tiszai határőrvidéknek folyamatban levő megszüntetése.

1750. aug. azt írja a királynő Grassalkovicsnak, a bekebelező bizottság elnökének: „Resolvo incorporationem confinii integri tum Tibiscani quam Marusiani, exceptis tantum modo locis necessariis pro *duabus compagniis Csajkistarum* secundum numerum illorum a me determinatum“. — Együttal a királynő Grassalkovicsot és Engelshoffent a bizottság többi tagjaival újra leküldé az illető helységekbe, hogy ott a két csajkás-század részére kiszemelt területet királyi és kamarai mérnökök által felméréssék; s ha ez az oda teendő csajkások elhelyezésére nem volna elégséges, még más szomszéd helyeket is vonjanak be a csajkás-kerületbe; ellenkezőleg ha soknak bizonyulna, *Kovil* maradjon kamarai és vármegyei hatóság alatt. — A többi volt katonai sáncokat pedig adják át a vármegyének.\*\*)

A bizottság Grassalkovics tudósítása szerint, melyben a vármegyét is meghívta, már 1750. szept. 10-én kezdte működését *Titelben* és a királynőnek egy szept. 2-án kelt rendeletére hivatkozva *Titel, Lok, Mosorin, Gardinovács* és *Kovil* helységeket, a melyek, *Titel* kivételével, nem régen lettek csak katonai helységekké, kellett volna a csajkásoknak lefoglalnia; a bizottság azonban a királynő kívánságára *Kovilt* kihagyta és helyette *Villovát* és *Zsablyát* vette fel.

S ezen hat helység továbbra is katonai hatóság alatt volt maradandó. — A bizottság tudtára adta ott a népnek, hogy okt. végéig nyilatkozzanak: vajjon katonául helyben akarnak-e maradni, vagy mint polgári alattvalók másfelé átköltözni? Az átköltözés határnapjául 1751. ápr. 1. tüzetett ki. A bizottság erre *Titelből* *Becsére* ment által és a többi volt katonai sánco-

\*) Szentkláray: A dunai hajóhadak története 266. lapon.

\*\*) Szentkláray: Száz év. I. köt. 171. — Dunai hajóhadak 267.

kat mind átadta a polgári hatóságnak.\*) A királynő a bizottság működésével meg volt elégedve és 1751. jan. 16-án újra harmadszor küldé le a függőben maradt kérdések megoldására. Ennek újabb jelentésére történt azután a volt tiszai és marosi határőrvidék *végképeni* feloszlata, és 1751. jun. 28-án kelt a tiszai határőrvidékből lett *tiszai kerületnek* első szabadalomlevele.

— Az egész ügyről az éppen együtt volt országgyűlés 1751. jun. hóban legalább utólagos jelentést követelt, melyet azután Károlyi Ferenc és Terstyanszky János meg is írtak.\*\*)

Ami a helység pedig a szegedi várparancsnoknak katonai hatósága alá került és 1750. nov. 1-től kezdve oda fizette adóját is, és pedig Titel és Lok 342 frt 58 dr; Mosorin, Villova, Gardinováč 475 frt 57 dr; Zsablya 609 frt 25 dr.

A csajkás-kerület szervezési tervének kivitelében azonban fenakadtak; mert e helységek lakossága nem mutatott kedvet a katonaságra, másrészt az esztergomi, győri és komáromi volt csajkások is, akiket az 1741. évi 18. t. cikk értelmében ott helyben szintén fel kellett oszlatni, nem akartak megszokott lakóhelyökről elköltözni. Ezért, valamint a terület elégtelensége miatt és talán más okból is, ezen helyeket 1752-ben egy márc. 17-én kelt kir. határozattal *egyelőre* szintén a kamara és a vármegye polgári hatóságának kellett *térvény* mellett átadni, amiről a vármegye ápr. 6-án kelt helytartótanácsi leirat útján értesült. A tényleges átadás 1752. máj. 10-én meg is történt.

A helytartótanács egy ápr. 14-én e helyek megadóztatása ügyében a vármegyéhez küldött leiratának kiegészítésére jun. 15-én is tudósítja a vármegyét azoknak az eddig katonai minőségben a budai hadi pénztárba fizetett adójáról, tájékoztatásul az ezután polgári minőségben rájuk kivetendő adójokra nézve. Eszerint fizetett *Zsablya* 1218 frt 51½ krt. *Mosorin* 354 frt 4½ kr. *Gardinováč* 165 frt 19½ kr. *Villova* 120 frt. *Titel* 750 frt. *Lok* 99 frt 49½ kr. Összesen 2708 frt 5 kr. —

\*) Iványi eml. m. 116—117.

\*\*\*) A budapesti egyetemi könyvtár kéziratai közt: Acta diaetal 1751.

A vármegye jul. 27. tárgyalta az ügyet és a következő évek kimutatása szerint e hat helység több évig jelentékenyen kisebb adóval volt megterhelve. \*)

Egy 1752. okt. 24. kelt s a vármegyéhez küldött kir. intézvény ezen hat helységnek is megadta a visszakebelezett tiszai és mosorini helységekkel közös s egyenlő szabadalmakat; a meddig polgári állapotban maradnak, más földesuruk nem lesz (azaz nem fognak eladatni), hanem a tiszai koronai kerület kiegészítő részének fognak tekintetni.

Ezen állapotban 1763-ig maradtak e helységek.

Ezen évben március 14. a helytartótanács a vármegyéhez kérdést intézett, vajjon a 6 helység a tiszai határörvidék bekebelezésekor katonai állapotában mennyi contribuciót fizetett s mennyit fizet azóta polgári minőségben? — A 6 falu népe eme leiratból azt következtette, hogy újra csajkásokká akarják tenni, azért a magy. udv. kamara útján folyamodnak a királynőhöz, hogy polgári állapotukban továbbra is hagyja meg őket. Kérelmököt következőleg indokolják: 1. Titel és Zsablya kivételével, amelyek régi katonai sáncok voltak, a többi 4 hely csak 6 évig volt katonai kormány alatt. Helyi viszonyaiknál fogva ők inkább földművelők; hajóval bányáknak nem tudnak, vízi szolgálatot még nem tettek soha, sőt az utolsó török háborúban is Esztergomból, Komáromból és Győrből jöttek ide le a naszádosok. — 2. Midőn a határörvidék megszüntetése után a vármegyéhez vissza kerültek, a királynőnek ugyanaz volt szándéka, hogy ezen 6 falu népe is csajkás szolgálatot tegyen; de kérelmökre a polgári állapotban meghagyattak, sőt az 1751. évi jun. 28. a tiszai koronai kerület részére kiadott szabadalomlevél kegyelmesen reájok is kiterjesztetett; ők pedig e privilegium 20. §-hoz híven mindenkor készségesen ígérnek fegyvert fogni, ha szükséges, a török ellen. — 3. Azon ok. melynél fogva a tiszai határörvidék feloszlatott, reájok is fennáll még annyira, hogy a további katonai szolgálat alóli felmentést biza-

\*) Vármegyei levéltár.

lommal reménylik várhatni. Különben szükség esetében, török veszedelemben általános felkeléssel, insurrekcióval ígérnek honvédelmi kötelességöknek megfelelni. Ha pedig a kegyes felmentést megnyerniök nem sikerülne, arra is kötelezik magukat, hogy ügyes esajkásokat fognak tartani, vagy pedig ki fognak költözni a tiszai kerületbe. — Kérelmök pártolására a vármegyét is felkérlik.

A vármegye 1763. jun. 8-án tárgyalta a helyt. leiratot és ugyancsak a helyt. 1752. jun 15. kelt intézvényére hivatkozva azt válaszolja, hogy azon 6 helységnek adója akkor 2708 frt 5 krt tett, most pedig az 176<sup>2</sup>/<sub>3</sub>. évre 3627 frt 36<sup>1</sup>/<sub>2</sub> krt fizetnek, amelyhez még járulnak a magy. kir. testőrség, egészségügyi adó fejében, a provinciális commisszárius és egyéb címen fizetendő költségekre még 276 frt 18 kr, úgy, hogy összesen 3913 frt 54<sup>1</sup>/<sub>2</sub> kr van rájuk kivetve. Különben melléklék e helységeknek adókimutatását 1751—63-ig. \*)

A helységek alázatos felterjesztésökkel nem értek célt. A királynő 1763. márc. 6-án elhatározta már, hogy itten a csajkás-ezred szervezését keresztül viszi.

Ezen terv valósítására legcélszerűbbnek látszott szerb nemzetiségűeket használni fel. Az erre szánt terület elvesztésével a kamara eddigi jövedelmeinek egy részét is veszíté és a királynő méltányosnak tartá, hogy aerariuma (mein Aerar) is némi költséget magára vállaljon. E mellett a leendő csajkásokat a katonai szolgálaton kívül még bizonyos adózásra is akarta kötelezni, úgy, hogy ezen új század eltartási költsége, ha talán nem is egészen, legalább részben magától a századtól teljék ki. Ezen adózás e nép előtt nem lesz valami szokatlan új dolog s így nem is elkedvetlenítő; mert már előbbi katonai állapotukban is megszokták volt, bizonyos kamarai adót fizetni. Minthogy továbbá a régi kamarai csajkások maguk költségén tartoztak volt csajkáikat építeni, jókarban tartani s megőrizni; a királynő az új csajkásokat is hasonlóra kívánta kötelezni. Viszont mindegyik

\*) A vármegyei levéltárban.

csajkás közlegénynek 12 hold szántóföldet és 8 hold legelőt határozott juttatni, amennyi a kitűzött területből bőségesen ki is kerül. Sőt ha egy ezernél nagyobb csajkás legénység volna eltartható, ezt is a szervező bizottság figyelmébe ajánlja; mert az a csász. szolgálatra csak előnyös lehet s úgy is sok kívánatit ahhoz, hogy a sokkal erősebb török hajóhadat megközelíthessük.\*)

Ennek következtében a magy. kir. udvari kancellária 1763. máj. 7-én felszólítja Redlt, a bácskai kamarai adminisztrátort, hogy ama hat helységet (Titel, Lok, Mosorin, Gardinovác, Viloa, Zsablya) az oda küldött katonai biztosoknak adja által. — Ezen helységek területe 2 □ mértföldet és 6564 holdat tett (à 1600 □ öl).

Egy 1763. aug. 4-én kelt helytartótanácsi rendelet Bács vármegyét is utasította, hogy ama hat helységet, melyek csak ideiglenesen voltak a vármegyéhez csatolva, ismét a katonai kormánynak adja által s pedig azon adóteherrel, melyet azok a polgári állapotba való belépés előtt viseltek. — A vármegye szept. 1-én Baján tartott közgyűléséből az első alispánt, a járásbeli szolgabíró és vármegyei ügyészt bízta meg az átadással s pedig azon utasítással: 1. hogy e helységeket a régi militaris adóval resignálja. 2. Minthogy mostani állapotukban nagyobb adót fizettek a vármegyének, a különbség ne a vármegyére essék, hanem a tiszai kerületre vettessék ki. 3. Intézkedjenek az iránt, miképen kell ezután kölesönösen a polgári és criminalis jurisdictiót kezelni. 4. Az eddigi adóhátralékot katonai assistentiával is kell behajtani. 5. Az illető hat helységben elszállásolt rendes katonaság elhelyezéséről is gondoskodjanak. ha az okt. 31-ig nem maradhatna helyben.\*\*)

A vármegyei kiküldötték eljárását és az ügy lefolyását (a jelentés hiányában) nem ismerjük. — A terület átvételével és a csajkások szervezésével katonai részről megbíztattak *Mathe-*

\*) Vaniček: Gesch. der Militärgrenze II. 111. stb.

\*\*\*) Vármegyei levéltárban.

sen András ezredes, a péterváradí ezred parancsnoka és Garzuli hadi biztos; kíségtőül melléjük adatott Stanislavjevics péterváradí őrnagy. — Ezek a hat helységet összeírván, csak 400 fegyverfogható férfit találtak, azonkívül 194 számfőlöttit, 703 ifjút s gyermeket, 370 félig s egészen alkalmatlant és 12 pópát s így összesen 1679 férfineműt.

Az ezred létszáma egyelőre 4 századra volt tervezve, azonban ily gyér férfilakosság mellett most csak 3 századot lehetett alkotni 431 emberből s pedig a következőket: 1. a mosorinit Mosorin, Vilová, Gardinovác falvakkal; 2. a zsablyait; 3. a titelit Titel és Lok falvakkal. — A 4-dik század felállítását későbbre kellett halasztani, midőn a létszám új telepedők által is felszaporodott.

A teljes ezred létszáma és ellátása következőleg állapított meg:

I. A tisztikar (stáb).

1 őrnagy, mint parancsnok évi . . . . .	1200	frt	fizetéssel.
1 számvivő és syndikus évi . . . . .	194	„	„
1 őrmester (Wachtmeisterleutnant)	144	„	„
1 sebész . . . . .	144	„	„

II. Az ezred.

3 kapitány	egyenkint 480	frt.	összesen 1440	frt.
1 alkapitány			300	„
4 főhadnagy	egyenkint 192	frt.	összesen 768	„
8 alhadnagy	„ 168	„	„ 1344	„
4 őrmester (Feldwebel)	„ 60	„	„ 240	„
4 hadi őrnök (Furir)	„ 108	„	„ 432	„
32 kaplár	„ 36	„	„ 1152	„
16 zenész	„ 18	„	„ 288	„
4 hadi őrnök-segéd	„ 18	„	„ 72	„
32 alkáptár (Gefreiter).				

1000 közlegény.

Tehát az ezred összesen 1112 fejből állana és (a stáb nélkül) évenkint 6036 frt költségbe kerülne. — S így 375 frt

mellékköltséggel együtt a három századra évenként 6534 frt volt tervezve s az egész ezredre 8091 frt.

Ezen költséget magából a csajkás területből beszedni annál is nehezebb volt, mert a csajkásoknak az eddig általuk a kamarának fizetett földesúri földbért, a gabona nyolcad váltságát, a bárány-, méhe- és boradót is mind elengedték, hogy a slavóniai határőrökkel egyformák legyenek. — Béke idején csak 3637 frt 36 kr adót kellett fizetniök, mint eddig; s ezen jövedelem a bormérésből, a mosorini révből, a malmokból, a görögök és a cigányok taksájából került ki. A többit amennyi a teljes összegből még hiányzott, a kincstár fődözte.\*)

1764. máj. 14-én kinevezte a királynő *Stanisavljevic Tivadar* péterváradi számfölötti őrnagyot az új szervezettű csajkáskar első parancsnokává. S minthogy a negyedik század közeli felállítására iránt is volt reményök, az egész ezred részére ápr. 20-án a *regulamentum* (hadi szabályzat) is elkészült és a parancsnok által kihirdettetett. Ezen regulamentum a királynő akaratóból a csajkások szolgálatát, katonai gyakorlatait, élelmezését és fölszerelését, fegyelmi és büntető eljárását stb. szabályozza.

E szerint a csajkás-ezred közvetlenül a péterváradi várparancsnoknak, mint ezredtulajdonosnak rendeltetett alá, közvetve pedig a szlapon-szrémi katonai főparancsnokságnak. Víziszolgálat tekintetében a bécsi hajózási főhivatallal is viszonyban állott.

Az ezred létszáma négy századból áll, melyekből egyelőre csak három állítottatott fel. Minden század 3 teljesen felszerelt *csajkát* kapott; minthogy a királynő elejtette azon kívánságát, hogy a csajkások önmaguk szerezzék be a hajókat és a hadi felszerelésöket.

Kötelességek volt vizen és szárazon, békében és háborúban szolgálni, kivált a Dunán, a Tiszán és a Száván a békét és a rendet biztosítani; e célból a gonosztevőket, rablókat és csem-

\*) Vaniček e. műben II. köt. 111—114. lap.



pészeket üldözni, eltiltott árúknak kivitelét s bebozatalát megakadályozni, a vesztegzár-rendeleteket teljesíteni s mindennemű rendellenes dolgokat hivatali utasítás szerint megakadályozni. — Az említett 3 folyamton közlekedő császári hajókat egyik állomásról a másikra tartoztak elkísérni, meneteket előmozdítani és élelmeztetésökről gondoskodni. — A regulamentum kötelezi a csajkásokat, hogy *háború* idejében még a monarchia határain túl is katonai szolgálatokat teljesítsenek s pedig mind vizen, mind szárazon. E célból a hajózás és a vízi hadakozás mesterségén kívül a gyalog katonaság hadigyakorlatait is meg kellett tanulniok. A tisztektől lefelé évenként bizonyos időt a csajkákon, majd felváltva a gyalogos katonai szolgálatban kellett eltölteniök és mindkét fegyvernemben a megkívántató ügyességet megszerezni. Hadi gyakorlatot vetéskor és aratáskor nem volt szabad tartani, csak a vetés és az aratás után. Az ezred parancsnoka mellé 3 kapitány, egy hadsegéd, 4 fő- és 8 alhadnagy volt. Vízi szolgálatban a tisztek úgy osztattak be, hogy mindegyik csajkára egy-egy tiszt jutott parancsnokul. Azonkívül minden csajkán volt egy altiszt mint kormányos, egy másik mint pattantyús vagy ágyúmester (Büchsenmeister), egy zenész (Spielmann\*), két csákyás és 32—34 evezős. Ezen létszám háborúban és békében mindig ugyanaz maradt.

A csajkák és a felszerelvények jókarban tartásáért a csajkás tiszt felelős volt; ha valamely csajka a parancsnok hibájából rongáltatott meg, azt az illető saját költségein tartozott helyreállíttatni. Télen felszedette a kapitány a horgonyokat és a főparancsnokságnál tett előzetes jelentés után Péterváragra usztatá fel az összes csajkákat, ahol azok a hajóhíd-hivatal által teletetésre átvétettek. Tavasz közeledtével kijavíttattak és ismét rendes állomás-helyeikre vitettek. — A löszerekről, fegyverekről és ágyúkról az őrnagy és a tüzérparancsnok számolt.

A parancsnok egy őrvezető és 3 közlegényből álló házi-őrséget kapott; a kapitány és más tisztek biztonságára csak a

\*) Talán trombitás vagy dobos. Szentklárai pattantyúsna k írja.

lakásánál felállított falusi őrség szolgált. A sürgős levelezések továbbítására a parancsnok egy közlegényt kapott; a kevésbé fontos leveleket, mint más határhelyeken, a falu őrei vitték faluról-falura.

A legénység élelmezése és felszerelése céljából kapta a 22 hold szántóföldet és 8 hold rétet; tehát a maga gazdaságából kellett megélnie és családját ellátnia. Ha 8 napnál tovább volt hivatalos szolgálatban akár helyben akár távol, vagy katonai gyakorlatban: a kincstár részéről kapott kenyeret és naponként 3 krajcárt; ha pedig háború idejében a táborba parancsoltattak, akkor a tábori élelmezés élvezetében részesültek. — Felszerelésül csak lőfegyvert és szuronyt kapott a csajkás; ruházatot, kardot, tölténytáskát és egyéb felszerelvényeit mindenki saját költségén szerzett magának.

Fegyelmi és bűnügyi tekintetben a közönséges határőrvidéki katonai törvényeknek voltak alávetve és a péterváradai várparancsnokság joghatósága alá tartoztak. Másodfokúlag a főparancsnokság s harmadfokúlag a cs. udvari haditanács ítél. A polgári törvénykezés a csajkások kerületében ugyanaz volt, mint a szlavyon-szerémi határőrvidék többi ezredeinél.\*)

Csekély számával azonban a csajkás nép nem felelt meg a hozzá kötött reményeknek, s voltak akik ez intézményt céltalannak nevezték. Felsőbb helyen is belátták a csajkás ezred kiegészítésének szükséges voltát; s minthogy ama vidék csak gyéren volt letelepítve és lakva, a kiegészítésre ismét hat falut foglaltak le.

A királynő már 1763-ban az itteni naszádos ezred létszámát 1112 fejben állapította meg; e számból egyelőre csak 431 egyént mutathattak fel. Hogy tehát az ezred egész létszámát állíthassák fel, és hogy az intézmény elleneit is kielégíthessék; a helytartótanács 1769. május 5-én kelt rendeletével megparancsolta, hogy a Duna-Tisza és a római sáncok között levő és az eddigi naszádosokhoz legközelebb fekvő hat *kamarai* falu.

\*) Vaniček eml. mű II. 114—120. lap. — Szentklárai a dunai hajóhadak 270.

amelyek már a visszaesatoláskor voltak e célra föntartva, ha ama másik hat falu a naszádos ezred számára nem volna elegendő, a királynő rendeletére a naszádos katonai kerületbe már most bekebeleztessék, s hogy az éppen oly módon hajtassák végre, mint azelőtt a jelenlegi naszádos helységeknek a katonai szolgálatra való átadása és átvétele alkalmával történt, beleértve természetesen a vármegye rovására megapadt adóösszeg kárpótlása. Ezen újabban kitűzött hat helység következő volt: *Szent-Iván, Káty, Goszpodince, Csúrog, Felső-Kovil, Alsó-Kovil.*

Továbbá azt is elrendelte a királynő, hogy a Dunától a Tisza felé húzódó *római sáncoknak* árka a Duna és Tisza vízmagasságával kombinációba hozattassék azon célból, ha talán nagyobb akadály nélkül hajózható kanálissá átalakítva a két nagy folyó között egy rövidebb és biztosabb vízi útnak szolgálhatna. Így az egész naszádos ezred a két folyó és a kanális által alkotott háromszöget foglalná el, és a két folyónak is hasznát vehetni élelmi cikkeket s egyébeket szállítása által.

Ama 6 kamarai helységnek a naszádos kerületbe való átvételére katonai részről *Mathesen* ezredes, kamarai részről a bácsi-kerületi kamarai adminisztrátor varbói *Kruspér Pál* küldöttek ki biztosokul, mint akik már az előbbi naszádos helységek átvételénél működtek volt. A római sáncok árkanak libellációjára pedig *Schroeder* (tribunus cuniculariorum) a pétervárad-i várból küldetett ki. Bács vármegye is utasítottatott, hogy az alispánt küldje ki, hogy az a katonai és a kamarai biztossal egyetértve a helyszínén működjék és ama helységeknek a polgári részről való átadásánál jelen legyen. A bizottság továbbá a nevezett 6 helységre szóló adóviszonyokat írja össze és tudósítsa arról a helytartótanácsot, ahol majd ezen kontribúció beszámításáról és a vármegye kártalanításáról gondoskodni fognak.\*)

Ezen kir. rendeletet a vármegye 1769. május 29-én Baján tartott particuláris gyűlésén tárgyalta és Lipkay Zsigmond má-

\*) A vármegyei levéltárból.

sodalispánt, Latinovits Miklós szolgabíró és Körmendi János jurassort küldötte ki.

Közös megállapodás szerint július 16-án találkoztak a kiküldött biztosok *Csúrogon*, a hol a következő napon az első vegyes gyűlés tartatott. — Kiszámítják egyenkint a helységeknek mostanig (július 15-ig) terjedő vármegyei tartozását (a contributiót és a domesticát), és a kamara, valamint a tiszai kerület iránti kötelezettségeit. Július 18-án e helységek elüljáróit behívják és a tartozások egyes tételeit szembesítik.

Az idei tizedet illetőleg, minthogy az egész tiszai kerületre kivetett tized egy évre 7500 frtot tesz: *Csúrogh, Goszpodince, Szent-Iván, Alsó-Kovil, Felső-Kovil* falvakból a tavali termés árnyában folyó évi jan. 1-től jul. 15-ig rájok eső részt készpénzben a kamarai pénztárba viszik. *Kátyra* nézve pedig, amely eddig a kamarának tizedet és kilencedet is adott a termés után, egy katonai és egy kamarai tiszt összeírják a tizedet; és tekintettel arra, hogy a tartozás ideje körülbelül egy fél évet tesz, a termés és a méhkasok után az évi tizednek és kilencednek felét kellett beadnia pénzben vagy természetben.

Július 18-án megjelentek a bizottság előtt azon falvak elüljárói, s bemutatják helységek adókönyveit és az eddig fizetett részletekről kiállított nyugtatványokat. Ezekből kitűnt, hogy a 6 helység összevéve jul. 15-ig contributio és domestika címen 1389 frt 13 krral tartozott a vármegyének; 1887 frt 7 krral a kamarának és 1658 frt 67 krral a tiszai kerületnek, s így összesen 4934 frt 88 krral. — *Káty* még azonkívül tartozott a kamarának dézsma címen 1768. évről  $47\frac{6}{8}$  p. m. búzával,  $200\frac{5}{8}$  p. m. kevert búzával, 159 p. m. árpával és  $762\frac{3}{8}$  p. m. zabbal. — Mindezen adóhátralékokra elhatároztatott, hogy a vármegyét illető összegek legkésőbbben okt. 31-ig lefizetessenek; a kamarát és a tiszai kerületet illetők is lehetőleg rövid idő alatt.

Ezután ezen helységek kikebelezése által a vármegyére hasonló adócsökkenés került szóba. *Káty* miatt a vármegye  $1\frac{1302}{6885}$  adóportát veszített, a többi 5 faluval a tiszai kerületből elesett

6<sup>5792</sup>/<sub>6885</sub> porta, összesen 8<sup>209</sup>/<sub>6885</sub> porta, egyenkint 688 frt 50 den számítva, egészben 5528 frt 72 dn. A felső hatóságok útján értesítették a pécsi hadi pénztár, hogy ezen évi összeget többé ne követelje a vármegyétől, valamint a folyó évre még esedékes 806 frt 27 den. contributiót is.

Ezen ügyeket elintézvén, a formális *átadást* kezdték faluról-falura. Jul. 19-én délelőtt *Csúrogh*, *Goszpodince*, *Szent-Iván*, *Alsó-* és *Felső-Kovil* adatott által, a következő napon pedig *Kátyon* voltak. Miden faluban a férfiak körben állottak, és a vármegyei és a kamarai biztosok által eddigi polgári kötelezettségeik alól felmentettek és a katonai biztosoknak adattak által; mire az utóbbiak által az újonnan előírt katonaeskü letétele által a katonai állapotba felvétettek. S ezen legnagyobb kegyért az új katonák (úgymond a bizottsági jegyzőkönyv) látszólag megelégedéssel, főleg a katonai fegyelem alatt még soha nem volt Kátyiak is legalázatosabb hálát (!?) mondtak.

Ezután 1. a kamarai adminisztrátor kikötötte, hogy a *kátyi* mocsarakban ezután is vágathasson nádat, amennyi a külai kerületi kamarai épületekre kellett. A katonaság részéről ez ellen nem tétetett ellenvetés. — 2. Minthogy *Csúrogh* és *Goszpodince* földjeinek jó része a római sáncokon túl volt, a felsőbb forumokra bízták eldönteni, vajjon a római sánc képezzen-e határt a vármegye és a csajkáskerület között? Mely esetben ama földek a kamara birtokába esnének, vagy pedig maradjon a földbirtok úgy, mint van? Katonai részről az utóbbi mellett szavaztak, mert megbízatásuk nem a határ esonkítása, hanem az egész község kikebelezése; így megcsonkítva e két helység meg sem élhetne, pedig a földbirtok a határőri katonának legnevezetesebb életforrása és egyenértéke az élelem, zsold és ruházat fejében, melyet különben pénzben kellene kapnia. S minthogy a legelőmarha után is tartoznak fizetni, úgy is elég drágán fizetik a föld használatát a katonai szolgálattal. — 3. Minthogy a kir. fiskus Julinácnak a feloszlatott hajdani tiszai határőrvidéki kapitányának kúriáját Csúroghon 3000 frton meg-

vette volt, kétség támadt, vajjon ama 3000 frtot most a katonai pénztár vissza fizesse-e a kamarának, vagy ingyen adandó át a katonaságnak? Katonai részről az uttöbbi mellett nyilatkoztak.

A kiküldött vegyes bizottság ekképen feladatának megfelelően, működését jóváhagyás végett 1769. július 21-én felsőbb helyen felterjesztette. — A vármegye pedig aug. 11. tartott gyűléséből még külön is tett felterjesztést a helytartótauácshoz *Káty* helységet illetőleg, melyet a kir. rendelet helytelenül említett a többi 5 helységgel mint olyant, a mely már előbb is a naszádosok számára tartatott volt vissza; mert *Káty* soha nem volt azelőtt katonai szervezetben, és a maga területén kívül még 4 kamarai pusztája is van *Alsó- és Felső-Verkaló, Tsof és Kuzdiny*.\*)

A csajkások földje e szerint a Tisza torkolata, az alsó Duna és az u. n. római sáncok között nevezetes gyarapodást nyert, és ebből 1770. május 1-én a 4-ik csajkás század is felállítatott.

A csajkások részvételét a különböző hadjáratokban s háborúban a birodalom különböző részeiben, és maguktartását az 1848—49. események alatt, e helyen mellőzni akarjuk.\*\*)

1797. május 1-én már az *ötödik* csajkás század állítatott fel. — 1781. óta célszerűbb hídépítésben is kaptak oktatást és a pionierekkel egy corpsot alkottak. — 1797-ben az addig divatban volt óriási hadigályák teherszállító hajókká átalakítva újabb szerkezetű s célszerűbb járművekkel helyettesítettek.

1800 és 1801-ben telepítések által a csajkás kerület lakossága ismét felszaporodott. A gróf *Széchen-féle temerini* uradalomból t. i. 1799-ben 203 család kért és kapott engedélyt a csajkás kerületbe áttelepedhetni. Ezek voltak: 278 táborig, 124 otthoni szolgálatra alkalmas, 43 hasznavehetetlen és 370 serdülő, azonkívül 795 nő, s így mindössze 1610 lélek. Vagyonukat képezte 950 ló, 1425 szarvasmarha, 5329 juh, 82 disznó és 154 méhkas. Ezek 1800-ban Bielabara, Uj-Paska, Klissa, Vecskerek

\*) Vármegyei levéltárból.

\*\*\*) Részletesen említi Szentkláray a dunai hajóhadak történetében 272—299. lapon.

nevű pusztákra telepedtek ahol 6923 hold földet kaptak és az új telep *Gyurgyevónak* neveztetett. Az akképen megrövidített Szt.-Iván, Mosorin, Zsablya, Goszpodince és Káty pedig Krstača, Miklosevci, Ó-Paska, Vrkajlov és Magos nevű pusztákon kaptak kárpótlást. — 1801-ben pedig *Csébről* jött 100 család, amely 5216 holdat magában foglaló *Nádalj* pusztára telepedett le és a hasonló nevű falut alkották; 500 hold azonban egy későbbi telepítésre tartatott fenn.\*) Az egész gazdasági terület, melyet a csajkás-ezred birt, 100 ezer holdból állott.

E telepedések következtében annyira felszaporodott a lakosság száma, hogy egy 1808. dec. 11. kelt udv. haditanácsi rendelet értelmében e két új helység *Gyurgyevó* és *Nádalj* szintén a titeli csajkás-kerületbe kebeleztetvén, már a *hatodik* csajkás század is felállítható volt.

Most 14 község tartozott a kiszélesbitett. 16 □ mértföldnyi területű csajkás-kerületbe, névszerint; *Titel* a főhely, Gardinovec, Lok, Villova és Mosorin (az I. század); Kovil, Samac és Káty (a II. század); Goszpodince és Szent-Iván (a III. század); Zsablya vagy Josefsdorf (a IV. század); Csúrogh (V. század); Gyurgyevó és Nádalj (a VI. század).

1805-ben a csajkásokat egy időben Olaszországban és a német császár seregében Welsben is hídépítésre, utászatra használták; 1808-ban pedig nyáron a komáromi várépítésnél tettek szolgálatot; egy részök pedig *Pancsovára* és *Zimonyba* telepítették által, hogy az ottani határkordon még jobban meg legyen erősítve. S így használtatott a következő években is minden lehető alkalommal az országban belül és ennek határain túl.

Pokorny W.\*\*\*) *Paska* nevű falut is tüntet fel Zsablyától délkelet felé. Az egész csajkás-ezred akkor 15 faluból állott 3148 házzal, 3248 családdal. A lélekszám pedig (az idegenek és a rendes sorkatonaság kivételével) az 1837. évi számlálás szerint volt 26,858 lélek; ebből 12,981 férfiú és 13,877 nő.

\*) Vaniček em. mű III. köt. 113.

\*\*) K. k. Militairgränze című nagy térképén 1840-ből.

Vallás szerint volt 1250 r. kath., 29 g. kath., 25,368 g. kel. val., 194 evang. és 17 unitárius.

1848-ban a csajkás-ezred nem akart a magyar miniszteriumnak engedelmeskedni, hanem Joannovics vezérlete alatt fellázadt és a karlovici odbornak hódolt; különben a magyar szabadságharc egész ideje alatt nem vitt véghez valami nevezetes haditettet. — Ezután ismét egy ezredes és egy őrnagy parancsa alá rendeltetett az ezred, mely béke idejében 1287 emberből állott, hadi lábbon pedig 1981 emberre emelkedett a létszám.

Az 1850. évi máj. 7-én kelt határőrvidéki alaptörvény\*) értelmében „a csajkás-kerület elválaszthatatlan alkatrésze az osztrák monarchiának“. Célja és feladata a régi: „Őfelségének a császárnak és királynak békében és háborúban, bel- és külföldön a legmagasabb rendeletek értelmében minden katonai szolgálatot teljesíteni és a benső végvidéki intézmények fentartását előmozdítani. Azért kapják a csajkás községek törvényszerű javaikat úgy a maguk, mint maradékaik részére, igazi és állandó birtok gyanánt.“ (V. ö. Boleszni e. mű 17. stb. lapját.

Miután a gőzhajók hadi célokra is általánosan használtatni kezdettek és a csajkások vízi hadintézménye is fölslegessé lett, 1854. évi ősszel a császár rendeletére a Dunán is újjá szerveztetett a hadi flottilla. A titeli csajkások utolsó parancsnoka Weymann János alezredes még csak 1853-ban vezényelt a lo-bogós, vitorlás dunai csajkaraj élén. A csajkák most kiemeltettek a vízből, teljesen leszereltettek és vagy eladattak, vagy a titeli és a pétervárad-i hajóhidak fentartására fordítottak. A csajkák helyét korunk újabb alkotásai az acélpáncélú dunai gőz-flottilla foglalta el, s első kapitánya Baumrucker József volt és Pesten volt székhelye.\*\*\*) A csajkások ezután is megmaradtak

\*) Ez az 1807. aug. 7. kelt alaptörvények helyébe lépett. Lásd: Boleszni Antal: Kézikönyv az Al-Dunán utazók számára. 13. lapon.

\*\*) A dunai flottilla 1861. óta csak néhány művészi szerkezetű meniteurban áll fenn, de már nem mint önálló folyami hajóhad, hanem mint az osztrák-magyar hadi tengerészetnek egy osztálya.



még néhány évig határőrségnek, hanem már csak mint szárazföldi had, vagy mint az utászok és hidászok kiegészítő osztálya szerepeltek. — A magyar alkotmány visszaállítása után csak elkésve gondoltak a határőrvidéki különleges állapotok megszüntetésére.

Őfelsége a királynak 1872. évi jun. 9-én kelt rendeletével végképen megszüntette a katonai határőrrendszert a titeli határőrzászlóalj területén. A csajkáskerület a többi határőrvidékekkel együtt törvényhozási és kormányzati tekintetben is Magyarországhoz csatoltatott és Bács vármegyébe kebeleztetett vissza. A volt csajkás-kerület beosztásáról, közigazgatási és törvénykezési rendszeréről az 1873. évi 27. törvénycikk intézkedik.\*)

*Iványi István.*

## Történelmi ismertető.

Dr. Dudás Gyula tagtársunk ismét egy becses művel gazdagította történelmi irodalmunkat, amely nagy hézagot pótol eddigi búvárkodásainkban, ez pedig: *A szabadhajduk története a XVI. és XVII. században.* A szabadhajduk a kérdéses időszakban nagy szerepet játszottak honunk történetében, méltán mondja róluk az egykorú *Illésházy* feljegyzéseiben: „*Ez világnak históriáit olvassák fel, soha ilyen hadat benne nem olvasnak.*“

Dudás történetét három részre osztja: A hajduk eredete és szereplése Bocskay előtt, annak korában, és viszontagságaik halála után 1619-ik évig.

A hajduk a XVI. század elején tűnnek fel először. Nevük bizonyára a *hajt*, *hajtani* igétől származik, mert kezdetben inkább csak hajesárok, barmokat őrző és hajtó pásztorok voltak, eleinte csak bottal, de később láncaival is voltak ellátva, és az ország belbékéje megzavarása óta mindinkább szaporodtak, míg végre fegyveres csoportokba szervezkedtek. A mohácsi vész előtt már részt vettek Bakács keresztes hadaiban, úgy

\*) Szentkláray: A dunai hajóhadak 299. lap.

Dózsa György pórlázadásában. 1514-ik évben II-ik Ulászló törvény által megtiltá nekik a fegyverviselést, mert a hajduk lassanlassan pásztorokból fosztogató rablók lettek. A mohácsi vész után pedig a Zápolya és Ferdinand királyok közötti beharcokban mint hadakozó testületet találjuk őket, eleinte csak mint szabadcsapatokat, mint az a hadjáratoknál majdnem mindig történik (guerillák, Freischaaren, francitireurs), melyek nemesak védtek de támadtak is, sőt hol lehetett, raboltak és garázdálkodtak, annyira, hogy a két király között az 1547-ik évben létrejött egyezségben kikötetett, hogy a szabadhajduk kölesönösen üldöztessenek. A várak őrségei is nagyobb rész a hajduk kezeibe jött.

A délvidékeken a hajduk szinte jelentékenyebb szerepre tettek szert, főleg *Szeged* környékén, hol 1540 körül *Toth Mihály* élükre állott. Ezek védtek meg Makót a törökök ellen. De harcoltak ők a német hadak közt is *Pápa* és *Győr* vidékén, azonban 1551-ik március 3-án a törökök a féktelenkedő hajdukat *Szeged* alatt tönkre tették.

Az 1552-ik évvel a hajduság szereplésének első cyklusa lejárt. Mintegy félszázad alatt, a kóbor, rabló pásztorok majdnem rendes harcosokká váltak. De azért meg nem szűntek az ország minden részében, ahol arra alkalom nyílt, rabolni és garázdálkodni. A törökök is e miatt nem egyszer emeltek panaszt ellenük. Az 1563. évi országgyűlés kénytelen volt szigorú határozatokat hozni ellenük, egyszersmind a vétségek megtorlásával az ország kapitányát bízták meg. De az eredmény nem volt kielégítő, mert a hajduságnak ki sem tudott parancsolni, a féktelen garázdálkodás mindinkább növekedett, ellenségnek, mint jóbarátnak egyenlően ártottak, így történt ez tovább egy negyed századnál, míg végre 1595-ik évben a XXXI. és XXXII. törv. c. kimondotta, hogy „magánosok hajdukat nem tarthatnak és a kóborló, nem engedelmeskedő hajduk végeztessenek ki“.

Azonban a többször megindult török elleni hadjáratok mindenkit fegyverre szólítottak, ez ismét előtérbe hozta a hajdusá-

got, ennek következtében a XVI. század végső éveiben fejlődött ki másodízben önálló hadászati tényezővé a hajduság és éppen akkor alakult meg fokozatosan az a hatalmas katonai testület, mely a következő század első évtizedében Bocskay szolgálatában állott és történelmi nevezetességre emelkedett.

A törvény már megbélyegezte a szabadhajdukát, mint kalandor rablókat, kik folyton pusztítanak. 1598-ik évben *Illésházy* szinte panaszkodik, hogy a vidék Buda és Esztergom között pusztá lett, mert a hajduk szerte-szét kalandoztak, többen lévén a felső vidéken 3000-nél és habár a törököket nem egyszer meg is verték, de a dunántúli vidékeket szabadon prédálták. Mindennek dacára számuk folytonosan növekedett, a királyi seregben is, főleg Pálffy Miklós alatt, több mint 4000 hajdu szolgált. Ezekkel Pálffy nem egyszer támadta meg a törököt, és leginkább a Dunán aratott velük nagy sikert, elfoglalván a törökök élelmi- és hadi-szerekkel megrakott hajóit. 1599-ik évben a hajduk kiválóan szerepeltek nemcsak a Dunán túl, de az ország déli részében úgy, mint Erdélyben is.

A felső vidéken *Basta György* seregében volt legtöbb hajdu. 1600-ik évben *Eger* körül raboltak. Basta a hajdukát és vezéreiket mindenfelé, különösen Erdélyben jól fel tudta használni, néha saját német elégedetlen katonái ellen is.

Ezen hajduk azonban nem annyira *Basta*, mint *Mihály* (Radul) vajda parancsnoksága alatt állottak, ki nekik főleg a nemesség ellen szabad rablást engedett.

Ezen féktelen garázdálkodása a hajduknak ismét kényszeríté az országgyűlést ellenük szigorral fellépni. Az 1601-ik évi XXVII. törvénycikk pénzbírsággal bünteti a kóbor hajduk tartóit és megnevezi a rabló hajduk vezéreit. Ezek voltak akkoriban: Sárosi István, Buday Mátyás, Sennyei Miklós, Konkoly Péter és Révész Mihály, különben a hajduk 1602-ik évben mindig nagyobb részt vettek a törökök elleni harcokban is, de azért nem kímélték a törököktől visszafoglalt helyeket sem. Ekkor pusztították el a Duna mentiben levő városokat, közöttük

*Kalocsát* is, híres székesegyházával. Még nagyobb szerű volt a hajduk pusztítása Erdélyben, hol *Kolozsvár*, *Gyalu*, *B.-Hunyad*, *Görgény* és *Beszterce* általuk rommá lettek. Mindenki menekült előlük, mert rablás és gyilkolás napirenden volt. Voltak ekkor 1602-ik évben hajduk *Basta*, úgymint *Székely Mózes* szolgálatában és ha néha vitézül is harcoltak, de mindig préda és pusztítás volt főcéljuk. A hajduk között ez időben szerbek is szolgáltak *Rácz György* és *Deli Száva* vezénylete alatt.

1603-ik évben Erdélyből küldöttség ment Prágába *Rudolf* királyhoz a hajduk elleni panasszal, és más sérelmek orvoslása végett, de *Rudolf* más orvoslást, mint német seregek küldését, nem ígért.

Ekkor következett be *Bocskay* felkelése, ez új válponttá lett a hajduk sorsának, a politikai és vallás szabadságharca előtérbe lépett és *Bocskay* volt az, ki annak zászlóját magasra emelte. Hogy ügyét diadalra vezethesse, minden rendelkezésére álló erőket fel kellett használnia, ezek között fő tényezők voltak a hajduk. Első gondja volt azoknak szétszórt csapatait a lehetőségig egyesíteni, mi nem kis feladat volt egy oly féktelen testületnél, mint a hajduk voltak.

*Bocskay* 1604-ik évben a harcot mindenfelé megindította, felső Magyarországon úgy, mint a déli részeken. A legelőbbkelő családok ivadékai vezérei lettek a hajduknak. A harc változó eredménnyel folyt, de sokszor kedvezett is a szerencse, noha az ingatag vezérek elpártolása gyakran megzavarta a vezér terveit. *Homonnai Bálint* volt legkitűnőbb vezérük, de azért *Homonnai* is egyik levelében megjegyezte, hogy a hajduk szemtelensége egyik főoka a szüntelen harcoknak. *Bocskay Illésházy Istvánt* a végvidéki részek helytartójává nevezte, ki alig győzte a hajduk rakoncátlanságait féken tartani és az általuk megszállt vidékeket oltalmazni.

E harcok közepette a békealkudozások folyamatban voltak, míg végre 1604. évi szeptember 24-én *Bocskay* és a bécsi udvar, másfél hó mulva pedig a törökökkel is befejeztettek s mind

a bécsi, mind pedig a *zsitvatoroki* egyezmény megpecsételve lőn, de *Bocskay* nem hitt a békének és a hajduságot nem bocsátá el; *Illésházy* és *Thurzó György* azon voltak, hogy a hajduk száma leszállíttasson és a bécsi béke szerint mentől több hajdu lépjen a király zsoldjába.

A legnagyobb bajt a hátralékos zsold kifizetése okozta, melyet a hajduk mindig zajosabban követeltek, de amely Bécsből igen szűken érkezett. Végre december havában *Bocskay* is komolyan megkezdte a hajduk számának leszállítását és az elbocsájtottaknak letelepítését. De e törekvése közepette utolérte *Bocskayt* 1605-ik évi december 29-én váratlanul a halál, mely fordulója lett ismét a hajduk sorsának. *Bocskay* elismeréssel volt a hajduk érdeme iránt, és 1605. évi december 12-én az összes szolgálatában levő hajdukat nemesi rangra emelte.

*Bocskay* halála alkalmával a hajduk számleszállítása és azoknak letelepítése már jó úton volt, midőn azt a körülmények ismét megzavarták, mert az erdélyi rendek nem a *Bocskay* által ajánlott főnökét a hajduknak, *Homonnai Bálintot*, de *Rákóczy Zsigmondot* választották fejedelmüknek, innen újból nagy mozgalom keletkezett. A hajduk *Homonnai* mellett ismét felkeltek, romboltak és pusztítottak. Hasztalan fordultak a királyiak *Homonnaihoz*, sőt még a törökök közbenjárásáért is könyörögtek, mert a hajduk leginkább török segélyben bíztak. A táborozások és csetepaték újból megkezdődtek. A Mátyás főherceg helytartó által összehívott országgyűlés sem bírta őket lecsillapítani, dacára, hogy az új fejedelem *Báthory Gábor* is hajlandó volt a hajdukat megnyugtatni és a letelepedést előmozdítani. *Illésházy* és a békebiztos *Forgách Miklós* is erélyesen működtek a békítés művén. Végre némileg megnyugtatta a hajdukat az 1608-ik évi országgyűlés, mely szabadalmaikat biztosítá.

A hajduság legnagyobb része azonban *Homonnai* halála és *Rákóczy Zsigmond* leköszönése után az új fejedelem *Báthory Gáborhoz* szegődve, ismételve felkelt és újra megkezdette rakoncátlan puszt-

títását, különben *Báthory* őket leginkább a *moldvai vajda* elleni harcban használta.

A barátság *Báthory*val nem sokáig tartott, mert a fejedelem meghasonlott a hajduk vezérével, Nagy Andrással, de Nagy András csakhamar kiegyezett *Báthory*val és a kölesönös kifáradás a *tokaji* egyezséghez vezetett. De mikor *Báthory* gyanúba vette *Nagy Andrást*, hogy titokban *Bethlen Gábor*hoz tart, és őt szóváltás közben sajátkezűleg agyonütötte, ezen tette annyira felizgatta a hajdukat, hogy ismét elpártoltak *Báthory*tól és *Bethlen*hez szegődtek; és midőn *Bethlen Gábor* 1613-ik évben fejedelemnek választatott, a két versenyző közt a harc élethalálra kitört, a hajduk lettek ekkor is a fő tényezők, mert majdnem kivétel nélkül a protestánsok *Bethlen*hez pártoltak. Ez nem tetszett a *bécsi* udvarnak sem, azért az udvar is a hajduság ellen fordult, sőt a törökök sem kímélték őket, mert a hajduk őket is egyaránt pusztították. És így a magyar rendek, az udvar, a törökök, mind ellenük voltak, és lefegyverzésüket követelték. De ez a kölesönös bizalmatlanság miatt még sem történhetett meg. 1616-ik évben a hajduk még szorosabban csatlakoztak *Bethlen Gábor*hoz, mint valaha.

Őket szolgált erre, hogy a hajduk mintegy érezték, hogy az ellenük indított eselszövények folyton működtek, ha mindjárt nem is sikerültek. *Homonnai György* új hajduvezér a *bécsi* udvartól úgy, mint a törököktől pártolva nyíltan fellépett *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem ellen, kinek szolgálatában legtöbb hajdu volt, noha azoknak másik része féktelenül rabolt szerteszét.

*Pázmány Péter* úgy, mint *Thurzó*, *Homonnai Györggyel* és *Forgách Zsigmonddal* mindent elkövettek, hogy a hajdukat a király részére vonják, ennek ellenében *Bethlen* kibékült a törökkel.

E hírre a hajduk ismét *Bethlen*hez állottak, de azért *Homonnainak* is sok híve maradt, kik táborba szálltak. A hajduk minden esetre a király és *Bethlen* követői között megoszlottak,

így Nagy Márton polgári, Nagy György nánási, Szücs György bősörményi, Szabó Gergely szoboszlói és Biró Gáspár hadházi kapitányok Bethlen Gábort; Gombos András, Masonyi György, Nagy András, Fekete Mihály, Kun András, Török Bálint és Nagy Endre pedig Homonnait vallotta urának.

Bethlen serege 1616-ik évben Erdélybe tört. Homonnai hadai felett győzedelmeskedvén, hozzá a törökök is ellenük nyilatkozván, Bethlen most hadával Magyarországra tört és azon év decemberében 12,000 emberével Debrecen mellett táborozott. Sok mindeféle viszontagság után végre a béke Bethlennel úgy, mint a szultánnal a bécsi udvar részéről létrejött. Most már Bethlen Gábor is a hajduk megnyugtatására törekedett, hogy végre a Bocskay István által kijelelt területet elfoglalva, fegyvereiket a földművelő eszközökkel cserélhessék fel.

Befejezésül az 1618. évi 73-ik t. c. rendezte a hajduk viszonyait és megerősíté szabadalmaikat.

II-ik Ferdinand a már letelepedett és területükre visszavonult hajdukat a fellázadt csehek ellen kívánta felhasználni és e végett toborzásukkal Dóczy Andrást bízta meg, de ennek felszólítása minden eredmény nélkül maradt és a hajduság ez után is állhatatosan békében művelte földjét.

Ez Dudás művének kivonatos tartalma; irálya egyszerű és könnyen érthető, mellette megfelelő az ügy komoly voltának, előadása krónikaszerű, inkább hasonlít Livius, mint Tacitus jellemző irmodorához. Nagy érdeme szerzőnek az egyidejű kútforrások fásasztó felkeresése, szavainak idézése gyakran elegendő az akkori idők előnkbe varázsolására. Valóban dicsérő elismerést érdemel ernyedetlen buzgalma a történetírás mindég táguló látkörén.

Grosschmid Gábor.

## Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának

1888. évi március 11-én Zomborban tartott közgyűlésének  
j e g y z ő k ö n y v e.

Jelenlevők: Schmausz Endre, mint a történelmi társulat elnökének előlülése alatt: Iványi István alelnök, Gräff Nikáz, dr. Lovászi Márton, Mihályi János, dr. Rátai József pártoló társulati tagok, Bittermann Nándor pénztárnok és Grossechmid Gábor társulati titkár.

1. Az elnök az ülést megnyitván, mindenek előtt a társulati titkárt jelentése előadására felhívja.

Mely felhívásra a társulati titkár jelentését előadja, mely szerint kiemeli a társulatnak a múlt évben közbejött két fő mozzanatát, ugyanis: Bács vármegye bizottsága 1887. évi ápril 27-én 35-ik szám alatti határozatával, a megye alispánja, egyszersmind a társulat elnökének közbenjárása folytán, a társulatnak a megye palotájában egy alkalmas helyiséget engedélyezett, nemkülönben felemlíti a társulatnak a hegyesi esata emlékére emelt emlékszobor készítésénél működését, mely által annak ünnepélyes leleplezése, hatályosan előmozdított, kérvén egyszersmind az elnököt az 1888-ik évi március 3-án tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének felolvasását elrendelni, hogy az alapszabályok értelmében, a közgyűlési határozatok meghozathassanak, mely jelentés tudomásul vétetett.

2. Mire az elnök bemutatja a társulati pénztárnok által 1887-ik évre készített és a társulati számvizsgálók által jóváhagyott zárszámadást.

A bemutatott számadás, mely szerint a társulatnak m. é. bevétele összesen 834 frt 47 kr, ellenben kiadása 389 frt 19 kr volt és így az 1887-ik év végével a társulati pénztárban 445 frt 28 kr maradt, minek alapján a társulat vagyona 996 frt 90 kr, a tagdíjhátralék beszámításával pedig összesen 1442 frt 18 krt tett ki, mely számadás a kiküldött számvizsgálóbizottság jelentése szerint megvizsgáltatott és mindenekben hibátlanak találtatván, a számadó pénztárosnak a múlt 1887-ik évre a felmentvény megadatott.

3. Következett az 1888. évi költségvetési előirányzat megállapítása.

A választmány ajánlatára, az előirányzat, mely szerint a bevétel 988 frtban, ennek ellenében a kiadás 480 frtban hozatik ajánlatba, ezeannel a közgyűlés által elfogadtatik és ekkép megállapítatik.

4. Tekintve, hogy az alapszabályok 9. §-a értelmében a tagsági aláírás három évre kötelező és annak eltelte után az illető tag kilépését bejelentheti, minthogy a meghaltak és fizetéseképtelenek úgy is a tagok



sorából kitörleendő és a kitörlést többen írásban kérelmezték, ennek következtében a választmány határozata, mely szerint a következő társulati tagok: Berényi Lajos, Buchwald Simon, Balassy Endre, Hartman János, Haar Samu, Jakobtsits Antal, Kolényi Gusztáv, Mucsi György, Mukits János, Mártonfy Károly, Nagy László, Szőreghi Antal, Steltzer Terézia, Tarczay Mór, Webel Tamás, Schmausz Ferenc, Horváth Imre a társulati tagok sorából oly feltétellel kitöröltetni rendeltetnek, hogy a kitörölt tagok a mult köteles évekre, azaz 1886-ik év végéig a tagdíjfizetésre, kivéve a halálozási eseteket, továbbá is kötelesek maradnak, kivéttetik még Nagy László egyleti tag, ki mint az aláírási íven fel nem található, minden tagdíjfizetéstől felmentetik.

5. A választmány azon indítványa, hogy Pesti Frigyes, a magyar tud. akadémia tagja, úgy dr. Szentkláray Jenő törökbecsei plébános és a m. t. akadémiának levelező tagja, Oltoványi Pál prépost és feldeáki plébános a tiszteletbeli tagok sorába, úgy Tyirity Izidor a karlovici g. k. patriarcha érsek titkárja és Jung Ferenc batinai néptanító a működő tagok sorába felvétessenek.

Az ajánlatba hozott Pesti Frigyes, Oltoványi Pál és Szentkláray Jenő a hazai, különösen Délmagyarország történelme terén szerzett érdemeikért ezennel Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának tiszteletbeli tagjai sorába felvétetnek, nemkülönben Tyirity Izidor, úgy Jung Ferenc a társulat működő tagjai sorába iktattatni rendeltetnek; miről a nevezettek a mult évi Évkönyv átküldése mellett az elnökség útján értesítendő.

6. Minthogy a fentti határozatok által a tagok jegyzékének névsora megváltozott; az 1888-ik évi társulati tagok névsora a titkár és a pénztárnok által újból összeállíttatni és a legközelebbi választmányi ülésre bemutatni, nemkülönben az évkönyvben közzé tétetni rendeltetik.

7. Czirfusz Ferenc választmányi tag indítványa, melyben a megye multjának megírására és bővebb ismertetése végett pályázatot kér a társulat által kitűzteni és ha a dolgozatok jóknak bizonyulnak, az elsőt 6 drb 20 frankos arany, a másodikat három ily arany és a harmadik legjobbat dícsérettel kívánja kitüntetni.

Azon módosítással fogadtatott el, hogy a pályázat mellőzésével, azon legjobb dolgozatok, melyek az év folyamán a társulat Évkönyve számára beérkeznek, az év végével egy arra megválasztandó bizottság által bíraltassanak meg, és azok részesüljenek az indítványozó által kívánt előnyökben; mely határozat a megyei lapokban közzé teendő.

8. Iványi István alelnök kérelme, hogy tanulmányozás és felhasználás

lás végett a megye levéltárában rendezetlenül elheverő régi iratok időszakonként részére átengedtesse.

Bács-Bodrogh vármegye alispáni hivatalához azon kérelemmel áttétetik, hogy a kérelem teljesítését, a megyei történelem felderítése érdekében, a megyei bizottságnál kieszközölni szíveskedjék.

9. Iványi István további azon kérelme folytán, hogy a vármegye földleírása és topografiája összeállíthatása céljából, az összes községek az adatok közlésére felhívassanak;

Az indítványozó, kérelmével a megye alispánjához utasíttatik, oly megjegyzéssel, hogy folyamodványához az általa szükségesnek tartott kérdéseit mellékelje, ki is mint a társulat jelenlevő elnöke, a társulat közgyűlése által is szükségesnek tartott eljárást és intézkedést pártolni ajánlkozott.

10. A társulati titkár azon jelentése, hogy a társulat gyűjteményei, különösen az éremgyűjtemény Schwerer János szertárnok buzgósága által rendezettek és leltározattak, de a végrendezés csak az újonnan nyert helyiség berendezése után eszközölhető. — Tudomásul vétetett.

11. A társulati titkár azon indítványa, hogy az Évkönyv füzetei nem kéthavonként, de évnegyedenként és pedig 3 ívvel, úgy, hogy az Évkönyv nem 500, hanem csak 400 példányban nyomattasson.

Indítványával a társulat választmányához utasíttatik.

12. A társulati titkár azon jelentése, hogy az Évkönyv eserepéldányai tekintetéből, az ismert történelmi és régészeti társulatok immár felszólítottak és többen már a kérelemnek meg is feleltek.

Tudomásul vétetvén, elrendeltetik, hogy a kívánt és szükségelt évkönyvi példányok, a eserét elfogadó társulatoknak azonnal átküldessenek.

13. Végül a felolvasásokra kerülvén a sor, a bemutatott dolgozatok, különösen: 1. A szerb vajdaság felállításának megkísérlése a múlt században Thim Józseftől. 2-or. Vidékünk a rómaiak korában Dudás Gyulától. 3-or. Régi térképek Iványi Istvántól. 4-er. Értekezés a csajkások kerületéről Iványi Istvántól. 5-ör. Ismertetése Dudás Gyulának „A szabadhajdukról“ írt művének.

Felolvasatván, azok köztetszéssel és kellő elismeréssel fogadtattak és az évkönyvbeni megjelenésük elrendeltetett.

14. A titkár, valamint a pénztárnok az átvizsgált és kiigazított 1888-ik évi tagok jegyzékét bemutatván, a tagok jegyzéke a pénztárnoknak alkalmazás végett kiadatni, egyszersmind az Évkönyvben kinyomatás által közhírré tétetni rendeltetik.

15. A pénztárnok azon jelentésére, hogy a számadásokból kitűnik, mily tetemes összegre szaporodott a tagdíjak hátraléka.

Határoztatott, a tagdíj fizetésével hátralékban levő tagokat újból az elnökség útján a hátralékok beküldésére felhívni, nehogy a társulat kényserítve legyen a tetemes hátralékok beszédését a társulat ügyvédje útján bíróságilag is eszközöltetni.

Felolvasás után jóváhagyva aláíratott.

*Grosschmid Gábor,*  
*társulati titkár.*

## Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulata tagjainak 1888. évi névsora.

Alapító tagok: 1. Balla Pál lakhelye Ujvidék, 2. Zichy Nep. János gróf l. Budapest. — Tiszteletbeli tagok: 1. Oltoványi Pál lakhelye Szeged. 2. Pesty Frigyes l. Budapest. 3. dr. Szentkláray Jenő l. Török-Becse. Működő tagok: Balázs Imre lakhelye Szabadka. 2. Bieber Gyula l. Zombor. 3. Drescher Rezső l. Baja. 4. dr. Donoszlovics Vilmos l. Zombor. 5. Dudás Gyula l. Zenta. 6. Dudás Ödön l. Tovarisoa. 7. Frankl István l. Ujvidék. 8. Grosschmid Gábor l. Zombor. 9. Hubert Herman l. Szabadka. 10. Iványi István l. Szabadka. 11. Jung Ferenc l. Batina. 12. dr. Kanyurszky György l. Budapest. 13. dr. Lovász Márton l. Zombor. 14. dr. Molnár Gyula l. Zombor. 15. dr. Molnár István Lajos l. Zombor. 16. Piukovics Ödön l. Budapest. 17. Schwerer János l. Zombor. 18. Pozsonyi Béla l. Csantavér. 17. Steltzer Frigyes l. Kiszács. 20. Szebenburger Károly l. Szabadka. 21. Tormásy Gábor l. Katymár. 22. Erdélyi Gyula l. Baja. 23. Tyirity Izidor l. Karlovic. 24. Városov Tivadar l. Zombor. 25. Venecianer Sándor l. Trieszt. Pártoló tagok: 1. Ábraham Mihály lakhelye Ada. 2. Ada község l. Ada. 3. dr. Alföldy Gedeon l. Zombor. 4. Antunovics József l. Apatin. 5. Antunovics Mátyás l. Szabadka. 6. Armbruszt Péter l. Uj-Palánka. 7. Arnold Antal l. Almás. 8. Balogh György l. Bács. 9. Barthal József l. Zombor. 10. Bartl Antal l. N.-Palánka. 11. Bende Imre l. Beszterce-bánya. 12. dr. Bernheim Samu l. N.-Palánka. 13. Breszlauer Lipót l. N.-Palánka. 14. Birkás Gyula l. Szabadka. 15. Bitterman József l. Szabadka. 16. Bitterman Nándor l. Zombor. 17. Boromisza János l. Zenta. 18. dr. Boromisza Tibor l. Jankovác. 19. Blumenthal János l. Zombor. 20. Csarsch Károly l. Uj-Palánka. 21. dr. Csihás Benő l. Zombor. 22. Csihás József l. Zombor. 23. Csiesáky Mihály l. Zombor. 24. Csupor Gyula l. N.-Palánka. 25. Cziráky József l. Kis-Hegyes. 26. Czirfusz Ferenc l. Zombor. 27. Dalmay József l. Zombor. 28. Deák Zsigmond l. Almás. 29. Dimitrievics Milos l. Budapest. 30. ifj. Donoszlovics József l. Zombor. 31. Dömötör Pál l. Zombor. 32. Dudás Lajos l. Zenta. 33. dr. Eremin György l. N.-Palánka. 34. Esztergami Sándor l.

- Ada. 35. Eigl József l. Uj-Futtak. 36. Fratricsevics János l. Hegyes. 37. dr. Fleischer Simon l. Zsablya. 38. Fischer Nándor l. Gajdobra. 39. Fridrik Tamás l. Ada. 40. Geiger A. Mór l. Szabadka. 41. Gräff Nikáz l. Zombor. 42. Gruics János l. Szilbás. 43. dr. Grüner Samu l. Zombor. 44. Gombos Gábor l. Zenta. 45. Grosz Gusztáv l. Szt.-Tamás. 46. dr. Guln György l. Szabadka. 47. Gyorgyovánszky György l. Zombor. 48. Harlikovics Gyula l. Titel. 49. Haverda Mátyás l. Szabadka. 50. Harlikovics Károly l. Uj-Palánka. 51. dr. Hipp Antal l. Uj-Palánka. 52. dr. Holländer Adolf l. Jankovác. 53. Jablonszky József l. Ada. 54. Jancsó Ödön l. Gyurgyevó. 55. Jankováci olvasókör l. Jankovác. 56. dr. Kameniczky Sándor l. Ujvidék. 57. Hoffmann Amália l. Szabadka. 58. dr. Káplán Antal l. Szabadka. 59. Karácson Gyula l. Zombor. 60. Karl Bálint l. Cservenka. 61. Kármán József l. Uj-Verbász. 62. Krappenheim József l. Veprovác. 63. Kelemen János l. Ada. 64. Keszler Mátyás l. Bajsa. 65. Kleiner Adolf l. Bukin. 66. Kertész Nándor l. Szabadka. 67. Kiss Ábel l. K.-Hegyes. 68. Olvasó-egylet l. Kis-Kér. 69. Koch József l. Kis-Kér. 70. Kolozsvári Sándor l. Ujvidék. 71. Korosy János l. Kiszács. 72. Kovasevics István l. Ó-Futtak. 73. Kovalszky Lajos l. Uj-Verbász. 74. Korosy Emil l. Szabadka. 75. Kozma László l. Zombor. 76. Köngig Gábor l. Topolya. 77. Lajthay János l. Ó-Kér. 78. Lakatos Péter l. Temerin. 79. Lang József l. Szabadka. 80. Latinovics Ernő l. Borsód. 81. Latinovics Gyula l. Baja. 82. Lehoczky János l. Kulpin. 83. Löbl Zsigmond l. N.-Palánka. 84. Lukaevics István l. Zenta. 85. Malachovszky László l. Szabadka. 86. Mallin Károly l. Obrovác. 77. Markovits Sándor l. Szabadka. 88. Mánits Péter l. Szabadka. 89. Matkovics Lajos l. Zenta. 90. Melkay György l. Szabadka. 91. Mérey Ágoston l. Szabadka. 92. Mihajlovits Miklós l. Zombor. 93. Mihályi János l. Zombor. 94. Mirkovics Lyubomir l. Kulpin. 95. Mokry Dezső l. Kula. 96. Müller Béla l. Hódságh. 97. Mikovics Kálmán l. Járek. 98. Nagy István l. N.-Palánka. 99. Németh Mátyás l. Szabadka. 100. Nikolics György l. Zombor. 101. Oltoványi György l. Bács. 102. Ó-Morovica község l. Ó-Morovica. 103. Pap Antal l. Zenta. 104. Papik Miksa l. Temerin. 105. Pártos Gyula l. Budapest. 106. dr. Pávlovics Simon l. Zágráb. 107. Payerle János l. Bukin. 108. Pertics Mihály l. Szabadka. 109. Prokesch Ignác l. Szabadka. 110. Pfeiffer István l. Bulkesz. 111. Rajcs Miklós l. Zsablya. 112. Rátay József l. Zombor. 113. Rezsny Aurel l. Zenta. 114. Rohonyi Gyula l. Ujvidék. 115. Rónay István l. Prig.-Szt.-Iván. 116. Sándor Béla l. Zombor. 117. Schlagetter Gyula l. Zombor. 118. Schmausz Endre l. Zombor. 119. Schenk Antal l. Ada. 120. dr. Schneider Károly l. Kula. 121. Schneeberger János l. Uj-Verbász. 122. Stebler Lajos l. Felső-Kovil. 123. Sigmund Göntér l. Ó-Sóvé. 124. Solymosy Lajos l. Szabadka. 125.

dr. Spitzer Mór l. Zombor. 126. Gymnasiumi könyvtár l. Szabadka. 127. Gymnasiumi ifjúsági könyvtár l. Szabadka. 128. Schossberger József l. Szabadka. 129. dr. Schuller Simon l. Zombor. 130. Izraelita hitközség l. Szabadka. 131. Nemzeti kaszinó l. Szabadka. 132. Szakáll Adorján l. Zombor. 133. Szalay József l. Petrovác. 134. Szalay Károly l. Parabuty. 135. Széchényi Jenő l. Budapest. 136. Széchényi József l. Zombor. 137. Szegfű György l. Zenta. 138. Székely Simon l. Szabadka. 139. Szemző Gyula l. Zombor. 140. Szemző Mátyás l. Kulpin. 141. Szilágyi Mór l. Zombor. 142. Sztankovics Miklós l. Szabadka. 143. dr. Sztokovics Péter l. Zombor. 144. Szűcs Lajos l. Zenta. 145. Tones Gusztáv l. Szabadka. 146. Polgári kör l. Temerin. 147. Tessényi István l. Bulkesz. 148. Tipka Antal l. Szabadka. 149. Tripolszky Gyula l. Budapest. 150. Tóth Lajos l. Zenta, 151. Kaszinó l. Ujvidék. 152. Magyar főgymnasium l. Ujvidék. 153. Magyar olvasókör l. Ujvidék. 154. Állami polgári tanoda l. Ujvidék. 155. Ifjúsági könyvtár l. Ujvidék. 156. Ipariskola l. Ujvidék. 157. Valihora Ágoston l. Kalocsa. 158. Válics János l. Madaras. 159. dr. Wilhelm Adolf l. Szabadka. 160. Vojnits Dániel l. Szabadka. 161. Vojnits Imre l. Szabadka. 162. Vuits Izidor l. Ada. 163. Vujevich Zakár l. Zombor. 164. Zittl Róbert l. Temerin. 165. dr. Zomboresevics Vince l. Szabadka. 166. Zsigmond Gyula l. Piros. Összevonas: Alapító tag 2. Tiszteletbeli tag 3. Működő tag 25. Pártoló tag 166. Összesen 196.

Zomborban 1888. évi március 11-én.

*Grosschmid Gábor,*  
társulati titkár.

## Az 1887-ik évi titkári jelentésből.

Mindenek előtt felemlíti, hogy Bács-Bodrogh vármegye bizottsága m. 1887-ik évi ápril 27-én 35-ik szám alatt hozott határozatával, a megye alispánja egyszersmind mint a társulat elnökének közbenjárása következtében, a történelmi társulat kérelmére, a megye palotájában egy alkalmas helyiséget engedélyezett és ez által a társulatot nemcsak állandósította, de egyszersmind az ügykezelést célszerűen megkönnyítette.

Mint második említésre méltó mozzanatot a társulat beléletében, felhossa azon segédkezést, mellyel a társulat a hegyesi csata emlékének felállításához hozzájárult, a társulat határozván meg a feliratokat és készítettén el, díj kifizése mellett, a csatának leírását.

Jelenti továbbá, hogy a társulat a három évi ciklus végével, halálózás, elköltözés és írásbeli kilépés által 18 taggal fogyott, ellenben kettővel szaporodott, úgy, hogy jelen a pártoló tagok száma 166, ehhez járul 23

működő és 2 alapító tag, így tehát az év végével volt összesen a társulatnak 191 tagja.

Dacára a nagy tagdíjhátraléknak, a költségek a befolyt díjakból fedezhetőek voltak és a társulat vagyona, számba véve a beszedhető tagdíjhátralékot, összesen 1442 forint 18 krajczár.

Jelenti továbbá, hogy a dolgozatok az év második felében gyéren érkeztek, de azért az évkönyv kiadásában nem volt felakadás, ha szintén a füzetek nem is jelentek meg kellő időben.

Felemlíti még, hogy a társulat gyűjteményei minden szakban szaporodtak, különösen kiemelve Scherer János társulati szertárnok buzgó szorgalmát, nemcsak a régészeti gyűjtemények szaporítása, de főleg az éremgyűjtés és rendezés körül, mert majdnem 1000 darab régi és új érmet meghatározott, rendezett és kellő lajstromokkal ellátott.

A gyűjtemények a következő osztályokat foglalnak magokban: I. Könyvtár. II. Okmánytár és irattár. III. Régészeti tárgyak. IV. Érmek.

Az érmek ismét alosztályokra oszlanak a) római, b) magyar, c) ausztriai, d) külföldi, e) emlékérmek, f) a kanizsás lelet, mely áll 123 kisebb-nagyob ezüst, XVI. századbéli lengyel eredetű éremből, de a mely még nem végleges tulajdona a társulatnak.

A gyűjtemény minden osztálya leltárral és jegyzékekkel van ellátva, de véglegesen nincsen rendezve, mert a megye bizottsága által engedélyezett helyiség, az év végével még át nem vétethetett, és a tél rendkívüli zordonsága miatt bútorral el nem láttathatott.

Végül jelentést tesz a titkár, hogy a társulat évkönyvei a szomszéd, valamint a fővárosi és helybeli könyvtáraknak megküldettek és mindenütt köszönettel fogadtattak, úgyszinte a cserepéldányok megszerzése végett, az ismert történelmi társulatok, az évkönyvek átküldése mellett felszólítottak, és különösen az országos történelmi, valamint régészeti és archeologiai társulatok részéről megkeresésünk kellő méltánylásban részesült.

Záradékol értesíti a társulatot, hogy Kolluth községe határában a rétségben, közel a Duna folyamához, a múlt nyár szárazsága következtében egy régi várac vagy erőd nyomai fedeztetek fel, melyek vízi árkokkal és védtöltésekkel vannak körülvéve, de idő rövidsége miatt az alapos vizsgálat, vajjon a még található téglalapok római, vagy későbbi eredetűek-e? nem eszközölthetett és a jövő évre halasztatott.

Zomborban, 1887. évi december 31-én.

*Grosschmid Gábor,*  
titkár.

## Az 1887. év folyamán alólirt pénztárosnál tagdíjat fizettek:

Krappenheim József 1887-ik évre 3 frt, Karácson Gyula 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Arnold Antal 1884. évre 2 frt, dr. Boromisza Tibor 1886. évre 3 frt, dr. Csihás Benő 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Deák Zsigmond 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Eigl József 1886. évre 3 frt, Fratricsevits János 1886. évre 3 frt, Harlikovits Gyula 1886. évre 3 frt, dr. Hipp Antal 1885. évre 3 frt, Hoffmann Amália 1886. évre 3 frt, Haverda Mátyás 1886. évre 3 frt, dr. Kamenitzky Sándor 1886. évre 3 frt, dr. Löbl Zsigmond 1886. évre 3 frt, Matkovits Lajos 1886. évre 3 frt, dr. Rátai József 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Schneeberger János 1886. évre 3 frt, Szemző Gyula 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Birkás Gyula 1885. évre 3 frt, Kir. magy. főgymn. Ujvidék 188<sup>4</sup>/<sub>5</sub>. évre 6 frt, Ifj. könyvtár Ujvidék 1884. évre 3 frt, Szemző Mátyás 188<sup>5</sup>/<sub>6</sub>. évre 6 frt, Szalay Károly Petrovác 1886. évre 3 frt, Lakatos Péter 1886. évre 3 frt, Szilágyi Mór 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Harlikovits Károly 1886. évre 3 frt, Ó-Morovica községe 1886. évre 3 frt, dr. Guln 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Bende Imre 188<sup>5</sup>/<sub>6</sub>. évre 6 frt, Zsigmond Gyula 1886. évre 3 frt, Csupor Gyula 1886. évre 3 frt, Balassa Endre 1886. évre 3 frt, Jakobtsits Antal 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Steltzer Teréz 1886. évre 3 frt, Papp Antal 1887. évre 3 frt, Szegfű György 1887. évre 3 frt, Vojnits Imre 1887. évre 3 frt, Szaich Gyula 1886. évre 3 frt, Blumenthal János 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Armbruszt Péter 1886. évre 3 frt, Karl Bálint 188<sup>5</sup>/<sub>6</sub>. évre 6 frt, dr. Alföldy Gedeon 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Mibajlovits Miklós 1887. évre 3 frt, Melkay György 1886. évre 3 frt, Sztankovits Miklós 1886. évre 3 frt 10 kr, Kolényi Gusztáv 1886. évre 3 frt, dr. Fleischer Samu 1886. évre 3 frt, Buchwald Simon 1884. évre 3 frt, Áll. polg. leányiskola Ujvidék 188<sup>4</sup>/<sub>5</sub>. évre 6 frt, Mucsy György 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Mallin Károly 1887. évre 3 frt, Latinovits Ernő 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Szőregi Antal 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Tipka Antal 1887. évre 3 frt, Korossy Emil 1887. évre 3 frt, Fischer Nándor 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Bittermann Nándor 1887. évre 3 frt, Az ujvidéki ipariskola 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Rezsny Aurel 1886. évre 3 frt, Válics János 1887. évre 3 frt, Csiesáky Mihály 1887. évre 3 frt, Czirfusz Ferenc 1887. évre 3 frt, Dömötör Pál 1887. évre 3 frt, dr. Grüner Samu 1887. évre 3 frt, Kozma László 1887. évre 3 frt, Mihályi János 1887. évre 3 frt, Schmausz Endre 1887. évre 3 frt, dr. Spitzer Mór 1887. évre 3 frt, dr. Schuller Simon 1887. évre 3 frt, Széchényi József 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Schlagetter Gyula 1887. évre 3 frt, Schwerer János 1887. évre 3 frt.

Kelt Zomborban, 1887. évi december hó 31-én.

*Bittermann Nándor.*

---

A BÁCS-BODROGH VARMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

---





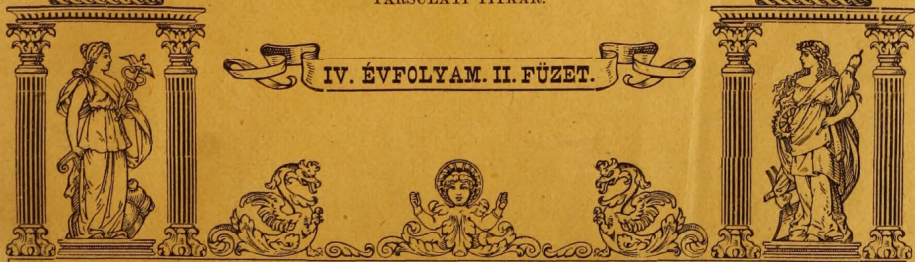
BÁCS-BODROGH  
VÁRMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVE.



SZERKESZTI:

**GROSSCHMID GÁBOR**  
TÁRSULATI TITKÁR.

IV. ÉVFOLYAM. II. FÜZET.



ZOMBOR. 1888.  
NY. BITTERMANN NÁNDORNÁL

# Tartalom.

	Lap.
A régi Bodrog vármegye és a Zichi grófok okmánytára. Grossechmid Gábortól . . . . .	49.
A Szemző szállási lelet. Grossechmid Gábortól . . . . .	75.
Az alföldi halmok. Dudás Gyulától . . . . .	80.

## Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

**Működő** tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

**Alapító** tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Bittermann Nándor Zomborban.

**A társulat tagjai** tisztelettel kéretnek, hogy folyó és mult évi tagdíjait Bittermann Nándor társulati pénztárhoz mielőbb beküldeni szíveskedjenek, hogy a következő füzetben nyugtáztathassanak.

## A régi Bodrog vármegye és a Zichi grófok okmánytára.

Volt idő, mikor Bodrog vármegyét csak a történelemből ismerték és sokan annak önálló létét is kétségbe vonták.

Jeles történészünk *Pesti Frigyes*, minden tekintetben kitűnő művében „Az eltűnt vármegyék“ Bodrog vármegyét felemlíti ugyan, de annak 1715-ik év előtti történetét nem ismerteti.

Az új *Bodrog* vármegye kétes létesülése, az 1702-ik évi július 5-én kelt udvari kancellária átirata szerint 1699. évi december 2-án veszi kezdetét, mikor 1-ső Lipót király *Thurnon János Henrik* grófot, csász. kamarást és tanácsost *Bodrog* vármegye főispánjának nevezte ki, azért ezen időpontig minden, mi a vármegye területén történt, a régi *Bodrog* vármegye története.

A kinevezett új főispán mindenek előtt, hogy főispáni székét elfoglalhassa, valódi kalandor modorban, vármegyéjét kereste, de bizony azt sehol sem találta.

Ennek oka volt, mert mint tudjuk a törökök nem sokat törődtek a régi magyar beosztással, nekik igen közömbös volt akár *Bácsnak* akár *Bodrognak* hívták egyik vagy másik vármegyét. A törökök a birtokukban levő meghódított országrészt livákra, azokat pedig nahiekre osztották, és így *Bács* és *Bodrog* vármegyét a *szege*di livához és hat nahiere osztották, egyszermind a budai pasaság alá rendelték, ez történt mintegy 1543. évben és így maradt egész 1698-ik évig, midőn Lipót király *Széchenyi Pál* kalocsai érseket *Bács* vármegye főispánjának nevezte ki, tehát a XVIII-ik század elején *Bodrog*, mint *Bács* vármegyének két külön főispánja volt.\*)

A másfél százados török birtoklás alatt nem létezett sem *Bács*, sem *Bodrog* vármegye, a régi lakosság vagy menekült, vagy elveszett, és így nem volt ki sem, kinek érdekében lett volna a régi vármegyéket és határait fentartani, azért nem

\*) Lásd: Iványi István az új Bodrog vármegye 1., 2., 3. lap. stb.

csoda, ha azoknak emléke annyira meggyengült, hogy a régi Bodrog vármegyének helyreállítása után annak határait keresni kellett.

A *mohácsi* ütközetig számos okmány maradt fenn, melyek Bodrog vármegyére vonatkoznak, de ez után igen csekély adatok birtokában vagyunk, úgy, hogy az egész vármegyének a törökök, Dózsa, a fekete cár és Rákóczy kurucainak pusztításai következtében majdnem nyoma veszett.

*Szerémi György*, mint kamenici születésű és *Zápolya János* udvari papja, korának eseményeit nagy érdeklődéssel jegyezte fel, és e főben neki valóban sokat köszönhetünk, emlékirataiban felemlíti ugyan egy alkalommal Bodrog várát, de Bodrog megyéről sehol sem beszél.

Később mindég zavartabbak lesznek Bodrog vármegye felemlítései. *Oláh Miklós* még külön említi Bács és Bodrog vármegyét. *Johannes Sambucus* 1579-ik évben készített térképén a Szabadka táját elfoglaló *homokság* alá *Apáti*, *Bács* és *Szeged* egy vonalba jegyzett neveik alá *Bácsmegyét* teszi, a *Duna-Tisza* sarkát pedig a kunoknak adja. Egy másik 1569-ik évi térképén a *Szeged-Baja* alatti vidéken csak *Comitatus Bodrogiensis* van felemlítve. Végre egy 1609-ik évből való török okmányban a Tisza-Dunaköz már *Bácska* névvel említettik.\*)

De ha a köznép el is felejtette a XVII. században *Bodrog* vármegye emlékét, fenmaradt az mégis a tudósok körében, így *Krekvicznek* Magyarország városai leírásához mellékelt térképén 1685-ik évből a *kunság* térei alatt *Baja* és *Báthmonostor* táján egy *Comitatus Bathiensis* alatt *Comitatus Bodrogiensis* van bejegyezve, és ez alatt a Duna és Tisza alsó részében ismét *Bácsmeghe deserta* látható.

De létezik még számos más térkép, melyek mind tévesen ábrázolják Bács és Bodrog vármegyék fekvését, ez nem csoda, mert a térképeket többnyire idegenek, kik tökéletesen tájékozatlanok voltak, készítették, általában ezen korszak nagy tévedés-

\*) Lásd: Iványi István. Az új Bodrog vármegye 1., 2., 3. lap.

ben és bizonytalanságban volt az ország déli megyéire nézve, így egy *Halas* város birtokában levő 1696-ik évi jegyzőkönyv tanúsága szerint, a Tisza balpartján fekvő vármegyék közt *Csongrád*, *Csanád*, *Arad*, *Zaránd*, *Békés* vármegyék felsorolása után, *Bodrog* vármegye neve fordul elő, ellenben *Torontál* megyéről ninesen szó, melyet azonban még 1720-ik évben sem tudtak megtalálni.

Minthogy régebben *Bodrog* vármegye a Tiszán túli kerületbe számított, voltak kik azt hitték, hogy *Bodrog* vármegye területe a Tiszán túl is terjedett, még *Marsigli* idejében is ezt hitték.\*) Így számított *Bodrog* vármegye 1719. évben a palatinalis repartitio alkalmával a Tiszán túli kerülethez.

*Bél Mátyás* valószínűen azért, mert a B betű jegyét a szlávok V hangzással mondják ki, a *Bodrog* nevet *vode-rog* szláv szavakból származtatja, mely szerinte *vizszarva*-t jelent, azért a *Bodrog* nevet a *titeli* hegytől véli eredni, mely a Tiszából mintegy szarv kinyúlik, innen következtették, hogy *Bodrog* vármegye a mostani *Bács-Bodrog* vármegye alsó részében feküdt, egyszersmind a *Begecs* melletti *kövi* (kuva) klastrom romjait tartották *Bodrogh* vára romjainak.

Az újabb bújázkodás, és a számos feltalált okmány minden kétség kívül helyezi, hogy a hajdani *Bodrog* vármegye a török korszakot megelőzőleg a mostani *Bács-Bodrogh* vármegyének felső részét, és pedig a jelen *Ferenc*-csatornától *Szegedig* és *Kalocsáig* terjedő területet foglalta el, míg az alsó rész a csatornán túl *Bács* vármegye területe volt.

Azonban a határt *Bács* és *Bodrog* vármegyék között a legrégibb időktől kezdve, nehéz tüzetesen meghatározni. Annyi bizonyos, hogy *Csongrád* vármegye határa a Tiszán innen megszire benyúlt a régi *Bodrog* vármegye területébe. *Sabadka* határának nagy része, úgy *Martonos*, *Bajmok*, *Szeghegy* (*Szegesegyház*), *Csantavér*, *Kanizsa* és *Becse* a mohácsi ütközet ide-

\*) *Marsigli Mys. Pau. I. 8.*

jében *Csongrád* vármegyéhez tartoztak. Bizonyítják ezt az 1520—1523-ik évi dézsmaösszeírások lajstromai is.

Hogy a régi világban is a határvonal Bács és Bodrog, úgy Csongrád vármegyék között sok helyütt kétséges lehetett, bizonyítja a bácsi káptalannak egy 1504-ik évben kiadott bizonyítványa, melyszerint Bortyán, Pisky, Ded, Tatárrév, Páris, Varjad, Menyő és Szent-György *Bodrog* és nem *Bács* vármegyéhez tartoznak. Csongrád vármegye határvonala is változott, mert például Zenta, Kanizsa és Beese a XIV. század okleveleiben gyakran mint Bodroghoz tartozók említetnek, még későbbi okmányokban ismét Csongrádhoz számíttatnak.

A régi *Bodrog* vármegyének székhelye Bodrog vára, illetőleg városa volt, számosak az okmányok, melyeket a vármegye alispánjai, szolgabíró társaikkal innen bocsátottak ki. De dacára, hogy *Kont Miklós* nádor 1366-ik évből okmányában Bodrogot „*Civitas Bodrogh*“-nak nevezi és számos más okmány Bodrog váráról beszél,\*) és hogy Bodrog vára a történet szerint *László* királynak kedvenc tartózkodási helye volt, hol ő az 1095-ik évi husvéti ünnepeket is töltötte és ahol *Európa* koronás főit fogadta, akik őt a keresztshadak vezetésére felkérték, Bodrog város és vára mégis csak csekélyebb jelentőségű hely lehetett. Ez volt talán az oka, hogy *Károly Róbert* király 1350-ik évben Bodrogot szekesői *Herczeg Péternek* adományozta, kinek utódjai Bodrogot még 1535-ik évben is birták. Tudjuk azt is, hogy az 1522. évi dézsmaösszeírás szerint Bodrognak csak 147 adózója volt, és így mintegy 1000 lakósa lehetett, nem számítva az adót nem fizető nemességet.\*\*)

Hogy hol feküdt a régi Bodrog város és vára? szorgos kutatás dacára, biztosan meghatározni nem lehet, mert egy kő vagy nagyobb rom sem bizonyítja egykori hollétét. A valószínűség szerint a mostani *Monostorszeg* közelében, *Vörösmart* általellenében feketett a város, valamint a vára, de azon ro-

\*) Zichy okmt. III. R. 214. okm.

\*\*\*) Lásd: Fridrich Steltzer Geschichte der Bácska 30. l.

mok, melyek a *Monostorszeg* és *Bezdán* közötti erdőben láthatók, nehezen Bodrog vára romjai, mert azok oly csekélyek, hogy egy király és számos kísérei lovainak befogadására sem lennének elegendők, még ha feltennénk is, hogy László király és kísérei az ünnepeket, az akkori szokás szerint táborban, sátrak alatt töltötték.

Pár évvel ez előtt a *zombori* határban, a *monostori* úton fekvő *Szemző János* szállása közelében, földásás közben, egy eserépfazékban elásva, nagyobb mennyiségű ezüst érmet találtak, melyek *Schwerer János* véleménye szerint francia eredetűek és a kereszteshadak idejéből valók. *Schwerer* nem lévén képes azokat meghatározni, az egész leletet az országos muzeum régiségtára őrének *Hampel Józsefnek* meghatározás végett felküldötte; onnan az érmeek hosszab idő múlva vissza is érkeztek azon határozott véleménnyel, hogy azok az első kereszties háború idejéből a XI. és XII. századból származnak és francia eredetűek, de mindannyi érseki, vagy püspöki papi érem, úgynevezett *bracteatok*. Legtöbb közülök a lyoni érsekség érme: „*Prima sedes Galliarum*“ körirattal, de név és év nélkül. A püspökök érmei szinte név és év nélküliek, de sajátságos nagy jegyekkel vannak ellátva, és pedig egymástól nagyon különbözően.\*)

E lelet bizonyítja, hogy e vidéken a kereszties vitézeknek csakugyan táborozni kellett és az időben ásathattak el a talált érmeek egyik vagy másik pap, vagy lovag által.

Hogy az akkori városok és várak nyoma elveszett, annak főoka az alföldnek kőhiánya. A téglák sem lehettek római modorban égetve, és rossz minőségüknél fogva, a pusztulás után elporlottak, amennyire pedig fenmaradtak, más építésekhez használtattak fel, és így valószínűen az új teplomok és egyéb építkezések alapjaiban rejlenek; fenyők hiánya miatt zsindely sem létezvén, fedelekül szinte ritkán használtak mást, mint nádat vagy szalmát.

\*) A 26 érem a tört. társ. éremgyűjteményében megtekinthető.

A második és harmadik nevezetesebb hely *Bodrog* vármegyében az akkori időben *Szabadka* és *Becse* volt, Szabadkát és környékét Albert király *Hunyady Jánosnak* zálogosította el,\*) kinek halála után a család birtokában maradt, még csak *Mátyás király* elhaltával II-ik *Ulászló* király adománya folytán *Corvin Jánosra* nem jutott, ki azt 1504-ik évben többi bács megyei birtokai nagy részével végrendeletileg *Török Imrének* hagyományozta, kinek fia *Bálint* a várost megerősítette és vitézül védte a *dózsaiak* és *Czár Iván*, valamint a törökök ellen.

Ez időben *Becse* birtokosa *Csáky László* volt, ki a fekete cárral vívott egyik szerencsétlen ütközetben lelte halálát.\*\*)

A többi nevezetesebb helyekből említhetjük még *Baját*, mely köznemességi birtok volt, *Nobiles de Boya* vagy *Baya* sokszor említettnek a régi századok okmányaiban, ezek közül származtak a *Maróthyak* is, de valószínűen a *dózsaiak* és a *fekete cár* által, mint a többi nemesi kuriák is, elpusztítatott.

*Zombor* akkori időben csekély szerepet játszott, legnagyobb része területének a *Czobor* család birtoka volt, előfordul *Czobor-Szent-Mihály* néven is, határán több apró falu és nemesi pusztá létezett és csak a pusztulás után, úgy, mint *Szabadka* és *Ujvidék* is, nyerte mostani nagy terjedelmű határát.

Fő kereskedelmi helye a vármegyének *Kolluth* város lehetett, mely az egyedüli *Dunarév* szomszédságában feküdt, és a török defterek tanúsága szerint a XVI. század derekán, mint kereskedőváros a törököknek legnagyobb adót fizetett, és pedig csak hordó és kereskedési adó fejében 12,000 akcsét, mely akkoriban nagy összeg volt.

Kollutnak előnyös fekvését a dunai rév közelében *Savoyai Jenő* herceg is felismerte, noha 1697-ben Kollut egy nyomorult kis sokachely volt, vesszőből fonott templommal. Ismerve

\*) Lásd: *Iványi: Szabadka története.*

*Teleki Hunyadiak kora* 250. l.

\*\*) *Marki Sándor: Dózsa György for. II. 197—198.*

*Szerémi György: Mon. Hung. 71. I.*

*Verancsics: Ugyanott II. 7—11.*



az élelmezés nehézségét egy puszta vidékén, seregét nemcsak *Baján*, mint a bécsi haditanács akarta, de megosztva a Duna túlsó oldalán is. *Vörösmart* körül gyűjtötte össze, és csak későbbben pontosította össze, július havában mintegy 80,000 főre Kolluton, mellyel azután megindult a Duna mentiben, míg csak azon év szeptember 11-én Zentánál, ismét Bodrog vármegye területén, az egész török sereget, és ez által a törökök hatalmát magyarhonban meg nem semmisítette.\*)

A XVI-ik században Bodrogh vármegye birtokosai közül megemlítendő Czobor Márton nagybirtokos, kit II-ik Ulászló király 1513. évi augusztus havában, mint békekövetet a szultánhoz Konstantinápolyba küldött, ami ennek sikerült is, de Bakács esztergomi érsek a kereszthadak toborzása által megghiúsította törekvését. Egy másik nevezetes esemény volt, hogy Bodrog vármegye területén, Dózsa idejében Madarasnál, Baja és Szabadka között délnek, egyesült a Pestről jövő Bornemisza János serege Török Imre és Paksai hadaival, és ez által annyira hatottak, hogy mind a rabló és kegyetlenkedő szerbek, mind a már akkor legyőzött dózsaiak lecsendesedtek, és a seregek „*nagy dobjaveréssel*“ baza térhettek.

*Bodrog* vármegye területe, mint jelen is, a XIII-tól a XVII-ik századig, két részből állott, az úgynevezett telecskai magaslattokból, és a Duna melletti síkságból. Utóbbi rész bizonyára nagy kiöntéseknek volt színhelye, hozzá a Mosztonga, Kigyós és a Krivája vizei még szaporították a vízmennyiséget. Bodrog úgy, mint Bács vára is akkoriban víz által volt körülveve, mert a régi magyarok biztosabbnak tartották, mint a sziklákat, ezért választották már a legrégebb időben Kalocsát és Fehérvárt könnyen védhető tartózkodási helyükül.

Mikor a Törökök a megyék területéről kivonultak és hódításuk véget ért, a nép úgy, mint a birtokosság is tökéletesen hiányzott, az egész terület üres volt, a népet telepítéssel pótolták, a birtokosság felkeresésére pedig az úgynevezett

\*) Lásd: Angeli Móric: *Feldzüge gegen die Türken 1697—1698.*

„*comissio neoaquistica*“ küldetett ki, melynek kötelessége lett volna, a régi birtokosokat felkeresni, de ennek a *Czobor* család feltalálása kivételével, mi eredménye sem lett, mert a bizottság nem tudott vagy nem akart a régi birtokosok nyomára akadni. Ezt nem lehet egészen csodálni, mert az alföldi hiteles helyek, különösen a *bácsi, háj-szent-lőrinci, titeli, pécsi és csanádi* káptalanok, hol a régi *bodrogi* birtokosok okmányai lettek valószínűen elhelyezve, a törökök által elpusztítottak, és azoknak kiadványai csak másodlatokban a magánosok levéltáraiban lehetnek volna itt-ott feltalálhatók, de a magánlevéltárakat akkor még mindenki bizalmatlanul rejtegette, és így a levéltárak fentéről ki sem birt tudomással.

Szerencsésebb volt *Adamovics Mihály* Bács vármegye főügyésze, akit megyéje, *Bács* és *Bodrog* vármegye határpörében használható okmányok felkeresése végett 1760. körül küldött ki, és aki terjedelmes jelentését 1769-ik évben be is adta. \*)

*Adamovics* átkutatta a káptalanok és az ország nyilvános levéltárait, de azokban kevés oly okmányt talált, mely a két vármegyére vonatkozott. Az általa talált okmányok közt a legnagyobb fontosságú volt mindenesetre a kamarai levéltárban talált három dézsmaösszeírás a mohácsi vész előtti 1520., 1521. és 1522-ik időkből.

Időhaladtával változtak a körülmények. Mindég számosabbak lettek a történelmi buvárok, kik életfeladatuknak tüzték ki a magyar elővilág okmányainak felkutatását; nemcsak a köz-, de a magánlevéltárak is megnyíltak, a féltékenység mindinkább szűnt, és így megvolt a lehetőség a régi okmányokat felkutatni, melyek új világot vethettek a régi elmúlt időkre.

Így történt ez *Bodrog* vármegyét illetőleg is. Mindazáltal kevés az, ami *Bodrog* vármegyére nézve az *Árpád* királyok korából fenmaradt és mi meg is van, csekély érdekű. A legrégibb árpádkori okmányok *Bodrog* vármegyére is, a kolostorok okmányai, mert a barátoknak jobban sikerült azokat meg-

\*) A jelentést lásd a tört. társulat évkönyvében. II. évf. 1-ső füzet.

örzeni, mint a magánosoknak. Így említettnek a franciskánusok Baján 1260., a Báthmonostori Elastrom és Bodrogmonostor 1282., Dalaesa 1276., Háj-Szent-Lőrinc már 1212., Kanizsa 1074., 1213. és 1260., Szeremlyé 1077., 1095., Tárnok 1256., Zenta 1237-ik években. Ehez járulnak a halastavak tulajdonát illető okmányok, mert a halastavak a barátok életében valószínűen szerepeltek.

De a legnevezetesebb okmányok *Bodrog* vármegyére nézve: a XIV. század okmányai a vegyes házból származott, két *Anjou* ház királyai korából, úgy hogy elegendőnek tartom e korszakból a *Zichy* okmánytár okmányait megismertetni, melyek az akkori állapotokrul a vármegyében bő felvilágosítást adnak, mert az eddig megjelent okmányok közül 128 különböző tartalmú okmány vonatkozik *Bodrog* vármegyére.

A *Zichy* grófok levéltára eredetileg a veszprémmegyei *Palota* várában őriztetett, és 1762-ik évben *Thomka Ferenc* által rendeztetett; 1858-ik évben a levéltár a család hitbizottmányi uradalom székhelyére *Zsélybe* vitetett át, hol a *Zichy Károly* gróf által épített helyiségben 1865-ik évben véglegesen rendeztetett el. A levéltárban összesen 27301 okmány található, külön a családok és külön a helységek neveit magokban foglaló mutatókkal ellátva, e levéltár a történelemre úgy, mint egyes családok történetére nézve is, valódi kincs.

Az okmányokban előforduló családok közül a legnevezetesebb a most már kihalt „*Becsey*“, népileg „*Tötös*“ család. Ezen családnak történetfája a következő: ősök kitől származnak, volt *Chata de Beche*

*Imre*

*Egid*

† 1333. fiai:

*István,*

*Györg,*

*Tamás,*

más neve *Tuteus*, más neve *Vezzeus*, más neve *Thuisses*,  
vagy *Tötös*. vagy *Veszős*. vagy *Tövises*.

A családnak *Imre* nevű sarjadéka volt az, ki a családnak nagy birtokát szerezte meg. *Imre*, mint I-ső *Károly Róbert* ki-

rály kedvence, már 1311-ik évtől kezdve halmoztatott el mindenféle kegygyel. Így lett egymásután Léva vára kapitánya, Bars vármegye főispánja, végre királyi ajtónálló mester, „*Major Plaustrorum*“. Honnan származott ősök, nem tudni, a *becsei* név nem látszik a *Bodrog* vagy egykor *Csongrád* vármegyei Becsére vonatkozni, hanem inkább I-ső Lajos királynak Visegrádon 1344-ik évben kiadott szabadalma szerint egy másik Becsére (in insula majori) a mostani Csepely-szigetre vonatkozik, melyet Imrének fiai később elcsesértek.

A család úgylátszik alacsonyabb származású volt, mert a király Imrét 1311-ik évben nem „*comesnek*“, hanem „*servieusnek*“ címezi.

Az okmánytárban előforduló *Bodrog* vármegyére nem vonatkozó többi családookról, minthogy tárgyunkhoz nem tartoznak, jelen nem szólunk.

Nevezetesek a *Becsey* család ivadékainak melléknevei, melyeket a tagok családi- és keresztnéveik mellett viseltek. Imre elsőszülött fia István viselte a Tötös (Tuteus) nevet, ez 1355. évben halt el, Miklós és László fiukat hagyott hátra. Imrének György fiát Vesszösnek hívták, aki 1361-évben még életben volt, és három fiut hagyott maga után, Vesszös fiai 1347-ik évben jutottak Zseléz, a később Zichyek kezére jött uradalom birtokába, és az által jöttek a Zichyek a *Becsey* család irataihoz. A zselézi Vesszös fia Tamás, úgy ennek fiai György és János, többször említetnek a XIV. és XV-ik század okmányaiban, de minthogy ezek *Bodrog* vármegyével nincsenek összeköttetésben, csak Tötös, mint *bodrogi* birtokos nemzetségével foglalkozunk.

A *Becsey* család az egész országban szétszórt nagy birtokoknak ura volt.

Különösen *Bodrog* vármegyében a következő birtokokat szerezte a XIV. század folytában:

1318. királyi adomány útján Báthmonostort, Lak, Bob,

Arany vagy Aranyán, Lademér, Tárnok, Baracska és Tötös faluk- és pusztákkal.

1338. Szent-László és Kőkényes pusztákat.

1339. Három-Ilya falut.

1340. Acsa és Gebart.

1341—1342. Pongrác, Hegytelek, Dustelek, Aranyán, Borsod, Gara, Dautova helységeket és pusztákat.

1345. örökség útján Aranyán és Bényét, adománykép a Pócssteleki és Bátorgyházi pusztákat és Pacala-Szent-Pétert.

1346. Pauli és Pauliport pusztákat és Tizház-Szent-Mártont.

1347-ben királyi adomány útján kapták Megyes, Tóti és Bortyán birtokokat, úgy Kerek, Bököd (Bikity) birtokát.

Az okmánytár, mely eddig kiadatott, négy kötetben, külön megyékre szóló 2075 okmányt foglal magában.

A *Bodrog* vármegyére vonatkozó okmányok minden tekintetben nevezetesek, világot vetnek azok nemcsak az akkor élő személyekre, hanem helységekre és birtokokra is, főleg pedig az akkori közéletre és igazság kiszolgáltatásra\*)

A kérdésben forgó latin nyelven írt okmányokból kiadmányozott:

I-ső Károly király	4	Váradi Convent	2
I-ső Lajos ..	10	Szegszárdi Convent	5
Mária királyné	1	Kont Miklós nádor	7
Kalócsai káptalan	25	László ..	4
Haji káptalan	12	István ..	1
Budai ..	5	Kalocsai érsek István	1
Bácsi ..	10	Pál országbíró	6
Csanádi ..	2	Szepesi Jakab országbíró	1
Leleszi Convent	1	Szechy Miklós ..	1
Pécsváradi Convent	7	Bebek Imre ..	1
Hevvizi keresztések Convent	3	Káplai János ..	4
Pécsi káptalan	12	Pál bán	2
Kői ..	2		

\*) Lásd: Zichy okmánytár I—IV. kötet.

Losonczi István bán és bod- rogi főispán	1
Gara Miklós bán	1
Bodrog vármegye	25
András Bács vm. alispánja	1

*Főispánok említettnek:*

Heysza	1301. évben.
Péter mester	1342., 1347.
Losonczy István egyszersmind Macswi bán	1391.

*Alispánok említettnek:*

András	1339.
Abulmai Tamás	1350.
Lekehei Péter	1354.
Bajai Tamás	1360.
Tamás fia Girard	1364.
Gerguri Pál, Sebewk fia	1373.
Bakon de Borchan	1381.
Kyrmichi Miklós	1383.
Szentlőrinci Tors János	1389.
Bakouch Pál	1391.
Selendi Albert	1391.
Harapi Miklós	1392.

*Említettnek még szolgabírák:*

Lekehei Miklós	1364.
Bajai János	1373.
Sári Jakab	1373.
Besenyői János	1381.
Sári Görgy	1381.
Báli János	1383.
Zakai Sebő	1383.
Chepch Miklós	1383.

Szőlősy Bako	1389.
Besenyei János	1390.
Regi Tamás	1391.
Besenyei János	1391.
Chepchi Miklós	1391.
Begi Tamás	1391.
Barki György	1392.
Besenyei Benedek	1392.

*Megyei gyűlési ülnökök:*

1364-ik évben.

Tárnoki István
Geszti János
Bartani Iván
Bajai Domonkos
Barkalph Saray Jakab
Gerguri János
Szántó Mihály
Zaka Bentalan
Bolkeri Miklós
Juanosi Czobor Miklós
1391-ik évben.

Sári István
Geszti János
Keludi Mátyás
Lekchei Péter
Barchani Miklós
Gegeri Miklós
Kengyi Tamás
Aranyáni Miklós
Pakkai Mihály
Bessenői Miklós
Lekchei János
Szántói János.

*A káptalanok és hiteles helyek  
által alkalmazott bizalmi férfiak:*

1391-ik évben.

Sárközi István  
Barki Miklós  
Kedházi István  
Aranyai Tamás  
Gergeri Pál  
Kolyodi Demeter  
Besenyei Albert  
Lekehei Tamás  
Bakai Mihály  
Zeleszi László  
Aranyáni Balázs  
Keledi Mátyás  
Zaka Gergely

Ezek gyakran különböző időben, mint „homo regius”-ok is fordulnak elő.

*Személyek nevei az akkori írás-  
mód szerint: előfordulnak:*

Agyas János  
Aiza  
Nicolaus de Aran  
Aranyani Péter (de Aranan)  
Andreau János (jobbágy)  
Aduryan János (Adorján)  
Apati Comes Magnus niger  
Bechew Imre (Becsei)  
Barthan de Egidi  
Paulus de Boya (Bajai)  
Bátai és Szeremlyei Apát  
Berei Miklós  
Besenew Miklós (Besenyei)  
Bissenus (Besenyei) Gregor

Besenyei András  
Falvai Bálint  
Szentó Dénes  
Chepch Sebestyén  
Magos Benedek  
Sin Jakah  
Dobokai István  
Szentmiklósi Lukács  
Syger Miklós  
Zekchei (Szekcsői) Benedek  
Lekehei Illés  
Szentmártoni György  
Barki István  
Kalyudi Mátyás  
Gesztzi János

időben, mint „homo regius”-ok

Blaseyfalva Simon (Balázsfalvi)  
Benew László  
Bay Miklós  
Bubek István gróf  
Bodon de Syger  
Berek István  
Beuldre Mihály  
Berki Pál és Miklós  
Bissenus (Besenyei) Mihály  
Bachia Gregor  
Bergendye Tamás  
Bakood de Zeleus (Szőlős)  
Barki Mihály  
Bayai Benedek  
Boros (Boroch) István  
Csitár Miklós

Cytwav (Csítár) Lőrinc	Kewi (Kövi) Fülöp
Cytar de Volfer	Kol Mátyás
Chituar Miklós	Kayandi György
Cyko de Zeuleus (Szölös)	Keseleus János (Keselös)
Chyto Lőrinc	Inchei Keled
Chuta (Suta) Zapudi Péter le- ánya és Kenis	Kayandi Mihály
Beke de Cheps János	Kétházi Mihály
Donch komáromi gróf	Kulyudi Tamás
Dubokai Benedek	Kali Jakab
Eizech	Kali Bertalan
Finta Miklós	Kardus (Kardos) Mihály
Fehérvári káptalan	Laki Miklós
Finta de Gregori	Lépes Miklós
Forgách Mihály	Laki Pál és Péter
Felzekcheni Mester	Lekchei Miklós és János
Gereni Iván	Lekchei András
Garai Antal	Leleszi János
Gerzei János	Levsi János
Hanta de Lekche Illés	Laki Salamon
Haraszi Mihály	Laki Klára
Ivbbagi Moor	Lekchei János
Inchei János	Marothfalui Péter
Inchei Litteratus	Nyári Jakab
Jobbagi Stephanus Magnus	Ormandi Cosmas
Jobbagi Illés	Orozi István
Kwled fiai	Pósa Péter, Lökös, János
Keme és Poch (Pós) fiai	Pous (Pós)
Kayandi István	Pap János
Kuludh (Kwlywd, Kolluth, Bo- thwnd)	Pap Wjakabác
Keledi Péter	Relita Angelista
Kuta de Aran Ladamér	Szentszalvatori János
Kukenes (Kökényes) István	Saar Antal
	Saaghi Egid
	Solumus (Solymos) László



Özv. Solumus (Solymos) Katalin  
 Sulyuk András  
 Sebeuk (Sebök) Leukus  
 Sulyuk Illés  
 Salanki Dombo  
 Treutel Miklós  
 Tooth (Tót) Péter  
 Tarnuki (Tárnoki) Lőrinc  
 Tituli (Titeli) György  
 Tulnai (Tolnai) Mátyás  
 Tarnoki István  
 Takách Dömötör  
 Veresegház (Veresegyházi)  
 Weik Mihály  
 Volfrý (Wolpheri) Miklós  
 Venchei Lukács  
 Zelez András  
 Zanthvu (Szántó) Lukács  
 Zeuthkirályi Egid  
 Zatmár Miklós  
 Zopád Miklós

*Az okmányokban említett hely-  
 ségek, puszták, tavak és erdők  
 nevei:*

Aran  
 Acibus (Acélos) erdő  
 Azunfalva (Asszonyfalva)  
 Acha (Acsa)  
 Antal  
 Arnoth  
 Arnothrednek  
 Apáthi  
 Borsood (Borsod)

Bornud-Szent-Lőrinc  
 Beche (Beese)  
 Batha  
 Bwked (Bikity)  
 Belkulud (Kollut)  
 Benye  
 Bolgár  
 Bodrugh  
 Bochhala-Szent-Péter (Pacala-  
 Szent-Péter)  
 Bachia  
 Bachka (Bácska)  
 Boob  
 Bodrogazunzaka (Bodrog-Asz-  
 szonyzaka)  
 Bathmunustora  
 Bothmonostor  
 Barascha (Baracska)  
 Bud, Budi, Bereg  
 Bathalias-Szentpeter (Pacala-  
 Szent-Péter)  
 Borsoud-Zenthleurench (Bor-  
 sod-Szent-Lőrinc)  
 Bochhalma (Bácshalma)  
 Bátoregház (Bátoregyház)  
 Chetey  
 Cynthatartó  
 Chayol  
 Chepch (Seps)  
 Dwstheluk (Dustelek)  
 Dauch, Dawoth, Daweh (Dau-  
 tova)  
 Danoleh  
 Eel-Tarnuk (El-Tárnok)

El	Kayand (Kajand)
Eelzekcheu (Elszekeső)	Kolondok
Gwleuch (?)	Lengel (Lengyel, Legyen?)
Geeth	Lekche (Lekcse)
Gyalmartou (Gialmártó)	Leegh (Leg, Legyen?)
Gebart (Genbar)	Madaras
Gara	Masa (Majsa)
Hothziget (Holtsziget)	Miske
Hydastou (Hidastó)	Melento (Melentó)
Humuch (Homok)	Meger, Megeri (Megyer)
Hegesegház (Hegyesegyház)	Maharive (Moharév)
Három-Ilya (Zenth-Lazlou Wrs mellett, Egyházas-Ilya)	Nanalag
Holgtheluk (Hölgytelek)	Okur
Hegthelek (Hegytelek)	Pauli (Szent-Pál) Páli
Heetes (Hetes)	Pongurach (Pongrác) Pungradi
Hoy (Háj)	Paka
Iguzerdew (Igazerdő)	Pog
Izcher	Reeg, Reg, Regh (Rigyica)
Illa (Tó)	Rekézes (Rekezeső)
Lok (Lak)	Saar (Sári)
Kusdiur (?)	Soklous (Siklós)
Kisthou (Kistó)	Solumus (Solymos)
Kutas	Sebeduna
Kengeles (Kengyeles)	Sata
Kerekbeuked (Bikity)	Tötös (Teutus) Zaka
Kakara (Tó)	Tatárriv (Tatárrév)
Konchaus (Kincseső)	Tenкто
Kukenes (Kökényes)	Thizavize (Tisza)
Karad	Tonti, Tooti, Thouli, Towth (Toti)
Kenthews (Köntös)	Tarnuk (Táronok)
Kétház	Voyos (Vajas)
Kulyud, Kwlwd (Kolluth)	Valfer
Kachmar, Kagmár (Katymár)	Waryad (Varjad)

Wyfalu (Ujfalu)		Zent-Trinitas
Zeremlyan, Zeremlwen (Zeremlye)		Zanthow (Szántó)
Zent-Lazlou (Szent-László)		Zentkiral (Szentkirály)
Zent-Leureunz (Szent-Lőrinc)		Zenthgwrq (Szent-György)

*Mint nemes helyek említettnek:*

Bayai nemesek		Lyponi nemesek
Kajandi „		Paragi „
Tarnuki „		

Ezen nevek írásmódja eléggé mutatja mily bizonytalan volt a tizenegyedik században a magyar helyesírás, holott a latinul írt okmányokban a latin nyelv szavai tűrhető ortografiával vannak írva és csak kivételesen hibásak. Feltűnő, hogy a magánhangzók hangja annyira változó, különösen az *u* betűé, mely a mostani hangzás szerint majd mint *o*, vagy *i*, *e* után pedig mint *ö* hangzik. de soha mint *u*, mely betűt *w* pótol, a lágy betűk *ty*, *ny*, *gy*, csak egyes *y* nélküli betűkkel írtak, *w*, *e* után *ö*, így hiányzik a mostani *sz* hang, melyet *z*-vel pótolnak, legbizonytalanabb a *h* és *y* betűk használata. Az olvasásra nézve legnagyobb akadály, hogy az írmodor változó és kiki saját kiejtése szerint, minden biztos szabály nélkül írja a szavakat.

A *Zichy* okmánytár első négy kötetében található Bodrog vármegyét érintő 128 okmányok tartalma, mint mondám, különböző, és világot vet az akkori nyilvános, mint magánéletre, különösen a törvénykezés és igazságkiszolgáltatás módozatára. Van közöttük törvénykezésről szóló okmány 47; tárgyaik: idézés, halasztás, birságolás, ítélethozás, eskületétel, birtokba vezetés, ellenmodás, eltiltás és átadás, határjárás van 8, adás-vevésrőli okmány 8, osztozást, zálogbaadást, cserét tárgyal 15, királyi adományozást tartalmaz 4, végrendelet készítést 1. De legtöbb okmány foglalkozik a hatalmaskodási esetekkel, melyekre nézve a királynak történt feljelentés 12 esetben, e hatalmasko-

dási esetek sokszor többször is vizsgáltattak meg, azért van a vizsgálatok megejtéséről 23 jelentés.

Érdekes okmány a büntető igazság kiszolgáltatására nézve kettő van. Az egyik 1364. évben *Kont Miklós* nádornak Bodrog vármegye tisztikarával hozott ítélete 20 rabló és tolvaj ellen, kik mint a bíróság előtt meg nem jelenők proscibáltatnak. A második 1391-ik évben *Losonczy István* machovi bán és Bács és Bodrog megye főispánjának szinte a vármegye tisztikarával hozott ítélete mintegy 40 gonosztevő felett, kik szinte proscibáltatnak.

*Az 1363-ik évi proscibáltak*

*következők\*):*

Huzon Mihály  
 Karatou  
 Chere Bálint  
 Buryan Dénes (Burián)  
 Fodur Péter (Fodor)  
 Kesereu Demeter (Keserű)  
 Noyhagua Bertalan (Nagyhágó)  
 Kopoch Mihály  
 Kerekhaytow Simon  
 Bortus Egid  
 Eyeltudó Gál  
 Balka Balázs  
 Wuz de Zaka  
 Elege János Cykou  
 Korrus  
 Gurbiz Pál  
 András Gallus fia  
 Chala Miklós

*Az 1391. évi proscibált tolvajok nevei ezek\*\*):*

Sánta Gergely Repas  
 Zabó (Szabó)  
 Mezewzentgwrgi Chont (Mező-Szent-György)  
 Ipolth  
 Chonth  
 Marsaw Domonkos (Marsó)  
 Terenus Antal  
 Balogh Tamás  
 Machhazemev (Macskaszemű)  
 István  
 Nakazow (Nyakazó) Tamás  
 Zodloch Bako  
 Beeg László  
 Veres Péter  
 Felkethew (Felkető) Tamás  
 Magó Miklós  
 Veres István  
 Borothi Pál

\*) Zichy okmánytár III. 173. okmány.

\*\*) Zichy okmánytár IV. 391. okmány.

Zeche Mihály	Igalmei Chasma
Forró Egyed	Rehnez Zeremlyéről
Buga Miklós	Lengeli Pál (Lengyeli)
Choma János (Soma)	Zabatkai Ágoston
Chuchkach (Sóskás?) László	Kwrg István (Korez)
Abraham György	Kwlugi Humus (Kolluti)
Chanádi Benedek	Répás Gergely
Sidei Sib Dénes	Leonardi György
Arany és Chanta (Sánta)	

A bírák már előbb felsoroltattak mindkét esetben.

Mindezen felsorolt személyi és helyi nevek azt bizonyítják, hogy a régi XIV. századbéli lakossága *Bodrog* vármegyének, tisztán magyar nemzetiségű volt és a déli szlávok akkor még a vármegyében nem léteztek.

A Zichy okmányok a XIV. században csak két főispánját említik *Bodrog* vármegyének: *Heyszat*, ki egyuttal *Tolna* és *Baranya* vármegyék főispánja is volt, 1301. évben, és *Losonczy Istvánt*, ki szinte egyuttal *macsovi* bán és *Bács* vármegye főispánja is volt.

A vármegye Tiszafelé eső része *Csongrád* megyéhez tartozván, annak története nem tartozik *Bodrog* vármegye történetéhez.

A XIV. század utolsó éveiben változni kezdetek *Bodrog* vármegyének is birtokossági viszonyai. Új családok keletkeztek, ilyen volt a *Garai*, *Maróthi* és *Czobor* család, ezek lasan-lasan birtoklásaikat a megye legnagyobb részére kiterjesztették.

Ezután következik a XV-ik század *Zsigmond* és *Korvin Mátyás* századja, kik majdnem az egész századot uralták.

Már a XIV. század végén *Zsigmond* alatt kezdetek az új családok hatalomra vergődni. Ekkor emelkedtek a *Hunyadiak* is, kik később *Bodrog* vármegye nagy részének birtokába jöttek. Ily nagyobb birtokos volt 1435-ik évben *Cseh Péter*, ki *Bodrog* vármegyének akkori főispánja volt. Ekkor már nem volt *Bodrog* egyedüli főhelye a megyének, de *Háj-Szent-Lőrinc*

is, hol a vármegye gyűléseit tartotta, és amely jó úttal volt *Bodroggal* összekötve.

A *Maróthy* család hamar kihalt, azért 1476-ik évben annak *Hetes, Zaka, Gergelyi* és *Aranyán* birtokát *Mátyás* király, *Czobor* fivéréreknek adományozta. 1481-ik évben a *Borothy Biró* család is kihalt, ezeknek *Boroth, Árokegyház, Csözapa, Bál, Kalkóth, Keresztes, Pacsér, Apáttelke* birtokait a király, a *Czobor, Szántói* és *Markos* családok közt osztotta fel.

*Szabadkát* és vidékét 1429-ik évben Albert király, Hunyady Jánosnak zálogba adta, de többé vissza nem váltotta, hozzá tartozott ekkor *Tavankút, Madaras, Halas* és *Csözapa* egy része, de ezek akkor részben *Csongrád* megyéhez tartoztak. *Hunyady János* után a kérdéses birtokok, özvegyére, *Szilágyi Erzsébetre*, utánna *Szilágyi Mihályra, Szilágyitól* ismét *Mátyás királyra* háramlottak, ki azután azokat rokona: *Dengelegi Pongrác* erdélyi vajdának adományozta. *Pongrác*nak férfi utód nélküli elhaltával *Szabadka* és pusztái újból visszaestek *Mátyás királyra, Mátyás* után pedig az új király *II-ik Ulászló* lett az örökös, ki azokat a királyi korona kárpoztlásául *Mátyás* fiának *Corvin János* horvátországi bának adományozta, *János* pedig 1504-ik évben végrendeletileg *Török Imre* kedvencének hagyományozta.

A *Czoborok* mindinkább terjedtek; 1406-ik évben urai voltak már *Szent-András, Reeg, Bakács, Csonoplya, Szántó, Aranyán, Jánosi* (Jankovác), *Marothfalva, Czobor-Szent-Mihály, Baja, Tapolca, Paraszti* és *Tamásfalva* birtokoknak, részben vagy egészben.

Hatalmas család volt a XVI. század elején Bodrog vármegyében a *Török* család, különösen *Imre* és *Bálint*, kik a megyében *Szabadkát* és vidékét, a szomszéd vármegyében pedig a futtaki uradalmat bírták, és a *Dózsa, Fekete* cár és a törökök elleni harcokban nagy szerepet játszottak. A *Pongrác* család csak rövid ideig volt *Szabadka* birtokosa, *Pongrác*nak leányai az *Ujlaki hercegné* és *Oroszlánkövyné* pedig nem jöhettek birtokba.

A XV. század, különösen *Mátyás* alatt *Bodrog* vármegyére is a gyarapodás és béke korszaka volt, de utánna a nyugalom nem sokáig tartott. A hussziták már alatta, később *Luther* követői kezdték meg a szellemi mozgást, ezt hamar követte *Dózsa* parasztlázadása 1514. évben, és most következett be *Bodrog* vármegyének legsiralmasabb időszaka, mely azután az egész XVI. század tartama alatt nemcsak nem változott, de mindig végzetesebb lett. *Dózsa* lázadói majdnem az egész *Bodrog* vármegyét tűzzel-vassal pusztították el, különösen a nemesi kuriák lettek az első áldozatok, csakhamar utánna jött a *mohácsi vész*, mely után ismét a fekete ember pusztított el mindent, mit a dózsiak és törökök meghagytak. A történelemre szerenese, hogy a mohácsi vész előtti időkből három dézsma összeírás, 1520., 21. és 22-ik évekből az utókornak fentartattak, noha sajnos, hogy ezen összeírások *Dózsa* pusztításai utáni időkből valók és azért nem hű képei a *Mátyás* alatt virágzó időknek. Ez az oka, hogy az 1521-ik évi összeírás sok Puszta és falut nem foglal magába, és VI kerületre osztva a következő:

I. Oroszi, Ságod, Körtvélyes, Szentgyörgy, Csanád, Kákony, Istvánvölgye és Szent.-Pál.

II. Pacola, Kajand, Zekely, Kakóth, Katymár, Eszter, Yanna, Csomoklya, Halmos, Szt.-Mihály.

III. Sükösd, Hercegszánthó, Davóth és Báthmonostor.

IV. Besenyő, Szánthó, Boróth, Zsida, Csőzápa, Árokháza, Mátéháza, Borsod, Gara és Tárnok.

V. Vizmelléki-Zaka, Nagy-Hetes, Kis-Hetes, Bodrog, Udvard és Szőlős.

VI. Gergelyi, Budi, Jánosi, Geszt és Erdőalja.

A többi része a vármegyének a Tisza felé akkor Csongrád vármegyéhez tartozott.

A XV. és XVI. századbéli alispánjai *Bodrog* vármegyének voltak:

1400. Vízközi András és Dersi János.

1415. Capi Domonkos.

1421. Aranyáni Ördög István és Aki Lökös.  
1430. Szentkirályi János és Lekehei Katona Péter.  
1432. Tomasoczi Szász János és Zugdya Tamás.  
1448. Zelendi Jank és Pákai Balázs.  
1464. Kis Bálint és Tagyalay Lőrinc.  
1468. Geszti János és Nagyvölgyi László.  
1477. Kassovics Vuk.  
1482. Czobor János.  
1509. Ordódi Gergely és Csébi Fodor Péter.

A *mohácsi* vész után, a törökök nem szervezték azonnal az elfoglalt területet. A szultán serege nem egyedül hódítási szándékból vonult az ütközet után *Budára*, de inkább rablási célból, minden valóságos öntudat nélkül, mert a töröksereg két oldalról fenyegetve hitte magát, *Bécs* felől a trónkövetelő *Ferdinandtól*, a másik oldalról *Zápolyának* 40,000 még érintetlen seregétől, a szultán nem ismerte még az akkori Habsburgok tehetetlenségét, még kevesebbet *Zápolya* nagyravágyását, ki nem gondolt a haza mentésével, neki csak a minden áron megszerzendő szent István koronája volt főcélja, és ezt inkább alkudozás útján, mint hadi erővel vélte megszerezhetni.

Nemcsak az *ázsiai* zavarok, de ezek is voltak az indokok, hogy a szultán otthagya *Budát*, és rabolva, gyilkolva sietett seregével a Duna és Tisza között lefelé, mitsem gondolván a hódítás rendezésével, mit inkább prédának nézett, mintsem állandó foglalásnak. Innen jött, hogy a törökök a szomszédos *Pécs*et és *Temescárt* csak 20 év múlva kerítették hatalmukba, és csak ezután kezdték meg a valódi rendezést.

*Bodrog* vármegye a szomszédos *Bács* vármegyével\*) ekkor a budai basaság alá jött és a *szegedi* livához osztatott be. Azonban minekelőtte a rendezés megtörténhetett, a távozó töröksereg után tökéletes fejtelenség foglalt helyet, mert megszűnt minden kormányzási hatalom; csak ily viszonyok között támadhatott fel, a magát Iván cárnak nevező fekete ember, ki oly gyalázatosan

\*) Salamon Fer. Magyarország a török hódítás alatt. 198. l.



visszaélt hatalmával, hogy kegyetlenségében túl tett Dózsán, valamint a törökökön is, vad dühe épp Bodrog vármegyét tette leginkább tönkre.

A török hódítás megállapodása után *Bodrog* és *Bács* vármegyének pusztá területe 3 nahijere, járás vagy kerületre osztott, melyekből a bajai, szabadkai nahiek egészben, és a zombori kerület részben foglalta magában a régi Bodrog vármegye területét.\*)

A *bajai* nahie állott: Almás, Gorni-Aranyán, Árokháza, Baja, Baracska, Besenyő, Bikity, Borot, Borsod, Csanád, Csávoly, Csente vagy Tóthfalu, Gyurgyin, Csőszapa vagy Jankószállás, Istvánmegye, Kákony, Mátéháza, Monostor, Nádudvar, Rim, Ságod, Szeremlye, Szent-István, Szent-Pál, Tataháza, Tárnokház, Zsida, Vaskút és még 4 olvashatlan nevű helységekől és pusztákból.

A *szabadkai* nahie állott: Novi-Bajmok, Nagy-Bajsa, Bánovce, Budakút, Csanád, Feketehegy, Nagyfény, Gyurgyin, Kis-Hegyes, Nagy-Hegyes, Ivánka, Kelebia, Kunbaja, Likas, Ludas, Madaras, Mélykút, Obronyácsa, O-Morovica, Pacsér, Pálegyháza, Roglatica, Soffrony, Szabadka, Sebesegyház, Szeghegy, Tavan-kút, Topolya vagy Kis-Bajsa, Tornyos, Ujváros, Veresegyháza, Vizes és még 4 olvashatlan nevű falu és pusztából.

A *zombori* nahije magába foglalta a következő előbb Bodrog vármegyéhez tartozó falukat vagy pusztákat.

Absa, Akkilisza, Apatin, Aranyos, Gorni-Aranyos, Kis- és Nagy-Aranyad, Ard vagy Hirdeval (tulajdonkép Erdőalja, Hergavica) Baracska, Bodog (Bodrog), Borsod, Csonoplya, Dautova, Dusna, Gara, Geszt, Gorni-Sár, Gregorovce, Hetes, Nagy-Hetes, Ivania, Katymár, Kolluth, Legyen, Dolni-Monostor, Paka, Pavlovce, Prekája, Rasztina, Rigyica vagy Nagy-Pacola, Dolni-Sár, három Szántova, Paka-Szelős, Telek-Szivac, Szent-Iván, Dolni-Szent-Király (Kernyaja), Szelmes, Szt.-László, Szt.-Lőrinc, Szt.-Márton, Szt.-Miklós, Tomasovce, Udvard, Zombor. És még

\*) Lásd: Török defterek. Akadémiai kiadás 321. lap.

24 olvashatlan falunév; ebben az összeírásban vannak helyek, melyek nem tartoztak a régi Bodrog vármegyéhez, de azért mégis sokkal több helynév van, mint sem a mohácsi vész előtti dézsmaösszeírásokban.

A törököktől három összeírás maradt reánk, és pedig: 1554., 1570. és 1590. évekből, melyekben a házak száma is feljegyezték. Legtöbb ház van összeírva az utolsó évben Kolluthon 81, Szabadkán 63, Szeghegyen 37.

Az újabb időben közzétett defterekből, melyek magyarországi török kincstári számadások voltak, ismerjük a nyomasztó, lehet mondani pusztító török adóztatást is. Legnevezetesebb a CXLVIII. szám alatti defter,\*) mely a zombori nahie részletes kimutatását foglalja magában 1579-ik évi junius 29-éről. Ebben nemcsak a faluk és puszták nevei, de az adónemek, valamint az adózók nevei is fel vannak sorolva.

E defterekből látjuk, mennyire változott a XVI. században nemzetiségre nézve a lakosság, mert míg a század első negyedében, a dézsmaösszeírási lajstromok szerint, alig volt egy-két szláv név, a század második negyedében az arány fordítva volt, és alig volt a sok szláv név között egy-két magyar név, azért a déli szláv népnek a török foglalás idejében rohamosan kellett betódulni, és elfoglalni, mit lehetett. Innen láthatjuk, hogy nem hiába panaszkodott *Martinuzzi* bibornok I-ső *Ferdinandnak* 1538-ik évi augusztus 16-án írt levelében, hogy a szerbek (akkor rácok) a törökök után annyira betolakodnak, hogy ma-holnap az ország fele az övék lesz.

A török hódítás alatt Bodrog vármegye egészen megszűnt lenni, és ami még ezután történt, nem volt többé Bodrog vármegyének, hanem csak területének története.

A törökök egy-két fehér sírkő kivételével, nem hagytak magok után mást, mint azon kétemeletes keskeny, de erősfalú épületet Zomborban, mely az egykori szent-ferenciek templomá-

\*) Akadémia kiadványa 324. lap.

val szemközt létezik és most kincstári tulajdon, a törökök alatt pedig a hagyomány szerint *Kula*, az az erőd volt.

De azért, ha meg is szűnt a vármegye, a magyarok átaláiban a török hódítást mindig csak ideiglenes foglalásnak tartották. *Ferdinandtól* kezdve, mindannyi magyar király felségi jogát adományozás által, tovább is gyakorolta, ami különösen *Bodrog* vármegyében gyakori volt, 1535—1579-ik évig ilyenmő királyi adományozást kaptak számos bodrogmegyei birtokokról: *Kerecsenyi László*, *Abafy Ferenc* neje *Várady Borbála*, *Varjadi Csabai Miklós*, *Csepelyi Mihály*, *Bényei Korláth Mihály* és *Gelettffy György*, *Ruszkay Dobó István*, *Vitéz János*, de azt most már meghatározni nem lehet, vajjon a nevezettek valóságosan birtokba vehették-e a nekik adományozott birtokokat, vagy sem.

Vannak okmányok arra nézve is, hogy a régi birtokosok is használták jószágaik jövedelmét. Így létezik egy szerződés 1579-ik évből, *Czobor Imre* és *Szegedy Ferenc* között, mely szerint utóbbi átvette *Czobornak* összes birtokát, azon kötelezettséggel, hogy a jövedelem kétharmadát tartozik a tulajdonosnak kiszolgáltatni.

A XVII. század sem változtatta meg *Bodrog* vármegye sorát, a török hódító uralom, háborítlanul folyvást tartott, noha a törökök csekély erővel rendelkeztek, így például *Bodrog* vármegyében csak *Baján*, *Szabadkán* és *Zomborban* tartottak csekély számú helyőrséget. A terület mindinkább pusztult, és a délszlávok tovább is tódultak be, de anélkül, hogy állandó lakásokat építettek volna, hanem szabadon legeltették nyájaikat, amerre alkalmas helyet találtak.

E mellett a magyar törvények szerinti adományozások folyton tartottak és később nemcsak a királyok, de a nádorok is adományoztak birtokokat.

1639-ik évben kapta *Losy István* a szabadkai *Tompa*, *Máda*, *Ivánka* és *Sebesity* pusztákat.

1635—1648-ik évig gróf *Eszterházi Miklós* nádor számos *Bodrog* megyei birtokot adományozott *Kery János*, *Helényi János*,

Kovácsy Miklós, Boda György és Kun Mihály, Szombathelyi Miklós, Milojkovic Miklós, Eszterházy Ferenc gróf, Urbanecz Miklós és Osztroviczky Imrének.

1654—1663-ik évig ismét Veselényi Miklós nádor folytatta az adományozásokat. Ekkor kaptak birtokot Geszthelyi János és Darvas János, Gombkötő János, Kisserényi Serényi Pál, Duló György és Pápay Péter, Jembes Kun Katalin és több más, de ezekről sem tudjuk vajjon engedték-e nekik a törökök az adományozott birtokokat tetteleg elfoglalni? Annyi bizonyos, hogy birtokba bevezetésüknek mi nyoma sem maradt és a *neoquistica Commissio* ezen donációkat tekintetbe nem vette.

Máskép volt ez az úgynevezett harácscsal, mely a *kalocsei* érseknek adandó tizeddézsma volt, melynek szedését nemcsak 1665-ik évben *I-ső Lipót* király helybenhagyólag megengedte, de a törökök is túrték. Bizonyossága ennek a fenmaradt többrendű összeírás, egyik 1650-ik évből, melyben a tartozás pénzbeli értékben van meghatározva. Egy másik 1678-ik évből, a történet fizetésekről szól, mindkettőben az akkor létező községek nevei soroltatnak fel.

A török uralom alatt *Bodrog* vármegyét illetőleg mi sem történt, mi feljegyzésre méltó lenne. A magyarság elmenekült vagy elveszett, a betóduló szerbség pedig legtöbbszörre nomád életet élt, úgy, hogy minden közélet elhalt. A városok, faluk, nemesi kuriák elpusztultak.

Így tartott ez tovább másfélszázadnál, még csak 1686-ik évben *Buda* visszavétele, 1687-ben *Lotharingiai Károly* győzelme *Mohácsnál*, de főleg 1697-iki szeptember 11-én *Jenő savoyai herceg* döntő győzelme a régi *Bodrog* vármegye területén fekvő *Zentánál* véget vetett a török hódításnak *Bodrog* vármegyében is.

Ezzel a régi *Bodrog* vármegyének története be van fejezve, és kezdetét veszi az új *Bodrog* vármegye története, melyet *Iványi István*: „*Az új Bodrog vármegye története*“ című munkájában oly tüzetesen és kimerítőleg megírt.

## Az 1888. év folyamán alólírt pénztárosnál tagdíjat fizettek:

Schneberger János 1887. évre 3 frt, Kármán József 1887. évre 3 frt, dr. Holländer Adolf 1887. évre 3 frt, Rónay István 1887. évre 3 frt, Mánich Péter 1887. évre 3 frt, Eigl Ferenc 1887. évre 3 frt, Harlikovits K. 1887. évre 3 frt, Jankováci olvasó-egylet 1887. évre 3 frt, Rohonyi Gyula 1887. évre 3 frt, Szemző Mátyás 1887. évre 3 frt, Hoffmann Amália 1887. évre 3 frt, Armbrust Péter 1887. évre 3 frt, Korossy A. János 1887. évre 3 frt, Balogh György 1887. évre 3 frt, Fischer Nándor 1887. évre 3 frt, Ada község előljárósága 1887. évre 3 frt, Ó-Morovica község előljárósága 1887. évre 3 frt, Matkovits Lajos 1887. évre 3 frt, Bende Imre 1887. évre 3 frt, Karl Bálint 1887. évre 3 frt, Főgymn. könyvtár Szabadka 1887. évre 3 frt, Főgymn. ifjúsági könyvtár Szabadka 1887. évre 3 frt, Fridrik Tamás 1887. évre 3 frt, Deák Zsigmond 1887. évre 3 frt, dr. Gulu György 1887. évre 3 frt, dr. Boromisza Tibor 1887. évre 3 frt, Lajthay János 1887. évre 3 frt, Kleiner Adolf 1887. évre 3 frt, Kovalszky Lajos 1887. évre 3 frt, Dalmay József 1887. évre 3 frt, Jablonszky József 1887. évre 3 frt, Oltványi György 1887. évre 3 frt, Melkay György 1887. évre 3 frt, A szabadkai izr. hitközség 1887. évre 3 frt, Szücs Lajos 1884. évre 3 frt, Bende Imre 1888. évre 3 frt, Csupor Gyula 1887. évre 3 frt, Cziráky József 1885. évre 3 frt, Csicsáky Mihály 188<sup>4</sup>/<sub>6</sub>. évre 9 frt, Haverda Mátyás 188<sup>7</sup>/<sub>8</sub>. évre 6 frt, Prokesch Ignác 1885. évre 3 frt, Mallin Károly 1888. évre 3 frt, dr. Stojkovics Péter 1887. évre 3 frt, Székely Simon 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Sztankovits Miklós 1887. évre 2 frt 90 kr, Valihora Ágoston 1887. évre 3 frt, Cziráky József 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Hartmann János 1886. évre 3 frt, dr. Zomboresevits Vince 188<sup>5</sup>/<sub>7</sub>. évre 9 frt, Zsigmond Gyula 1887. évre 3 frt, Fratricsevits János 1887. évre 3 frt, Pártos Gyula 188<sup>4</sup>/<sub>7</sub>. évre 12 frt, Senk Antal 1887. évre 3 frt, Sigmond Göntér 1887. évre 3 frt, Harr Samu 1886. évre 3 frt, Grosz Gusztáv 1884. évre 3 frt, Szalay Károly 1887. évre 3 frt, Sólomossy Lajos 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Ujvidéki állami polg. leánytanoda 1886. évre 3 frt, Rezsny Aurel 1887. évre 3 frt, dr. Kamenitzky Sándor 1887. évre 3 frt, Dimitrievits Milos 188<sup>4</sup>/<sub>7</sub>. évre 12 frt, Mánich Péter 188<sup>5</sup>/<sub>6</sub>. évre 6 frt, Prokes Ignác 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Tones Gusztáv 188<sup>5</sup>/<sub>7</sub>. évre 9 frt, Széchényi Jenő 1884. évre 3 frt, Lukácsevits István 188<sup>4</sup>/<sub>7</sub>. évre 12 frt, Ujvidéki magy. főgymnasium 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, dr. Löbl Zsigmond 1887. évre 3 frt, dr. Fleischer Simon 1887. évre 3 frt, Krappenheim József 1888. évre 3 frt, Bende Imre 188<sup>9</sup>/<sub>90</sub>. évre 6 frt, Breszlauer Lipót 188<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 6 frt, Ujvidéki magyar kaszinó 188<sup>4</sup>/<sub>7</sub>. évre 12 frt, Pap Antal 188<sup>5</sup>/<sub>7</sub>. évre 9 frt. (Folyt. köv.)

Kelt Zomborban, 1888. évi június 5-én.

*Bittermann Nándor.*

A BÁCS-BODROGH VARMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.



BÁCS-BODROGH  
VÁRMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT  
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

GROSSCHMID GÁBOR  
TÁRSULATI TITKÁR.

IV. ÉVFOLYAM. III. FÜZET

ZOMBOR. 1888.  
NY. BITTERMANN NÁNDORNÁL

# Tartalom.

	Lap.
Az alföldi halmok. Dudás Gyulától . . . . .	97.
Bács-Bodrogh vármegye a térképeken. Iványi Istvántól . . . . .	103.
Bajsa. Iványi Istvántól . . . . .	114.
Barthán. Iványi Istvántól . . . . .	115.
Bronzkori emlékek a Bácskaságon. Dudás Gyulától . . . . .	118.
A társulat gyűjteményei. Grossechmid Gábortól . . . . .	125.
Egyveleg. Grossechmid Gábortól . . . . .	131.
Értesíté felhívás. Grossechmid Gábortól . . . . .	136.

## Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

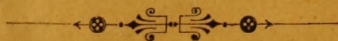
**Működő** tagok azok, kik **tettlegetesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

**Alapító** tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, alnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Bittermann Nándor Zomborban.

**A társulat tagjai** tisztelettel kéretnek, hogy folyó és mult évi tagdíjaikat Bittermann Nándor társulati pénztárhoz mielőbb beküldeni szíveskedjenek, hogy a következő füzetben nyugtáztathassanak.





## A Szemző szállási lelet.

Ez előtt több évvel a monostorszegi úton fekvő Szemző János szállásának területén, ásás közben a munkások egy nagyobb cserép fazékalakú edényre bukkantak, mely tele volt, most már meg nem határozható mennyiségű ezüst érmeikkel, mert a munkások ásásközben a cserépedényt összetörték és az érmeiket magok között szétosztották, csak nagy bajjal sikerült az akkori gazdasági felügyelő Udvari Józsefnek a lelet egy részét magához váltani.

Az érmeek kicsinyek és ismeretlenek voltak, sem név, sem év nem vallott eredetükre, e felett a rajtok látható különböző vonású, lehet mondani furcsa jegyek, bizonyos rejtélyességre mutattak.

Megfejtés végett, Udvari a talált érmeiket elvitte Schwerer János, a társulat mostani szer- és régiségek tárnokához, mint az érmeek ismeretében jártas gyűjtőhöz. De Schwerer sem ismerte ki magát, úgy, hogy legeélirányosabbnak vélte a talált érmeiket meghatározás végett Budapestre a nemzeti muzeum régiségtár őréhez, dr. Hampel József úrhoz küldeni fel; pár év folyt le, és a felküldött érmekről mi felvilágosítás sem jött, mert dr. Hampel szinte kénytelen volt az érmeiket meghatározás végett Párisba küldeni, honnan hosszabb idő múlva az érmeek egy részének visszaküldése mellett azon válasz érkezett, hogy a kérdéses érmeek a kereszties hadjáratok idejéből származnak, és az akkori francia érsekek és püspökök érmei, úgynevezett „bracteatok“.

Most, minthogy az érmeek mindannyian név és év nélküliek, azon kérdések tűnnek fel, hogy mely időből származnak, és hogy hogyan jöhettek azok a zombori Szemző szállás területére?

A történelemből tudjuk, hogy összesen hét kereszties hadjárat volt. Az első *II. Urbán* pápa idejében 1095-ik évben *Amiensi Péter* vezetése alatt, mely csak 1096-ik évben jutott Magyarországra, e hadjáratához tartozik *Bonillon Gottfried* had-

járata is 1100-ik év körül, kinek vitézei azonban, bár 80,000-en voltak és Jeruzsálemet is elfoglalták, mind tönkre mentek.

A második hadjárat volt 1144-ik évben *III. Konrád* német császár és *VII. Lajos* francia király vezényletük alatt, ezek sem voltak szerencsésebbek, mert 1187-ik évben *Saladin* szultán visszafoglalta Jeruzsálemet.

A harmadik hadjárat történt 1189-ik évben, melyet *I-ső Frigyes* német császár, *Fülöp Ágost* francia király és az orosz-lánszivi *I-ső Rikárd* angol király vezettek. De ezek is hasonló sorsban részesültek, mert *Frigyes Seleuciában Kalikaknos* folyóban életét veszti, *Fülöp* és *Rikárd* pedig hazájukba visszatérni kényszerültek.

De a pápák, kik a keresztes hadjáratok által a hitvallási lelkesedés útján nemcsak tekintélyüket, de befolyásukat és világi hatalmukat is nevelni akarták, nem nyugodtak, különösen VII. Gergely buzgósága érdemel említést.

1217-ik évben volt a negyedik hadjárat, az erre megnyert *II-ik András* magyar király vezérkedése alatt, és rövid időre rá 1221-ik évben bekövetkezett az ötödik hadjárat, melyet *II-ik Frigyes* császár vezérelt, mert *Andrásnak* ekkor hazatérni kellett, *András* a jeruzsálemi király címen kívül mit sem hozhatott haza a keletről, noha vitézeinek nagy részét a csatateréken hagyta. Jeruzsálem ismét a keresztesek hatalmába kerülvén, 1229-ik évben újból felállított a jeruzsálemi királyság, de tartama megint csak rövid idejű volt, mert már 1244-ik évben a mohamedánok Jeruzsálemet visszahódították.

Most következett 1248-ik évtől 1270-ik évig a 6-ik és 7-ik keresztes hadjárat *IX. Lajos* francia király vezérlete alatt, melyek azonban 1270-ik évben *Lajos* királynak *Tunis* előtti halála következtében végetértek, és többé meg sem újultak.

Mi a keresztes vitézeknek magyarországi viszontagságait illeti, tudjuk, hogy *Amiensi Péter* volt azoknak lelkes kezdője. *II. Urbán* pápa 1095-ben március havában *Piacenzában* és azon év november havában *Clermontban* Franciaországban e végett

zsinatot tartott, és ezekben, főleg az utóbbiban határozottatott el az első hadjárat, melynek fő istápjai a francia érsekek és püspökök voltak, különösen *Pui-i Ademár* püspök. Az összegyűlt lovagok és püspökök seregüket Magyarországon át a *Dunán* vélték legalkalmasabban keletre vezethetni, azért még *Piacenzából* követeket küldöttek *I-ső László* (szent) magyar királyhoz, felkérvén őket szinte az istápolásra és segélyre. *László* a husvéti ünnepeket 1095-ik évben *Bodrog* várában, a mostani *Bács-Bodrog* vármegyében töltötte és itt fogadta a küldött követeket is, kiknek nemcsak az ország területéni átvonulást megengedé, de elfogadta egyszersmind a felajánlott vezérséget is, azonban *László* még azon évben meghalt, és őt az erélyes *Kálmán* király követte. A keresztések vegyes, de legtöbbsnyire lovagokból álló hadserege meg is jelent 1095. és 1096-ik években *Amiensi Péter* (a remete) és *Walter* (Habenichts) vezetése alatt az ország nyugoti határszélén, azonban ha a seregnek nagyrésze valóban igaz lelkesedéssel is indult *Jeruzsálem* hódítására, de minden esetre a nagyobb rész nyereségvágyó kalandorokból állott, akik minden fegyelem nélkül, ölve, rabolva, a legféktelenebb módon követték a kereszties hadsereget, pusztítás jelezte útjokat, így történt ez Magyarországon is, így jutott el a 40,000 főnyi sereg egész *Zimonyig*, hol a *Száván* átkelve, *Belgrád* alatt táborba szállottak. Innen 16 lovagot, állítólag lovak vásárlása végett vissza küldöttek az országba, de a féktelenkedések által felingerelt nép őket elfogván, mindenüktől megfosztva, meztelen küldötte vissza a *Száván* át táborukba, mire a keresztiesek felbőszülve a *Száván* ismét áttörtek, *Zimonyt* elfoglalva, felprédálták és kifosztották, szerte-szét barangolván a dunai vidékeken, mindenütt kegyetlenkedve és rabolva. Ez történt 1096-ik évben; végre a történeteknek hire elhatott *Kálmán* királyhoz is, ki összeszedvén hadseregét a keresztieseket a *Dunán* és *Száván* visszanyomta, *Zimonyt* visszafoglalta, ezután maga is seregével átkelvén, a tábor *Belgrád* alatt megtámadta és annyira tönkretette, hogy a 40,000 harcosból alig menekült fele.

Az itt elszéledt keresztéseknek másik része *Gottschalk*, *Folkmar* és *Emico* vezetése alatt még *Moson* vidékén táborozott és hasonló féktelenséggel rakoncátlankodott, úgy, hogy *Kálmán* király ismét kényszerítve volt őket is haderővel fékezni. Ezen okból *Bouilloni Gottfried* herceg *Kálmán* királytól 1096-ik évben személyes összejövetelt kért, ki is Sopronban vele személyesen értekezvén, együttesen abban állapodtak meg, hogy *Kálmán* király a sereg átvonulását, a fegyelem szigorú megtartása és tűszok adása feltétele mellett megengedte. Minek következtében *Gottfried* herceg seregével a *Duna* jobbpartján levonult egész *Dárdáig*, onnan pedig a *Dráván* átkelvén, *Zimonyig*, a kétkedő *Kálmán* pedig seregével őt mindenütt a *Duna* balpartján párhuzamosan szinte egész *Zimonyig* követte, hol azután *Gottfried* herceg seregével, *Kálmán* király jelenlétében átkelt a *Száván*, mire a király a nála levő tűszokat visszabocsátotta.

A többi kereszties hadjáratok alkalmával a hadseregek nem vonultak többé Magyarország területén keresztül; a *velencei* és *genuai*, részben a *byzanci* hajók vitték őket rendeltetésük helyére, így II-ik *András* is *velencei* hajókon szállította seregét *Syriába* és *Egyiptomba* és csak visszatértében jöhetett egy része seregének a szárazon, vagy a *Dunán* vissza honába.

Ha most tüzetesebben megvizsgáljuk az *Udvari* ur által *Bács-Bodrog* vármegye történelmi társulatának adományozott 26 darab ezüst érmet, találni fogjuk, hogy azok vékony ezüst lemezekből készültek, de egynek sincs névkörirata, vagy évszáma, 8 darabon „*Prima sedes galliarum*“ körirat olvasható és így ezek bizonyára a *Lyon*i érsekség által verettek, továbbá van köztük 15 püspöki érem, melyekből 13 név nélküli, 2-ön pedig csak a *Valenti* szó olvasható, mindannyinak egyik oldalán egy kereszt látható, de név nélkül, a másik oldalon pedig, kiveve az érseki érmeiket, egy sajtyszerű alakzatú jegy látható, mely minden érmen különböző, és valószínűen a külön püspökségeket jelezi. Van még hasonló 2 ezüst érem az említett jel nélkül, melyek valószínűen valamely német püspökség által bocsátattak forgalomba.

A minden érmen látható keresztjegy bizonyítja, hogy eme érmek a keresztes hadak zsoldja és költségeire verettek, még pedig Franciaországban, hol a *Clermonti* zsinat után az érsekek és püspökök leginkább lelkesítettek és buzdítottak a keresztes hadjáratokra és a szentföld elfoglalására, és így bizonyára a francia egyházfejek voltak azok, kik nemcsak a szószékről lelkesítették a hívő lovagokat, de anyagilag is segítették őket a roppant költségeket viselni.

Most már ha azt kérdezzük, hogy hogyan és ki által rejtethettek el a kérdéses érmek, és mely időben, a felfedezett helyiségben?

Általában a történelem fonalán mondhatjuk, hogy noha a lelt érmek kétségtelenül az első kereszthadak idejéből származnak, nincs kizárva, vagy azok nem csak keresztesek, de mások által is rejtethettek el a kérdéses helyiségben, például barátok vagy rablók által, de minden esetre ez csak az első kereszthadjárat idejében 1095—96-ik évben történhetett, mert a többi kereszthadak részint, nem Franciaországból indultak, részint egészben németek, olaszok, spanyolok, angolok és magyarok voltak, kik nem vonultak a magyarföldre át a szentföldre.

Nem valószínű, hogy ezen érmek már *szent László* idejében jutottak helyökre, mert *László* idejében a hozzá követül küldött lovagok Bodrog várában, hol őket *László* igen szívesen fogadta, a legjobb egyetértésben mulattak. Igaz, hogy Bodrog vára Monostorszeg és a Szemző szállása közelében feketett, és így ott mindenesetre 1096-ik évben sok francia keresztes vitéz fordulhatott meg, csak hogy a barátságos fogadtatás mellett nem lehetett okuk kincseiket elásni, mert az akkori időben a talált ezüst érmek nagy értéket képezhettek.

Mindazáltal a lelet elásását 1096-ik évre tehetjük, mikor a keresztesek *Péter* zarándok és társai vezetése alatt a Duna balpartján vonultak el egész Zimonyig, hol azután *Kálmán* király őket megtámadta és szétverte, ekkor történhetett, hogy egyik vagy másik keresztes futásnak eredvén, az ismert úton

futott visszafelé, és futásközben áshatta el érmeit, melyek most napfényre kerültek.

Hogy pedig az elásott érmeek francia eredetű püspöki érmeek, bizonyítja a lyoni érsek érmein kívül azon körülmény, hogy a francia püspökök voltak a leglelkesebb előmozdítói az első kereszthadaknak, mit bizonyára pénz nélkül nem tehettek volna. Nem is tehetjük fel, hogy a talált érmeek a későbbi kereszthadak idejéből származnak, mert a későbbi keresztések a tengeren, hajókon vonultak a szentföldre, nem pedig Magyarországon keresztül. II-ik András pedig csak saját népével tért vissza. Az egyedüli Bonillon Gottfried herceg volt az, ki Amiens-i Péter és társai után Magyarországon vonult át, de a történetből tudjuk azt is, hogy a herceg a Duna jobbpartján vette útját és a *Száva* mentiben jutott Zimonyba.

Igen sajtászerűek a különböző jelek alakjai az érmeken, melyeknek jelentőségét nem tudjuk kimagyarázni, de a szakértők véleménye szerint ezen jegyek a püspökségek jelei voltak.

De bárhogy legyen is, a lelet bizonyára becses történelmi emléket képez, és megerősíti történetíróink adatait, a történelmi társulatunk éremtárának pedig díszére szolgál, azért is az adományozó Udvari József úrnak ezennel társulatunk nevében köszönetet mondunk. \*)

Grosschmid Gábor.

## Az alföldi halmok.

### I.

Minden vidéknek van némi speciális archaeologiai jellege, mely egyiket a másiktól legalább többé-kevésbé különválasztani képes. Az alföld legspeciálisabb jellegét a halmok képezik, jóllehet ezekkel hazánk majd minden részén találkozunk. De a

\*) Lásd: Sybel: Geschichte des ersten Kreuzzuges.

Michand: Histoír des croisades.

Feszler: Geschichte der Ungarn. I. 180—182. 1.

szakszerű megfigyelések alapján mindazáltal bizonyos, hogy a halmok sehol oly tömegesen elő nem fordulnak, mint a síkokon, s így ha az alföld legjellemzőbb régészeti specialitásait nyomozzuk, azokra minden esetre első sorban a halmokban találunk.

Az alföldön oly nagy számban elterülő halmok különböző szempontok szerint osztályozhatók aszerint, amint azoknak fekvését, alakját, szerkezeti jellegét, vagy rendeltetését tartjuk szem előtt. Ami a fekvést illeti, a tapasztalat bizonyítja, hogy a halmok kisebb-nagyobb csoportokban, elszórva vagy szorosan egymáshoz csatlakozva, végre magánosan fordulnak elő. Alakjukra nézve kisebbek és nagyobbak, magasabbak vagy laposabbak lehetnek aszerint t. i., amint egykor épültek s amily mérvben rongáltattak meg az idők hosszú folyamán. A szerkezet tekintetében a halmok közt a legnagyobb eltérést találjuk, úgyannyira, hogy e tekintetben a legnagyobb számú variáns mutatkozik, melyekről alább bővebben szólnunk. Ami végre a halmok rendeltetését illeti, általános szabály szerint, már az eddigi kutatások alapján is fel lehet állítani, hogy azok legnagyobb részben temetkezési helyek valának.

A halmok eredete és rendeltetése felől régebben elágazók voltak a vélemények, ma már azonban valószínű, hogy a halmok nem tartoznak sem egy bizonyos nép, sem egy bizonyos kor sajátos alkotásai közé. Az ó- és középkorban a legkülönbözőbb népeknél s a legkülönbözőbb helyeken épültek halmok s így azok eredetét sem kor, sem nép, sem hely szerint fixirozni egyáltalán nem lehet. A körülmény azonban, mely szerint nálunk úgy, mint a kontinens bármely részén halmokkal legnagyobb számban a síkon találkozunk, már régen sejteté, hogy a halmok építői rendszerint valamely távolabbi, még pedig hegyes vidékről a síkokra kiköltözött népesaládok lehettek. Legújabban Faulmann adott e nézetnek határozott kifejezést, amidőn általánosságban kimondá, hogy a halmok nagyjából azon népek építményei, melyek őshazájokban a hegyek ormain imádták Isteneiket s kik a síkokra való költözés után, e halmokon mutat-

ták be áldozataikat.)\* Bármint álljon is a dolog, annyi kétségtelen, hogy a halmok az azokat építő nép vallási cultusával szorosán összefüggnek, keressük bár ez összefüggést akár az áldozatok bemutatása, akár a halottak eltemetése révén.

A halmok eredetét és rendeltetését a vallási cultuson túl, első sorban az ősnépeknek a halottak iránti kegyelete alapján lehet magyarázni. A kis-ázsiai kősírok, az egyiptomi gulák, a mexikói földhalmok, az észak- és nyugat-európai dolmenek és menhirek mind azt igazolják, hogy minden nép első sorban a sírok helyét emlékezetessé, felismerhetővé tenni, vagyis láthatólag megjelölni iparkodott. A sírok fölé épített emlékjelek természetesen az eltemetett egyén rangja s főleg a vidék helyirati fekvése szerint minden népnél különbözők valának, azért talánunk hegyes vidékeken kő-, a síkokon pedig jobbára földből készült sírokat. Az eltemetett egyén rangja természetesen csak a sírok alakjára, megalkotási módjára vagy nagyságára lehetett befolyással.

A magyar alföld sírjait a földhalmok képezik. De ezzel nincs az mondva, mintha a sírmezők létezése az alföldön kizártnék, hanem csak az, hogy az alföldön élt ősnépek legnagyobb-részt halmok alá rejtették halottjaikat. Az alföld halmainak eredetére nézve is áll az, amit imént a halmok eredetére nézve általánosságban felhoztunk, tehát e halmok is első sorban az elhunytak iránti kegyelet s a vallási cultus kifolyásainak tekintendők.

Az alföldi temetkezéseknél épp úgy, mint általában az építkezéseknél befolyással volt a terrenum jellege. Valamint ugyanis az épületek a későbbi korban jobbára nem kőből s még csak nem is téglából készültek, épp úgy a sírok anyagát is csak a pusztá föld képezte. Épültek pedig e földhalmok részint a folyók mentén, részint pedig a folyók közein levő síkokon. Úgy látszik azonban, hogy leggyakrabban a már a természettől is magasabbá alkotott helyekre, a partokra és romokra épültek e

\*) K. Faulmann: Culturgeschichte 165. I. (Wien 1881.)



halmok, hogy annál inkább kiemelkedjenek. A közvetlen a folyók mellett épült halmokat a vizek tiszteletével szokták összefüggésbe hozni. A vizek cultusa valóban sokkal terjedtebb volt a különböző népek között, semhogy a síroknak a folyók mentében való elhelyezését ezzel összefüggésben levőnek vélni nem lehetne, de a folyómelléki halmok eredetét magyarázni ezenkívül más úton is lehet. Tudva van ugyanis, hogy az egykori nomád népek jobbra a folyók mentén települtek le, hol a rétek a baromtenyésztésre, a vizek pedig a halászat- és vadászatra a legjobb alkalmat nyújtották. A népek tehát, melyek ezen és ezzel hasonló okoknál fogva a folyók közvetlen közelében foglaltak állást, természetes, hogy telepeiket és temetkezési helyeiket sem építették más helyre, mint a folyók mellé. Ha pedig a népek zöme mindig a folyók mellékét szállta meg, úgy könnyen érthető, hogy ugyanott épült a legtöbb halom.

Azonban úgy a folyók mentén, mint azok közén egyaránt találunk önálló halmokra és halomesoportokra. Az önálló halmok jobbra közös sírtelep gyanánt szolgáltak egykor, bár van rá példa, hogy egy-egy halom csak egyetlen vitéz sírkamrája vala. A halomesoportozatok azt mutatják, hogy ama helyeken a népesség nagyobb tömegben lakott, vagy pedig, hogy egy és ugyanazon helyen időközönként több néptörzs is megfordult, melyek mindegyike emelt egy-két halmot. De gyakran készülhettek a halomesoportok erődítési célból is, mert egy-egy telep nagyobb biztonságban volt a halmok által képezett és talán sánccokkal is összekötött három-négyszög, vagy köralakú területen, mint máskülönb.

A magas partokra és romokra emelt halmok természetesen azon rendeltetéssel is bírhattak, hogy a halom közelében elterülő telepek őr- és kémhelyei is legyenek. E célra bizonyára a legmagasabb pontokat kellett kiválasztaniok, s aki valaha ily halom tetejére jutott, bizonyára tudja, hogy minden egyes ily halom teljesen uralja a környék síkjait. Lehetetlen másrészt félreismerni azt, hogy egy-egy vidék halmai között bizonyos

összefüggés van. Ez összefüggés nyilvánul a halmok elhelyezési irányában és a magasságban. Úgy látszik, egy-egy néptörzs bármily nagy területét foglalta is el valamely vidék síkjának, halmai által mégis alkotott bizonyos láncszemeket, melyek őket — főleg veszély idején — összetarták. Az alföld egész területén észre veheti a figyelmes szemlélő, hogy a tumulusok minden elszórtságuk mellett is összefüggnek egymással. Egyik tumulus soha sincs messzebb a másiktól, hogy arról a másikhoz szabad szemmel is tisztán el nem lehetne látni, mely körülmény nyilván arra mutat, hogy e halmok figyelő őrszemek s esetleg figyelmeztető pontok is valának. Torontálmegyében a Tiszától a Maros, Bácskában a Tiszától az u. n. telecskai fensík határáig egész raját lehet az összefüggő halmoknak észlelni, mi mind arra mutat, hogy a halmok már a legrégebb korban is birhat- tak több-kevesebb stratégiai szereppel.

A halmok nagyságára különböző tényezők voltak befolyással. Mindenekelőtt természetes, sok függött attól, hogy maguk az ősnépek mily magasra és mily terjedelműre építették halmjaikat. Némely halom valóban nagyobbszabásúnak látszik s csak csodálni lehet, hogy kézimunka által ily műveket létrehozni nem haboztak. E nagy halmok azok, melyekről a középkori oklevelekben s más egyéb feljegyzésekben rendszerint „mons“ név alatt tétetik említés, amit az alföld helyrajzi viszonyaival ismerős historikus mindig némi mosolylyal fogad. Ily mons-nak nevezi a többi közt szent Gellért életírója a Torontál megyében fekvő oroszlanosi halmokat,\*) nyilván csak azért, mert a vidék legnagyobb magaslatai voltak azok. Voltak azonban eredetileg apró és csekély méretű halmok is, amint ezt az alföldön lépten-nyomon szemlélhetni. De nemcsak az építés maga, hanem főleg az idő is befolyással volt az alföld ma létező halmaira. E halmok mindegyike több száz, sőt olykor több mint ezer éves multtal bír, s így könnyű belátni, hogy az idők vihara jórészen megviselhette őket. Pusztán a százados esők és fergetegek is

\*) Cap. 10. Endlichernél: Monum. Arpadiana 205—234. l.

elegendők voltak arra, hogy egy halom felényire süppedjen alá. A sebes eső a magaslat tetejéről mindig visz le magával bizonyos mennyiségű anyagot s visz különösen sokat azon halmokról, melyek puha földből épültek. Halmaink közül sokan eredetileg belső üreggel bírtak s ezek nagyobb része beomlott az idők folyamán.\*) A természet romboló hatásán kívül sokat változtatott a halmok alakján végre az emberi kéz is. Számtalan halom pusztult el, vagy hordatott le részben töltésezések és építkezések céljából, amint ezt többi közt a szegedi u. n. Öthalmom, valamint a zentai Bátkahalom példája is mutatja. Változtatott a halmok alakján az emberi kéz továbbá az által is, hogy az idők folyamán kincskeresés céljából gyakran érintette. Igen sok halmot láthatni az alföld lapályain, melyek oldalban vagy csúcsban ásás nyomait mutatják s mely ásás rendszeren kincskeresőktől származik. Nemcsak hajdan, de még ma is rongálják a halmokat ily kincskeresők, sőt az archaeologiai kutatások sok halomról kimutatták, hogy az formaliter ki volt rabolva. A halmok kirablása pedig nemcsak az újabb korban, hanem az ősnépeknél is divatban volt, mert tudták, hogy e halmok sírjaiban edényeket, fegyvereket s egyéb eszközöket, sőt nem ritkán drága ékszereket is találhatnak. Volt még az ősnépeknek egy más rossz szokásuk is, és ez abban állott, hogy ha új földre telepedtek, halottjaikat gyakran a már fenlevő régi sírokba és sírboltokba temették el, ami — úgylátszik — kettős előnnyel járt; mert ezáltal míg egyrészt a régi sírok tárgyainak birtokába jutottak, addig másrészt tetemes munkát kíméltek meg. A régi sírok felbontása természetesen mindig az illető sírhalom rovására történt, mert az mindig bizonyos mérvű rombolással járt.

Ezen külső behatások idézték elő azt, hogy a halmok között ma már nincs egy sem, mely legalább külsőleg meg nem változott volna, bár sajnós, nagy azon halmok száma is, melyek úgy külsőleg, mint belsőleg nagyon is meg lettek rongálva s ekként a tudomány számára már-már kárba veszték. Nincs te-

\*) Ilyen a többi közt a Szanád község (Torontál m.) melletti u. n. Vrijana-halom.

hát egyetlen halom se már, amely eredeti és változatlan alakjában állana a szemlélő előtt; nincs egy sem, melyet az idők vihara, vagy az emberi kéz többé-kevésbé meg nem változtatt volna.

## II.

Az alföldi halmok szerkezetéről eleddig keveset tudunk. Akkor, amidőn a halmok szerkezetéről szólnak, azoknak belső állagáról s azon constructióról kívánunk némit felemlíteni, melylyel egy-egy ily földműnél találkozunk. Minthogy pedig ma még felette csekély azon halmok száma, melyek az alföldön régészeti szemle és régészeti tanulmány tárgyává tétettek, önként érthető, hogy az, amit e tárgyban elmondandók vagyunk, csaknem elenyészőleg csekély. Mint minden téren, úgy főleg a praehistorikus tárgyak vizsgálatánál kiválóan részletes és tág vizsgálódásra van szükség, ha azt akarjuk, hogy e tárgyak természetével, lényegével és speciális tulajdonaival tisztába jöjjünk. Ha valahol, úgy a régészet terén szükséges, hogy a bűvárlatok mind nagyobb térre terjedjenek, mert csak a leletek egybevetése és szoros vizsgálata útján remélhetjük egy-egy archaeologiai tétel megállapítását. Nálunk a kutatások általában véve még sok positiv thésist deríválhatnánk. Még jobbra csak az archaeologiai adatgyűjtés korát éljük, sőt az adatgyűjtés is sokkal csekélyebb mérvű annál, a milyenre e szaktudomány önálló művelésénél szükség volna.

S ha a régészet körébe eső tárgyak valamelyikéről még ma kevés adattal rendelkezünk, úgy ezt első sorban a halmokra nézve kell konstatálnunk. Mert ámbár igaz, hogy hazánk határain belül már eddig számos halom lőn tudományosan átkutatva, mindazáltal el kell ismerni, hogy még mindez nagyon kevés arra, hogy azokból hazánk őshalmainak jellegére, korára és állagára általános tételeket lehetnénk képesek levonni. És bár az alföld halmok dolgában leggazdagabb, itt sem lehet még oly bűvárlatokra hivatkozni, a melyek alapján az itteni halmok jellegét általánosságban megismerni lehetne. A felásott és szakszerű-

leg megvizsgált földművek száma felette csekély itt is, s éppen ezért, a mit e helyütt az alföldi halmok szerkezetéről s belső állagáról elmondunk, azok nem az ilyenmő összes földművekre vonatkoznak, hanem csakis egyetlen hely s egyetlen halom tulajdonságaira vetnek világot. Elszórt adatok lesznek ezek is, mint amily elszórtak azon földművek, a melyekre vonatkoznak, s inkább arra szolgálnak, hogy az alföldi őshalmok sokféleségéről tegyenek tanuságot, mintsem hogy e sokféleségben valami általános vonatkozást, valami rendszert lennének hivatva megállapítani.

Mint a hazánk területén levő halmoknál általában, úgy az alföldi földműveknél is a jelleg- és szerkezetre első sorban a helyi viszonyok voltak befolyással. A kőben és fában szegény alföld lakói halmaikat túlnyomólag puszta földből építették anélkül, hogy annak constructiójában a kő vagy fa a legkisebb szereppel bírt volna. A hegyvidéki halmoknál ellenben azt tapasztaljuk, hogy a fa, de legtöbbször a kő rendesen szerepel, mert itt a halmokban levő sírkamrák, a mint az a többi közt a *százalmi*, *érdi* és újabban a *soproni* ásatásoknál volt tapasztalható, mind kő- és fával vannak készítve

Az alföldön a kő teljesen hiányozván, eddig még nem fedtetett fel oly sírhalom, melynek szerkezetében a kő is szerepel bírt volna. E halmok alkotó anyagát a föld képezi s csak itt-ott mutatkozott némi nyoma annak, hogy a sírkamrák megalkotásánál a földön kívül a fa is igénybe vétetett volna. Az alföldi halmok szerkezet tekintetében az eddigi észleletek alapján általában két csoportra különíthetők, t. i. először olyanokra, melyek rendes sírkamrákkal bírnak, és másodsor olyanokra, melyeknél a sírkamra teljesen hiányzik. A sírkamrával bíró halmok között különbséget kell tenni, mert vannak halmok, melyek egyetlen, s vannak, melyek több sírkamrából állnak.

A sírkamra nélkül épült halmok — mint említők — túlnyomóan vannak képviselve az alföldön. E körülménynek nem nehéz, ha tudjuk, hogy a sírkamrák készítése bizonyos mérvű

építészeti tehetséget s nem kevés technikai képzettséget igényel. Különösen megnehezíté a sírkamrák készítését itt egyébiránt már az is, hogy a pusztá földből készült üregek felette omladékonnyak valának s így a sírkamrák építése sokkal nehezebb volt, mint ott, ahol a föld omladékonyságát kő- vagy faanyaggal elensúlyozni bírták.

Az önmálló sírkamrák vagy sírüregek nélkül épült halmok legmonumentálisabb példányát az alföldön a *szegedi u. n. Öthalom* képezi. Az itt az 1879. évi árvíz alkalmával történt ásatások azt mutatták, hogy e hatalmas földművek részben telepekkel, részben pedig sírokkal vannak borítva. E halmok közül eddig csak egy lón felásva, s ez is csak igen csekély részben, amennyiben csak a keletre eső egyik halom hosszoldalának mintegy 30,000 □ méternyi része ásatott fel. Ez ásatási terület közepén egy körülbelül 100 sírból álló temetőre bukkantak a munkások, amely temető majdnem egészen a sírmezők jellegével bírt.\*) A sírok valamennyie egymástól különböző távokra elszórtan feküdt, ami nyilván arra mutat, hogy itt a halomban nem sírkamrák, hanem egyszerű sírok léteznek.\*\*\*) Természetes azonban, hogy e halommelléki sírok nem zárják ki annak lehetőségét, hogy az Öthalom valamelyik halma önálló sírkamrával, vagy sírkamrákkal ne bírhatna; minthogy azonban a halmok belseje eddig átkutatva nem lett, erre nézve határozott véleményt nyilvánítani korai volna.

A sírkamrával nem bíró halmok leghatározottabb speciestét ugyancsak a Tisza mentén, a *zentai* határban levő u. n. *kis- és bátkai halmok* képezik. A várostól délnyugati irányban, a Tisza folyó és az úgynevezett oromparti magaslatok közt elterülő tágas síkon több apró s a folytonos szántás következtében meglehetősen lapos halom észlelhető, melyek között a Kishalom (a hasonnevű dűlőben) a városhoz legközelebb, körülbelül egy kilométernyi távra fekszik. A halom régebbi és jelenlegi tulajdonosai

\*) Lenhossék J. A szeged-öthalmi ásatások. (Budapest, 1882.) 1—2. l.

\*\*) Varázséji G. jelentése az ásatásokról, Arch. Értesítő, 1881. évf. 323—336. l.

egyaránt tapasztalták, hogy szántás alkalmával az ekevas nem egy darab edényt, csontot és más egyéb anyagot hoz felszínre, mely körülmény azonban nem gátolta az itteni közvéleményt abban, hogy e halmot továbbra is ne a savoyai Eugen herceg által 1697-ben vívott nagy csatában elesett hősök sírhalmául tekintse. E halomnak e sorok írója által 1885. évi március havában történt felásatása alkalmával bizonyossá lőn, hogy itt sírkamrák nincsenek, s hogy a sírok kisebb-nagyobb távokra egymás mellett vannak a halomban elhelyezve.\*)

Hasonló eredményre jutott ugyancsak e sorok írója az u. n. *bátkai* halomnak 1882. évi aug. hó utolján történt ásatásánál. E halom a várostól déli irányban, mintegy félórányi távra, közvetlen a Tisza mellett fekszik. Szabad téren áll s csak déli oldala esik szántás alá. Midőn ásatásunkat eszközöltük, a halom már korántsem volt ép állapotban. Első bolygatói kétségkívül kincskeresők voltak. Hagyomány útján tudjuk, hogy már a harmincas években meglehetősen szenzációt keltett az a hír, hogy e halomban bizonyos kincskeresők által egy ezüst koporsó találtatott volna, mely hír utóbb a megyei fenhatóság tudomására jutván, a tényálladék kiderítése és a leletnek megmentése céljából hivatalos investigáció tartatott. A vizsgálat természetesen a hír alaptalanságát deríté ki, de maga a körülmény, hogy ily hír szárnyalhatott, mutatja, miszerint e halom kincskeresők kutatási vágyának tárgyát képezte s benne olykor némi tárgyak is kétségkívül találtattak. E kincskeresők s főleg az 1873. évi árvíz elleni töltésezések alkalmával a halom tetemesen megrongáltatván, szakszerű ásatásukkor megfigyelés alá nem a már csaknem egészen destruált halomtestet, hanem annak keleti lejtőjét vettük, melyről még okunk volt hinni, hogy emberi kéz által fel nem dúlatott. Ásatásunk csakhamar eredményre vezetett, mert a halom keleti oldalát sírok boríták, s e sírokban 8—10 esontváza bukkantunk, melyek hosszában kinyújtva, jó dispozicióban, arccal keletnek fordulva feküdtek. A halom kö-

\*) Dudás Gy.: Bács-Bodrogh vármegye Régészeti Emlékei, (Zenta, 1886.) 45—47. l.

zepéig hatolva, sírkamrának nyomait sehol nem találtuk, miből bizonyos, hogy e halom is azok közé tartozik, a melyek egy-egy csoport önálló sirt takarnak.\*)

Ilyen és ezekhez hasonló halmok főleg a Tisza két oldalán elterülő sík vidékeken lépten-nyomon található, jöllehet ezek nem mindig bizonyultak sírhalmoknak. Az egykori *Kunságban* már ezelőtt néhány évtizeddel ásatott fel Gyárfás J., a jászkunok érdemes történésze, egy oly tumulust, melyben sem sírkamrának, sem pedig síroknak nyoma nem volt. A csont, hamú és edénydarabok azonban, melyek e halom ásatása közben felszínre kerültek, határozottan mutatták, hogy itt a kutatónak ősteleppel van dolga, oly ősteleppel, milyenek az alföldön szintén nagy számmal maradtak fenn. Többé-kevésbé hasonló jellegűnek találtatott ehhez a Tószeg (Pest m.) melletti u. n. *Lapos-halom*, melynek szakszerű átbúvárlása dr. Rómer és Jelenik Elek által 1876-ban történt.\*\*\*) Végre az analógiák kiegészítése kedvéért fel kell említenünk az alföld földműveihez tulajdonképen nem sorolható, de archaeologiai és történeti nevezetességénél fogva egyaránt híres *sírhalmot*, mely szintén őstelepnek bizonyult.

E sírkamrákkal nem bíró, de nem is temetkezési hely gyanánt szolgáló halmokat itt figyelmen kívül hagyhatjuk s vizsgálódásunkat most már a sírhalmok egyéb specieseinek tanulmányozására kell fordítani. A sírkamrákkal vagy sírüregekkel bíró halmokat, mint már fennebb említve volt, két csoportra oszthatni, t. i. olyanokra, melyek egyetlen sírüreget s melyek több sírüreget tartalmaznak. Az eddigi búvárlatok alapján még nem lehet eldönteni, vajjon e kétféle halom melyik része van inkább túlsúlyban az alföldön, de annyit megállapíthatni, hogy mindkettő gyakran fordulhat elő.

A hazánk területén levő őshalmok között legnagyobb számmal a több sírkamrát tartalmazó tumulusok levén jobban képviselve, éppen nem valószínűtlen, hogy ezek az alföldön is nagy

\*) Dudás Gy.: Zentai régiségek. Arch. Értesítő. 1885. évf. 364. l.

\*\*\*) Arch. Értesítő. 1876. évf. 277—283. l.



számmal fordulnak elő. Tüzetesen megvizsgálva azonban e halmok közül eddig az ország egész területén csak egypár lón, az alföldön pedig csak egyetlen egyről van határozott tudomásunk. Gróf Csekolics E. *Csösztelek* nevű torontálmegyei birtokán 1881-ben templomot emeltetni szándékozván, e célra a község közepén emelkedő 48 m. hosszú és 21 m. széles halmot jelölte ki. Az alapmunkálatok alkalmával a halom többszörösen keresztül metszetvén, az tapasztaltatott, hogy abban kétsorjában önálló sírkamrák léteznek, melyek minden támasz nélkül, pusztá földből készültek. A halom közepén egy nagyobb sírűreg tátongett, ettől pedig jobbra és balra két sorban három-három, összesen 12 kisebb sírkamra feküdt s ezek mindegyikében többé-kevésbé ép emberi csontváz létezett.\*\*) E halommal és az eddig felásott s tudományosan megvizsgált más vidéki halmok között alig található analógiát, mert bár hazánk különböző vidékein számtalan a több sírkamrájú halom speciese, ily emeletszerűleg berendezett sírűregekkel nem igen találkozunk. Nem pedig különösen oly halommal, melynél a sírkamra pusztá földből lenne készítve, mert mint tudva van, a más vidéki halmok üregei rendszerint kővel vannak boltszerűleg megépítve. Így hogy csak pár példát említsünk, a *csurgói* (Fehér m.) u. n. kunhalmokban a sírűregek négyszögbe rakott kövekből s az azok fölé helyezett gerendákból voltak készítve.\*\*\*) A legújabban felfedezett soproni halomban az üregek kúpalakban egymásra rakott kövekből voltak alkotva, melyek alatt a halmokat tartalmazó urnákat sértetlen állapotban találták. E halom üregei nem egymás felett, hanem csak egymás mellett fordultak elő.\*\*\*\*)

Az alföld halmainak legspeciálisabb faját az egy sírkamrájú halmok képezik. Déli Bácskában. *Vaskút* község környékén számos halom emelkedik ki a térnek egészen egyenletes síkjából s vonja magára az utas figyelmét. E halmok ma már részben

\*) Szentkláray J. jelentése, Arch. Értesítő, 1881. évf. 217. l.

\*\*\*) Uj Magyar Muzeum. 1857. évf. II. köt. 159. l.

\*\*\*\*) Arch. Értesítő. 1886. évf. 101. l.

át lettek kutatva, s így tudjuk, hogy azok jobbára egy sírkamrájú földművek. A vaskúti halmokra a figyelmet először Czirfusz F. bajai tanár hívta fel. Idevonatkozó hírlapi közleményei folytán a szakkörök figyelme is Vaskút felé fordult, sőt az Akadémia dr. Szabó jeles geologusunkat a kérdéses halmok megvizsgálására le is küldé. Szabó helyszíni szemléje után e halmokat geológiai formációknak nyilvánítá, mire Czirfusz tanár és Dregán megyei esküdt gyűjtés útján a kellő költségeket beszerezvén, felkérték az Akadémia archaeologiai bizottságát, küldene ki valakit az általuk rendezendő ásatáshoz. Így jött le Römer, kinek jelenlétében 1868. jun. 12., 13. és 15-én összesen négy halom ásatott fel, mely ásatás eredményéről a következő hiteles jegyzőkönyv szól:

„Jegyzőkönyv. Felvétellett 1868. junius hó 12. folytatólag 13. és 15-én Vaskúton, Bácsmegegyében a halmok ásatása alkalmával. Jelen voltak az alulírottak. A tudománnyal foglalkozó egyének közt évek óta vita tárgya, hogy minő körülmények közt jöhettek létre a vaskúti halmok, és hogy mi rejlik azok belsejében? Megállapodás nem jöhetett létre, mert némelyek hun, vagy kun halmoknak, mások ellenben, mint dr. Szabó József úr, geológiai formációknak tartották. A kétely elosztatása tekintetében Dregán Péter m. esküdt úr alulírtakat a halmok ásatására felszólítván, a terv egyhangulag elfogadtatott és az ásatást a bizottmány saját és részesei segélyével a fentírt napokban megkezdette s a következőket tapasztalta, hogy: Vaskút község tégláégető kemencéjéhez közel álló kisebb csoportozatban két halom, melyek egyike az országúttól 260 lépésnyire fekszik s melyet Vaskút értelmes előljárósága, a másikat pedig alulírtak 16 napszamos által ásattak, részben kevert, részben pedig sárga agyagból áll. Továbbá mindkettőben itt-ott kevesebb csont, sőt az utóbbinál egy ölnyire urnadarabok is találtattak, két öl mélységben a falu által kiásott halomban egy üreg szája nyílt meg, melybe azonnal nyolcz ember bemehetett és három gyertyafény mellett bizton kivehette, hogy a halom gyomrában több oldalról

nyílások mutatkoznak. A fő üreg még két napi ásás által tá-  
gított ugyan, de minthogy a működést oldalról s nem felül-  
ről lefelé intézték, a munkások a beomlástól tartva, minden  
nagyobb eredmény nélkül eltávoztak. Ellenben, minthogy a bi-  
zotmány által, különösen Papp Zsigmond mérnök úr terve nyo-  
mán, a társhalomnál az ásatás úgy intéztetett, hogy a halom  
fél öl szélességben keresztül vágassék, ott azonnal több ered-  
mény mutatkozott, mert ugyanis az itt is meglevő üreg alatt  
öt (?) öl mélységben a halom kellő közepén emberi csontok,  
S-hez és fogashoz hasonló igen erős, de már átrozsdásodott  
vas eszközök találtattak. Ezen csoportozattól 1000 lépésnyire van  
egy másik halomesoportozat, mely a várnégyszeggel kilenc hal-  
mot képez. Ezen csoportozat minden tekintetben érdekesebb az  
előbbinél, de mivel a halmok közt kalászos vetemény terül el,  
azért itt a bizotmány jelenleg csak két halmot ásatott, illetőleg  
vágatott át. E két halom nagysága és alakja teljesen egyforma,  
de benne a földréteg igen különbözik. Ugyanis az országúthoz  
mintegy 800 lépésnyire fekvő halom nagyrésztben azonos a kör-  
rűle elterjedt földtalajjal, a másik azonban a várnégyszeg föld-  
jéhez hasonló. Átaljában pedig itt úgy, mint a többiben 1—2  
ölnyire szinte kisebb csontdarabok találtattak, majd pedig egy  
nagyobb szeghez hasonló broncdarab. Két-három öl mélység-  
ben már egy egész emberi csontváz, S-hez és fogashoz hasonló  
vasdarabok és elkorhadt famaradványok találtattak. Ezekből kö-  
vetkeztetve, majdnem kétségtelen; 1-ször: hogy a halmok létü-  
ket nem geologia formációnak köszönik; 2-ször: hogy a felásott  
halmok mindegyike egyetlen egy nevezetes ember feje fölé há-  
nyatott, azonban mikor? ki által? mily körülmények közt? en-  
nek megfejtése a régiség és történet bűvárainak hagyatott  
fenn. Kelt stb.\*)

Rómer a vaskúti halmokat sajátos jellegük- s főleg  
egyetlen sírkamrájuknál fogva kemence-síroknak (sépulture en  
forme de four) nevezte el, s a jelenlétében (jun. 14-én) felásott

\*) Dudás Gy.: Bács-Bodrogh vármegye Rég. Emlékei. 37—39. l.

és a déli halomesoportozathoz tartozó egyik halomról így nyilatkozik: „A félkör alakú átmetszés, melyet azon eszközöltünk, látni engedé a kiégetett belső ürt és bizonyos mennyiségű égett anyagot, nemkülönben egy rudakból álló rácsozatot, mely a kemence szerkezetéhez tartozott; a halom alapja sárga agyagból való volt, közepe kandallóhoz hasonlított, amelynek alján még észre lehetett venni egy csontváz maradványait, mely keletről nyugatra feküdt. Lábaijánál gereblyealakú kapcsok voltak, melyek valószínűleg a koporsó deszkáit tartották össze, mert még lehetett ott egyes farostokat találni, továbbá mint Gesztréden, némely S alakú hegyes vasakat a deszkák összetartására. A kemence nem volt a halom aljában, mely valószínűleg igen nedvesnek találtatott, hanem három méternyi mélységre a halom csúcsától; ásás közben észrevettük, hogy a déli oldalon egy, mintegy egy méternyi széles emelvény állott, telve hamuval és földdel. Ez volt azon eszköz, a melyen azon holttestemet hozták, melynek deszkából készült koporsója valószínűleg vasak által volt összekötve és megerősítve. Minthogy a halomban sem edényeket, sem fegyvereket nem találtunk, igen valószínű, hogy ezen halom már fel volt törve; nem hagytak ott mást, mint rozsdás és értéknélküli vasakat.\*)

Az itt elmondottakból következik, hogy a vaskúti halmok az egy sírkamrájú halmok kiváló speciesét képezik. A sírkamra mindenütt nagy- és tágasnak találtatott és sehol nyoma sem volt annak, hogy a kamra oldalfalai, melyek szintén pusztá földből készültek, valami idegen anyag (fa, kő) által lettek volna megerősítve. Sőt dr. Rómer észleletei után bizonyos, hogy a sírkamrák oldalfalai kiégetés által tétettek szilárdakká és a beomlástól mentessekké. E halmok tehát az alföld legsajátosabb földművei közé tartoznak s nemesak az itteni, hanem az országban előforduló összes sírhalmok közt is kiválnak sajátos szerkezetükkel.

\*) Dr. Fr. Th. Rómer: Résultats généraux du Mouvement Archéologique en Hongrie etc. (Budapest, 1878.) 133—134. l.

### III.

A fentebbiekben ismertetett szerkezetek azok, melyek az alföld halmainál eddig észleltettek. Természetes azonban, hogy nincs kizárva annak lehetősége, hogy e vidéken más szerkezetű halmok is elő nem fordulnának, nincs főleg azért, mert a kutatások eddig még nagyon is csekély körre terjedtek. Lehet hogy az alföld számtalan halmi közt vannak olyanok is, melyeknek belső szerkezete a fentebb leírtakétól lényegesen eltér; de feltehető másrészt az is, hogy a még meg nem vizsgált tumulusok legnagyobb része a már átkutatott földművek szerkezetével egyező szerkezettel bírnak. E kettős feltevés egyike-vagy másikának megerősítése, vagy megcáfolása a jövőben esz-közlendő régészeti bűvárlatoktól függvén, ezek után az alföld halmainak *koráról* és az azokat alkotó *népekről* kell némit szólnunk.

Mint minden archaeologiai tárgy, úgy a halmok korának meghatározása is közvetlen és közvetett adatok alapján történhetik. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a legtöbb régészeti tárgy korának meghatározásánál hiányzanak — s így igénybe nem vehetők — a közvetlen adatok, s így a meghatározás sohasem abszolút, hanem rendszerint csak nagyon is relatív értékű lehet. Midőn a régészeti emlékek korára vonatkozó közvetlen adatokról szólunk, ezek alatt az illető tárgyakra vonatkozó s hitelt érdemlő írott adatokat értjük. Ily írott adatok nemesak az alföldi, hanem egyáltalán az összes hazai halmokra nézve sem igen maradtak fenn, nem különösen olyanok, melyek azok korára vetnének világot. Mert bár a középkori krónisták s főleg pedig az oklevelek, gyakran vannak vonatkozással egy-egy őshalomra, mindazáltal kétségtelen, hogy ezen írott adatok az illető halom korára nézve nem mérvadók. Nem mérvadók pedig egyszerűen azért, mert e feljegyzések korában már a halmok rég fennálltak, s a krónika vagy oklevél írója sohasem a halom eredetéről szól, hanem csak azt bizonyítja, hogy az illető tumulus akkor, amidőn a feljegyzés kelt, már tényleg létezett és fennállott.

Legalább hozzávetőleges közvetlen adatokat szolgáltathatnak valamely halom korára nézve, a sírokban netalán előforduló érmek. Az érmek, mint érebe foglalt írott emlékek, egyéb írott adatok híján a legmegbízhatóbb s legbecsesebb kormérők gyanánt szolgálnak, mert mint tudva van, a legtöbb érem kora rendszerint konstatálható. Ha az érem korát ismerjük, kétségkívül ismerni fogjuk a sír korát is, ámbár gyakran előfordul azon eset, hogy a sír és a benne talált érem kora között többkevesebb különbség létezik. A régészeti bűvárlatoknál azonban, azt lehet mondani, már uralkodóvá vált azon felfogás, mely szerint az érmek kora az azokkal lelt régészeti tárgyak korára nézve irányadónak vétessék.

Mint hogy a sírhalmok eredetére vonatkozó feljegyzések általában hiányoznak, s mint hogy a kor meghatározására vonatkozó egyetlen megbízhatóbb eszköz, az érem is igen gyakran marad el a sírokból; ennél fogva nem lehet figyelmen kívül hagyni egy-egy halom korának meghatározásánál az u. n. közvetett adatokat sem. Sőt a tapasztalat azt mutatja, hogy legtöbb esetben e közvetett adatokra van utalva a bűvár, mert a közvetlen adatok teljesen hiányoznak. E közvetett adatok értéke azonban, mint említők, felette csekély, és pedig annál inkább, mert ritkán bírnak szilárdabb támponttal. Ily *közvetett adatokat* vannak hivatva szolgáltatni valamely *halom korára nézve az építési szerkezet, a temetkezési mód, a sírban lelt tárgyak és a sírban rejlő emberi csontváz.*

Ez adatok azonban, mint látni fogjuk, nagyon is relativ értékűek. A halmoknál található építési szerkezeteknek nem hogy korát, hanem még csak magukat a szerkezeteket sem ismerjük eléggé. Ma még azt sem lehet megállapítani, hogy hazánk határain belül hányféle szerkezetű halom létezik, mert kutatásaink még csak csekély számú halom megfigyelésére szorítkoznak. Annál kevésbé lehet tehát még ma azt meghatározni, hogy a különböző szerkezetű halmok, mely korhoz tartoznak. Sőt e téren a bizonytalanság oly nagy, hogy azt sem tudhani biztosan,

vajjon a különböző szerkezetek különböző kornak jellemzői-e, s hogy egy-egy fajta szerkezet egy-egy kor alkotása? Mert éppen nem lehetetlen, hogy egy-ugyanazon korban is épülhettek különböző szerkezetű halmok, sőt bizonyára épültek is a különböző népek és különböző talajviszonyok szerint. Ha tudnók azt, hogy ez és ez az építési szerkezet ehhez és ehhez a korhoz tartozik, úgy kutatásainknál a halmok korát csupán a szerkezet útján is könnyen meglehetne határozni; minthogy azonban a különböző szerkezeteknek korával ma még a régészet legkevésbé sincs tisztában, az ezekből veendő kormeghatározási adat mindig bizonytalan marad.

Inkább megbízható és inkább hasznavehető adatot nyújt valamely halom korának hozzávetőleges meghatározására a temetkezési mód. Írott feljegyzések és az archaeologiai bűvárlatok alapján ma már mindinkább többet tudunk a különböző népek temetkezéséről. A halom alá való temetkezés, a temetkezések történetében maga is önálló korszakot képez, oly korszakot, melynek ha nem is időbeli fix pontjai, de legalább bizonyos speciális népei vannak. Lassankint világossá lesz ugyanis az, hogy mely népek temetkeztek halmok alá, s ha a halom alá való temetkezés korszakának időbeli határpontjait ma még meg nem állapíthatni, mégis vannak már némi adataink, melyek alapján a halmok korának problémája többé-kevésbé megoldható. Hogy tovább ne menjünk, elég felemlíteni, hogy ma már ismerjük a hazánk területén lakott rómaiak és kelták temetkezési módját legalább általánosságban, s ismerjük főleg az ősmagyarok temetkezését is. Vannak azonban, még pedig nagy számmal oly sírok, melyeknél a temetkezési jelleg ezek egyikével sem azonos. Vannak sírok, melyekben sem római, sem kelta, sem hun, sem pedig magyar temetkezés nyomaival nem találkozunk, s ezeknek meghatározása még sokáig meg lesz nehézítve. Azon halmoknak korát meghatározni tehát, a melyeknél előforduló temetkezési mód idejét nem ismerjük, természetesen mindig nehéz marad, mert a temetkezési módok legna-

gyobb részével éppen úgy vagyunk, mint a halmok szerkezetével. Ha ugyanis tudatával birnánk annak, hogy egy-egy temetkezési mód melyik időszakba esik, vagy egyáltalán egy-egy temetkezési mód volt-e a multban egy-egy időszakhoz kötve, úgy a meghatározás nem ütköznék nehézségekbe. De minthogy a temetkezési módok legnagyobb részének korával nem vagyunk tisztában, világos, hogy ennek alapján a halom korát csak ritkán lehet meghatározni.

A sírokban előfordulni szokott tárgyak sokszor vetnek mérvadó világot egy-egy halom korára. Mert ámbár különböző anyagokból készült fegyverek és eszközök egy és ugyanazon időkből is eredhetnek, mindazáltal a régészek legnagyobb része elismeri ma már, hogy a kő, bronz és vas használata egy-egy külön korszak speciális jellegét képezi. A német tudósok között egyedül Lindenschmidt volt eddig úgyszólván az egyedüli, aki az anyagok használatának korszerinti elkülönítését elismerni nem akarta, ma már azonban ő is megtért. De bár mindinkább uralomra jut is a különböző anyagok különböző korok szerinti használatának kora, hol kezdődött s hol végződött, még mindig nem tudjuk, hogy a kő, bronz, réz és vas használata, mely határozott korhoz tartozott, s csak annyi valószínű, hogy ezek különböző időközökben jöhettek forgalomba. Mely század, vagy ezred év volt az, melyben a kő, melyik az, melyben a réz, bronz és vas uralkodott, ezt csak nagyon is hozzávetőleg képes a régészet megállapítani.

Egyébiránt tudva van, hogy e különböző anyagok nem csupán külön korszakokban, hanem utóbb egy-ugyanazon korban is használatban voltak.\*) Be van például bizonyítva, hogy egy-ugyanazon helyen, ugyanazon időben kő és bronz, csont és bronz, bronz és réz, sőt bronz és vas eszközök is voltak forgalomban; ismeretes továbbá az is, hogy kőeszközök használata az európai népek jó részénél messze belenyúlt a középkorba.\*\*)

\*) Pulszky F. Bevezetése F. Lubbock : A tört. előtti idők c. művéhez. II. 18. l.

\*\*) Rougemont : Die Bronzezeit etc. Übersetzt von A. Kerl. 153. l.



Ambár tehát egy-egy kő- vagy fémanyagnak jelenléte nem mindig bizonyít a sír eredetére és korára nézve, ez anyagokból az illető sírokat magában rejtő halom korára vonatkozólag mégis legtöbbször vonhatunk következtetést. A kő, réz és bronz feldolgozásában jártasnak bizonyult népeket lassankint ismeretessé teszi a régészet, s ma már, ha nem is szigorúan, de hozzávetőleg tudhatni, hogy ez anyagok, mely népek által hozattak forgalomba. Hasonlóképp tudva van ma már, hogy a vas használata körülbelül mikor vált szokássá, jóllehet nem tagadhatni, hogy a vas használatára nézve olykor nagyon is eltérő nézetekkel találkozunk. Még mindig vannak ugyanis régészek, kik a vas használatát a legrégebb időkre hajlandók helyezni, sőt egyenesen azt állítják, hogy a vas használata a bronzét jóval megelőzte volna.

A sírokban található csontvázak szintén szolgáltathatnak némi adalékot a halmok korára nézve. Mint általában a sírok szerkezete, a temetkezés módja és a sírokban lelt tárgyakról, úgy a csontvázakról is el lehet mondani, hogy a belőlök méríthető adatok nagyon is relativ értékűek. Mert bár igaz, hogy az anthropologia napjainkban nagy haladást tőn, s hogy az annak alapján eszközölt bűvárlatok sok homályt oszlattak el az ősbembert és az ősbépeket azelőtt borított bizonytalanságból: mindazáltal még mindig kevés azon pozitív axiomák száma, melyek az ősbépek történetében tájékoztatókul lennének hivatva szerepelni. Az emberiség fejek szerinti osztályozása, mely a nagy Retriustól ered, s az ősbépek csontmaradványainak mérlegelése eleddig nem bizonyult meddő kísérletnek, s a naponkinti anthropológiai vizsgálatok lépésről-lépésre viszik előre a történet előtti korban szerepelt népek testalkatának ismeretét. A hosszú fejű (dolichocephal) szláv és germán fajt már ma is megtudjuk különböztetni a rövid fejű (brachycephal) turáni fajtól, s ha nem is mindent, de annyit a régészet is bizton várhat az embertantól, hogy a hajdankorban szerepelt emberrace-ok physiologiai tulajdonságait ki fogja fürkészni s az ősbépek ma-

radványainak felismerésére és megkülönböztetésére szükséges támpontokat lassankint meg fogja állapítani.

A halmok korának meghatározására vonatkozó s itt elmondott adatok csak kevés mértékben vehetők igénybe az alföld halmaival. Az alföldi halmok legnagyobb részénél mindazon közvetlen és közvetett adatok hiányzanak, melyek a kor meghatározását megkönnyíteni hivatvák, mert az eddig felásott s szakszerűleg megvizsgált halmok túlnyomó részénél sem érmekeket, sem pedig ép állapotban levő csontvázakat lelni nem sikerült. A vaskúti, zentai és csőszteleki halmoknál érmekek egyáltalán elő nem fordultak; ami pedig a csontvázakat illeti, azok a vaskúti és csőszteleki halmokban már csaknem teljesen elenyésztek s ép koponyák csak a zentai kis- és bátkai halmokból kerültek elő. A halomszerkezet és temetkezési módra is csak annyit konstatálhatunk az itt szóban forgó három rendbeli halmokról, hogy azok mindannyian egy-egy külön rendszerhez tartoznak. Zentán a sírkamra nélküli soros temetkezésre, Csőszteleken a több sírkamrájú temetkezésre láttunk példát, mely temetkezési módok különböző időkből, vagy egy időben itt élt különböző népektől is eredhettek.

Ugyancsak kevés továbbá az is, amit e halmok korára nézve az azokban lelt tárgyakból következtethetni. A zentai és a csőszteleki halmokban ugyanis nemcsak érmekeket, hanem pár agyagedényen kívül semmi fémanyagot sem találtak, s csupán a vaskúti halmokról tudjuk, hogy azokban vaseszközök (kapcsok, szegek) léteznek. Az itt napfényre került pár vasdarabból azonban nemesak általában az alföldi halmokra, hanem magára a vaskúti halmok eredetére is merész lenne határozott követelést vonni, mert egyáltalán nem tudjuk, hogy e halmokban, melyek Rómer állítása szerint már rég kirabolhattak, eredetileg még mily eszközök voltak elrejtve.

Ily körülmények között egyedül a szegedi Öthalomban napfényre került leletek lennének hivatva az alföldi halmok korára némi fényt deríteni, mert egyedül e hely volt eddig olyan,

melyben érmek és nagyobb számú tárgyak is találtak. Az ezen halmokból felszínre került tárgyak azonban természetesen első sorban csak az Öthalom korára vonatkozhatnak s belőlök a többi alföldi halmokra csak nagyon is keveset szabad következtetni.

A szegedi Öthalomból érmek meglehetősen számmal kerültek elő. Ez érmek vizsgálata után tudjuk, hogy a Kr. utáni II-ik század közepétől kezdve vannak időközönként képviselve az egyes római imperátorok pénzei, s ezen kívül a különböző barbár népek és a magyar királyok pénzei is előfordultak egész a XIII-ik századig.\*) Ha a többi tárgyakat figyelmen kívül hagyók, ez érmek már magukban véve elegendők volnának arra, hogy azokból e halmokban előforduló sírok korát meghatározhassuk. És meg is lett már e sírok kora határozva, a mennyiben ki lőn mutatva, hogy azok egy része a II-ik és III-ik századbéli rómaiak, egy más részök a kelták s legnagyobb részök a X—XI-ik századbéli népvándorlásban részt vett népek által készítettett.\*\*\*) Fordultak elő e sírok között X—XI. századbéli ősmagyar sírok is, de ezek csak később s csak csekély részben járultak ahhoz az óriási temetőhöz, melyet ott a népvándorláskori népek alkottak.

A hazánkban előforduló pogány sírok legkésőbbi határvonalat a X. és XI-ik századból eredő ősmagyar sírok jelölik, ezeknek specialis jellegét pedig ma már sokkal jobban ismeri a régészet, semhogy itt nem lehetne konstatálni, hogy az eddig felásott és fentebb ismertetett alföldi halmok között egyedül a szegedi Öthalomnál fordultak ily ősmagyar sírok elő. És ebből önként következik, hogy az eddig megvizsgált alföldi halmok mindegyike régebb a X-ik századnál. Kérdés marad azonban, hogy ha e halmok a X-ik századnál mind régiebbek, úgy tehát mégis mely időből valók. Mint a régészetben általában, úgy a halmok korának meghatározásánál sem lehet egészen határozott

\*) Lenhossék J.: A szeged-öthalmi ásásokról. 16. és 27. l.

\*\*) Lenhossék i. m. Bevezetés 3. l.

időről beszélni. Ha az Őthalom korát az alföldön létező halmokra nézve legalább némi irányadóul vehetjük, úgy ki lehet mondani, hogy e halmok legalább is egyidősek a szegedvidéki halmokkal.

Amily kevésbé bizonyos az, amit az alföldi halmok korára nézve mondhatunk, épp oly bizonytalan az is, amit azon népekről tudunk, melyek azokat építették. A Kr. utáni II-ik századtól a X-ik századig számtalan néptörzs fordult meg e vidékeken, s azok mindegyike épített vagy rombolt valamit itten. A régészeti és történeti bűvárlatok ma még csak a római, kelta, ősszláv, avar és hun emlékeket voltak képesek többé-kevésbé tisztázni, ami azonban ezekre nézve bizonyossá vált, még mindig kevés arra, hogy a hazánk különböző vidékein előforduló sírleleteket népek és korok szerint egész könnyűséggel osztályozni tudnók.

Az alföld halmait sem lehet még ma korok és népek szerint osztályozni; nem pedig főleg azért, mivel a kutatásoknak csak kezdeténél vagyunk. Archaeologiai kutatásaink eddig még jobbára csak az adatgyűjtésre irányultak, s hogy ezen lassankint összegyűjtött adatokból hazánk őskori és praehistorikus viszonyaira némi fény reflektálódjék, okvetlenül szükséges, hogy a régészeti kutatások mindinkább általánosíttassanak. Ha valamely szaktudománynál, úgy bizonyára a régészetnél van szükség huzamos és minél szélesebb körre terjedő kutatásokra, mert minden archaeologiai igazság levonása és megállapításához nagy számú leletek szolgálhatnak alapul. Hazai régészetünk ma még jobbára ezen adatok, ezen leletek összegyűjtésével foglalkozik, mert ami eddig egyes gyűjteményekben felhalmozva volt, az még arra is kevés vala, hogy néhány régészeti hypothézist világgá bocsátani hehetett volna.

A magyar tudományos Akadémia archaeologiai bizottsága, az országos régészeti és embertani társulat, valamint a vidéki társulatok azonban a közelmúlt évek folyamán oly kiváló munkásságot fejtettek ki egyrészt a régészeti kutatások kiterjesztése, másrészt pedig a régészeti problémák tudományos megoldása

körül, hogy biztos kilátás van arra, miszerint hazánk archaeologiai kiismerése hovatovább tényyé váland. E munka pedig sokkal nagyobb, semhogy még hosszú időt és minden körök vállvetett működésére ne lenne szükség annak befejezésére.

Az alföldi halmok lényegének, eredetének és korának pozitív meghatározására is még sok idő és sok munka szükséges, mert az eddig eszközölt kutatások még sokkal csekélyebb jelentőségűek, hogysesem azok e földművek régészeti kiismerésére csak legkevésbé is elegendők volnának. Az eddigi kutatások s az eddig teljesített archaeologiai szemlék azonban bármily jelentékteleneknek látszanak is; mindazáltal reményt és kilátást nyujtanak arra, hogy az alföldi halmok szakszerű átbúvárlása hovaelőbb el fog következni. E reménynek kell, hogy vezérelje és lelkesítse a jelen és a legközelebbi jövő búvárait, e reményben kell nekünk is munkához látnunk; mert csak ekként fogunk oly pozitív adatokra akadni, a melyek alapján lassankint eloszlik az a mély homály, mely régészeti emlékeink felett még ma is lebeg, és az alföld halmai is ki fognak bontakozni abból a mondai és legendai kétes ködből, melybe őket a közép- és újabb kor naivsága borította. Itt az ideje immár, hogy az alföldi halmok minél nagyobb számban s minél szakszerűbb búvárlat tárgyává tétessenek, s ne legyenek továbbra is a délibábos rónaság puszta útjelzői és egy ismeretlenül letűnt hajdankor néma emlékmарadványai; hanem gyujtassék fel azoknak ormain a régészeti tudomány fáklyája, hogy annak fénye mellett a nagy magyar alföld hajdankorát ismerni tanulhassuk.

*Dudás Gyula.*

## Bács-Bodrogh vármegye a térképeken.

Vármegyénk a Duna- és Tiszaköz alsó részében való fekvése miatt, ahol három oldalról határozott természeti határok között terül el, minden magyarországi térképen azonnal feltalálható. E tekintetben sokkal előnyösebb helyzetben van, mint

országunk igen sok más vármegyéje, amely nem dicsekedhetik ily szembetűnő s jellemző határokkal; s így régi speciál-mappák hiányát eléggé pótolják az országos térképek is. Sőt már az országnak legrégebbi térképén is, melyet Koberger Antal Norinbergiában 1493-ban a *Liber chronicorum*-ban (Sebaldus Schreyer és Sebastian Kamermeister-től) kiadott európai térképen láthatni, jóllehet hazánk ezen majdnem egészen üres és csak 3—4 név van rájegyezve, vármegyénk mégis mindjárt az első tekintetre felismerhető a Tisza és a Duna összefolyásánál. (Lásd az 1. sz. a. mellékelt térképet.) — Vármegyénknek e két folyó által határolt területe igen jellemző. A földmérés és mappakészítés gyermekkorában készült eme térképen a Duna folyása igen hibásan van feltüntetve, amennyiben már Budapesttől kezdve 45 foknyi hajlással mindjárt délkeleti irányban egyenesen Belgrádnak siet. A Tisza folyása sem felel meg egészen a mostani folyásnak, mert szintén egyenesen délnyugot irányban halad; s így vármegyénk e két folyó által képezett



derékszögű háromszög csúcsába esik; pedig vármegyénknek meglehetősen rendes négyszög alakja van. — Hogy e folyóknak hajdan csakugyan ama feltüntetett iránya lehetett, azt a föld

forgása és a folyók vándorlásának elmélete mellett (ezt Baer állította fel) e folyók partjainak geológiai alkotása is engedi föltételezni.

Így a Bajától délkeleti irányban Csonoplya s Kernyaja felé húzódó u. n. telecskai dombok csak a Dunának balpartját képezhették. Csakhogy ez a *történelem előtti* időben lehetett így, e térkép pedig 15. századi állapotot akar feltüntetni.

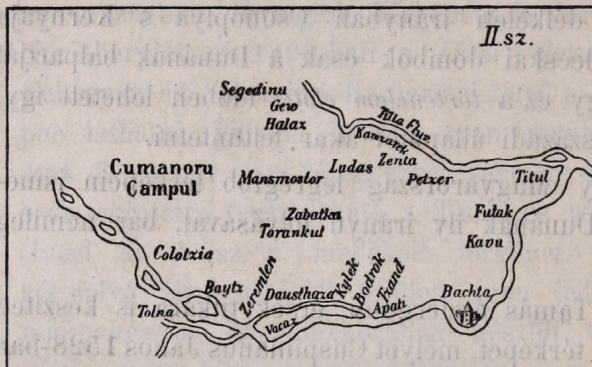
Nevezetes, hogy Magyarország legrégebb térképein ismételve találkozunk a Dunának ily irányú folyásával, bár némileg javított részletekkel.

*Lázár*, Bakács Tamás esztergomi érsek titkára is készített Magyarországról egy térképet, melyet Cuspinianus János 1528-ban Ferdinánd király számára Ingolstadtban Apinus Péter (eredetileg Bienewitz szül. 1494., meghalt 1552.) ingolstadti mérnök segítségével nyomtatásban kiadott, s melyet *Ortelius* Ábrahám „Theatrum orbis terrarum“ című munkájának bevezetésében Magyarország *első* külön térképének nevez. Ezt azonban ma már nem ismerjük. De van e térképnek egy újabb bővített kiadása, melyet *Tanstedt* György (Bajorországban született, I. Miksa császár házi orvosa és a bécsi egyetemen a csillagászat tanítója volt.) 1553-ban adott ki. Velencében nyomtatott per Joh. Andr. Valvasorium cognomine Guadagninum. — Ennek talán egyetlen példányát az 1876. év nyarán gróf Apponyi Sándor az árvizkárosultak javára Budapesten rendezett műtörténeti kiállításon mutatta be, mely alkalommal Klösz György által fényképekben sokszorosítá. (Lásd a 2. sz. a. mellékelt részletet.)

Ezen térképen a mi vármegyénk igen jellemzően van bemutatva. A Duna és Tisza mentében sűrűen vannak a lakott helységek feltüntetve,\*) a vármegye belseje pedig majdnem üres, csak *Veresegyház*, *Szabadka*, *Sebastian*, *Tavankút*, *Borsod*, *Arany*, *Madaras*, *Szeremle* egymásmelletti helységek húzódnak egysorban le délnyugati irányban, Kalocsával egy magasságban. A

\*) A mellékelt kis térképen azonban nem tüntettük fel mindannyit, csak néhányat.

Duna folyása nagyon ki van forgatva rendes útjából, így Bécs-től kezdve folytonosan éjszakkéleti irányban halad Vácig. Budapest alatt nem délre, hanem erősen délkeletre indul Bajáig,



itt egyenesen keletre fordul, míg Erdődön túl éppen éjszakra kanyarodik s így megy Titelig. A Duna tehát a vármegyét délről és keletről határolja. A Tisza is a Dunával párhuzamosan Szeged alatt

majdnem egyenesen vízszintesen keletre tart, s így a vármegye éjszaki határát képezi. Ekképen a vármegyének igazi alakja nagyjából megvan ugyan, csak hogy más világtájak felé fordítva; úgy, hogy ha a megyét a rajta megjelölt égitájakat nem tekintve, úgy fordítjuk, hogy a keletből dél legyen, a nyugatból éjszak stb., akkor a mappa majdnem teljesen megfelel a vármegye mostani alakjának. Ezt azonban nem lehetne a térkép minden egyéb részeiről is mondani, mert pl. Futtak, Kalocsa, Pannonhalom, Bécs teljesen egy magasságban van feltüntetve s e hibát a mappának semmiféle forgatása nem teheti jóvá. — Nevezetesen a vármegyénkből felsorolt helységek. Kalocsa alatt a Duna mentében találjuk a következőket: *Bajitz* (Baja), *Zeremlen*, *Báthmonostor*, *Dauothalya* (ma *Dautova*), *Kylek* (ma *Koluth*), *Bodrogh*, *Apáti*, *Tzand* (ma *Szóna*), *Erdőd*, *Bachia* (Bács város). Itt a Duna éjszak felé fordul (vagy ha a mappát, mint fent említettük, megfordítjuk: kelet felé). A mai *Palánka* körül is van egy helység jelezve, de neve nincsen kitéve; utána van: *Vasiapa*, utána *Kevu* s mellette *Kijeth*, továbbra *Futtak* (és Péterváraddal szemben) *Bisztricz* s e mellett *Temeri*, továbbá *Kijsdinasar* (Kézdivásár) jelentékeny hely a mai *Kovil* körül. — A Tisza melletti helységek fölfelé vége: *Titel*, *Egres*, *Feuulduuar*



(azaz Földvár a mai Mosorin mellett), attól balra Setuar (Zsedvár), Földvár (a mai), e mellett: Perlek, Asszonyfalva, Petzer, Zenta, Kanizarét, Martom, Ketz, Szt.-Mihály, Gevu (Győ), Szeged. — Martonos mellett van egyfelől Vastorok, másfelől Ludas, még beljebb Manomostor s e felett Halas, Zenkalas.

A tudós *Lazius* Wolfgangus (szül. Bécsben 1504. és meghalt mint udv. könyvtárnok és történétíró 1565-ben) 1556-ban szintén készített egy magyarországi térképet, melyet Ortelius Abraham „Theatrum orbis terrarum“ című munkájában\*) is felvett folio 83. alatt. (Lásd a 3. sz. a. mellékelt képet.)

Ugyanezen munkának fol. 84. alatt egy más magyarországi térkép is van *Sambucus* Jánostól (szül. Nagyszombatban 1531-ben és meghalt Bécsben 1584-ben mint udvari történétíró) melyet 1579-ben készített. (Lásd a 4. sz. a. mellékelt térképet.)

Bécsben az *Ambrazi* gyűjteményben (jobbra V. sz. teremben E) üvegszekrényben) egy porcellánra festett kised magyarországi térképet láttam 1566-ból, amely II. Miksa császár és király számára készült.\*\*)

A 16. századból 1596-ból még egy térképet ismerünk, bár készítője ismeretlen. Néhány évvel ezelőtt *Weinwurm* Antal Budapesten fotocinkografiai úton sokszorosította. A térkép felső részén ez áll: *Vetustissimi potentissimque Hungariae regni, Transsylvaniaeque Principatus post varias editiones delineatio ut compendiosa sic et vera ac perspicua, aeri exarata* 1596.

Ezen térképek is kisebb-nagyobb szerencsével mutatják be vármegyénk igazi alakját.

\*) E munka megjelent Antwerpenben 1584-ben második kiadásban, az első kiadás 1570-ben.

\*\*) *Justissimo imper. Maximiliano II. . . . In praesenti descriptione continentur provinciae S. M. C. hae confiniunt cum Turca et Wayda. MDLXVI.*



A Lazius-féle és az 1596. évi (mely utóbbinak szerzője világosan mondja, hogy többféle régibb kiadású térképek után dolgozott) sokban egyezik. A Duna Bajától mintegy a mai Begecsig délkeleti irányban halad s itt keletre fordul, míg a Tiszával egyesül. A Tisza pedig meglehetősen egyenesen siet le délre. Lent a két folyó túlságosan közeledik egymáshoz és szűkíti a vármegye területét. — A Sambucus-féle mappán a Duna Kalocsa felől erős hajlással végig délkeleti irányban halad, és ilyen irányban folyik nagyjában a Tisza is. — Az ambrazi porcellán mappa még legjobban tünteti fel vármegyénk területének



mostani alakját. A Duna Pesttől délfele jő és Baja s Bátmonostornál elfolyván, a Vukovárnak megfelelő tájon helyesen keletre fordul; csakhogy a mi képünkön még nem Vukovár van jelezve, hanem Kylek (Koluth) és a mohácsi sziget, mely szerint vármegyénk délnyugati sarkába jut. A Tisza is helyesen délfele iparkodik és a mai Földvár körül délkeleti irányban folytatja útját; csakhogy a helységek elhelyezése nem felel meg a valóságnak, amennyiben a Csúroghnak megfelelő tájban Zentát találjuk s alatta Egrest és Titelt. Így Szabadka, Tavankút, Madaras is túlságosan a vármegye alsó részébe kerültek, a mai Verbásznak és Kúlának megfelelő tájba. — Részben még sokkal rosszabb a *Sambucus*-féle térkép. Ebben a vármegye felső része a „Homokság“ s itt van Szabadka s közel hozzá Kecskemét; de Tavankút, a mai szabadkai pusztá, igen messze Szabadkától a vármegyének mintegy középtájába esik Szegeddel együtt! A vármegye alsó részében *kunok* laknak „*Cumani*“. Futak a Dunán túl van, így Titel is a Tiszán túl a vármegyén kívül. Különben is e térképen igen kevés vármegyei helység van felsorolva. Zetuan (Zsedvár), Egres, Szt.-András a vármegye délkeleti sarkában vannak a maguk helyén, így Zondi (talán Zenta?), Bat(monostor), Apáti is; de Bács az utóbbihoz viszonyítva kissé magasan áll. Szerém-Ujlakkal szemben egy helységnél a *Kunságban* áll: *Com. Pest* (azaz comitatus); de ez félreértés lesz, mert a Lazius-féle és az 1596. évi mappán is e helyen egy *Pesth* nevű helységet találunk.

Különben ez utóbbi két mappán sokkal több helység van s pedig jobban el is helyezve; csakhogy a vármegyének déli szűk része inkább nyugatra helyezendő a későbbi csajkás-kerülettől.

Ezen két térképnek alakját és beosztását még a 100 év múlva megjelent mappák is tüntetik fel. Így az *Endter* Mártoné, amely 1684-ben nyomtatott Nürnbergában. Ilyen a *Krekwitz* György által 1685-ben kiadott és „*Totius regni Hungarial . . . descriptio, das ist richtige Beschreibung des ganzen Königreichs*

Hungarn“ stb. című 16 rétű munkájához mellékelt magyarországi térkép is. Ilyen továbbá vármegyénk a *Vols* Ernő-féle Bécsben 1659-ben nyomtatott térképen (az u. n. *Hevenes*i-féle *Parrus Atlas Hungariae* stb. című 16 rétű könyvecskéhez 40 kis táblán mellékelt magyarországi térképen. — Az előbbi két tőn Halas alatt *Bács vármegye* van, és lejjebb Kolut, Bodrogh, Apáti körül *Bodrogh vármegye*. Ettől délre ismét *Bachmege deserta* áll. A *Vols*-féle térképen Baja a Dunán túl van, de fölötte a vármegyében van Bath és Bathmonostor, amely helyek Kolutig és Halasig (s talán Kalocsa is?) Bács vármegyébe tartoznak (Com. Bathiensis). A többi terület (ha a kipontozás nem hibás!) Szabadka, Szeged és Koluttól lefelé Titelig *Bodrogh vármegye* volna; de Zombor s Szónta vidéke egészen a Dunáig *Bachmege deserta* névvel van jelölve. Mennyire hibás az egyes helyek elhelyezése, kitűnik már abból is, hogy két Szabadkát ismer, egyet Szegeddel egy magasságban, „a másikat mindjárt Zenta fölött“, Bács várost és Egrest is kétszer tette ki más-más helyre. A folyók mentében levő helységek fekvése már inkább elfogadható.

Az eddig említett mappák hiányos és általános, s nem részletes és helyszini mérések alapján készülvén; s vármegyénkre nézve éppen azon korból származván, amidőn a török volt az egész vármegyénk korlátlan ura, s midőn ilyenmű munkára itt gondolni sem lehetett: bizony sok hibával és ferdeséggel vannak tele. Mint főhibát mindenesetre a Tiszának és főleg a Dunának helytelen folyását kell említenünk, amely a vármegye területének alakját lényegileg megváltoztatja. A későbbi mappák is nem új eredeti munkák, hanem csak a régiebbeknek néhány újabb adattal készült jobb-rosszabb kiadásai. Közös törekvésök volt (mindig csak vármegyénkről szólok) lehetőleg sok *helynevet* venni fel; a terület geologiai és vízrajzi természetére semmi súlyt nem fektetnek. Csak *Sambucus* vette fel a Mosztongát; a *Vols*-féle mappán is megvan ez, csakhogy a tért kellően nem tudván betölteni, kétszer is lerajzolja s így a mel-

lette fekvő Bács város is kétszer van odairva. A helynevek többnyire el vannak *ferdítve*, ami a külföldi s idegenajkú szerzőkre és vésőkre vall; de hogy több név mindig egyforma ferdített alakban fordul elő, szintén arra mutat, hogy egymástól vették által. Így Baja névalakjai Bajitz, Bayz, ami tisztán a véső íráshibája is lehet, valamint Tavankút helyett Tarankut, Veres-egyház (Verusity puszta) helyett Vesperaghaz sőt Vestreghaz, így Kanizsa helyett Kamzarét stb. Arra sincsenek mindig figyelemmel, hogy ha egyrészt (ami természetes) a valónál kevesebb helynevet hoznak, másrészt a valónál többet és már nem létezőt ne említsenek. A helyeknek elhelyezésére nézve a két folyó mentében bizonyos egyformaság uralkodik, de a vármegye belsejében elvesztvén minden biztos irányt, a nevek össze-vissza vannak zavarva. S azért e térképeket csak óvatosan s kritikával szabad használni.

Végre a török hódoltság utáni évekből van az első teljesen megbízható mappánk. Az olasz tudós *Marsigli* Alajos rajzolta le először híven a Duna folyását nagyhirű díszes munkájában, amely hat ívrét alakú kötetben csak 1727-ben jelent meg e címmel: „Danubius Pannonico-Mysicus“, s amelyre az 1680-as és 90-es években mint cs. tábornok és mérnök az aldunai vidéken huzamosabb táborozása alatt helyben gyűjtögette az adatokat. Az ő térképein mutatja vármegyénk először azon rendes és esonkítatlan alakot, amelyet mostani tökéletesebb mappáinkon is láthatni. Marsigli részletesen s több táblán tünteti fel a bácskai Duna vidékét Kalocsától a Tisza beömléséig; ő készíté el először az ú. n. *római sáncok* felvételét és méreteit, a *római* nevet is ő adta azoknak; és Magyarország *vízrajzi térképén* a Bácska vízrajzi képe is elég helyesnek és hűnek mondható. A Mosztonga folyón és a Tiszába ömlő néhány *barán* kívül feltünteti a *Palityot* is (Piligo palus), továbbá egy kunbajai tavat (Cunbes palus) és körülbelül Bajsa táján egy *Varriar* pal. Térképéről azonban a vármegyének sem belsejéről sem a Tisza vidékéről nem szerezhetünk felvilágosítást; célja lévén csak a

Duna vidékét írni le, csakis a Duna melletti akori helységeket tünteti fel, de azokat már megbízható alakban.

Azon években azonban egy nagyfontosságú térkép készült el 1690-ben, az akkor a törökhatárt képezett Tiszamenti határjárási térkép, amely Bécsben a közös hadügyminiszteriumban (Kriegsarchiv) őriztetik. Az eredeti kézirati térkép 42 drb nagy szelvényből áll (van egy kisebb méretű is egy darabban), és igen részletesen tünteti fel a Tisza melletti bácskai helységeket és a vidék vízrajzát. Méltó párja az előbbinek.

Miután a Bácska most a török uralom alól felszabadult és részint az udv. kamara birtokába került, részint pedig a bécsi cs. udv. haditanács intézkedései alatt álló katonai határörvidék számára foglaltatott le, már több részletes *speciális* mappa készült a vidékről. Ilyenek szép számmal vannak a bécsi Kriegsarchiv térképi osztályában, és közülök több oly gyönyörű munka és részletes felvételek, hogy igazán megérdemelnék, hogy tudományos célból fényképi másolatokban társulatunk állandó rendelkezésére volnának. Így pl. megvannak a csajkáskerület alakulásának mappái; a Ferenc-csatornáról a Kiss testvérek által készült gyönyörű térkép, a mely az egész vármegyét is feltünteti. Több mappa a kamarai birtokokat, a helységeket és a pusztákat részletesen tünteti fel és telepítési célokból is készült. Mint ilyen kétségkívül legnevezetesebb a *Kovács-féle* térkép 1762-ből, amely 56 drb szelvényre van rajzolva és Bécsben a régi cs. udv. kamarai levéltári osztályban őriztetik, amely a közös pénzügyminiszteri levéltárral egyesítettet. Az 1780-as években is több részletes s általános mappa készült, melyeket Bécsben a hadi levéltárban találhatni. A század elején *Quits* Antal mérnök készítette Bács-Bodrogh vármegye kis térképét, mely a Görög-féle Magyar Atlasba vétetett fel 1811-ben. Ezután 1825-ben *Bauer* Antal vármegyei főmérnök adott ki egy kisiny és egy nagyobb alaku fali térképet vármegyénkről.

Általánosabb térképek is bővebben tüntetik fel vármegyénket úgy, mint a *Lipszky*, *Korabinszky-féle*; *W. Pokorny* 1840-ben

kiadott „K. k. Militärgränze“ mappája; W. *Wessely* adófelügyelőnek „Serb. Wojwodschafft und Temescher Banat“ című térképe is. *Heksch* Sándor „Die Donau“ című munkájához mellékelt térképén (a 608. laphoz a sectio 8. és 672. laphoz a sect. 9.) is foglalkozik vármegyénk dunamelléki vidékével. Igen kimerítő az országról felvett és a bécsi katonai földrajzi intézetben kiadott ú. n. *katonai* térkép is, mely már több kiadást is ért 188<sup>3</sup>/<sub>4</sub>. évből is; s talán legteljesebbek lesznek a mostani viszonyokra nézve a mult évtizedben készült *kataszteri* részletes felvételek.

Az újabbkori térképek mind bizonyos célokból készülvén, ha lényegben nem térnek is el egymástól, de különböző felosztás s csoportosítás által és sajátos irányzatuknál fogva is érdekesek.

Végül még a legújabban kiadott specialmappákat is fel kell említenem, amelyek leginkább iskolai célokból a tanulók használatára készítették. Ilyenek a *Bocskai* Kristóf, *Fridrik* Tamás és a *Radics* György-féle iskolai térképek, a *Hatsek*-féle vármegyei térképek között, a *Méhner*-féle kis kézi, és a *Gönczi* Pál-féle fali térkép.

Igénytelen fejtegetésem célja az volt, hogy ügybarátaim figyelmét a régi térképeinkre irányozzam és vármegyénk régi földrajzának ismertetéséhez is néhány adattal hozzájáruljak.

*Iványi István.*

## Bajsa.

Ez falu Topolyától délnyugatra a Krivája-ér mellett. Már 1462-ben volt ez Bács vármegyei falu s pedig két önálló helység t. i. *Nagybajch*\*) és *Fibajch*, melyeket *Himesegyház* (ma Emuzsics) faluval, Bajmokkal stb. együtt, Mátyás király anyjának ajándékozott, kinek birtokait Corvin János örökölte. Ezen

\*) Bajcs falu 1274-ben Veszprém vármegyében is volt.



*Fibajsh* (talán Fiabajes — Kisbajes?) valószínűleg a mai Topolya helyén volt.

Az 1543-ban írt kalocsai érsekség urbariumi helységjegyzéke szerint *Bajsa* 24 pénzt és egy pár csizmát szokott az érseknek évenként fizetni. A régibb okmányok alapján összeállított és 1665-ben kir. védlevéllel megerősített érseki helységjegyzékben *Bajsza* is fel van sorolva, 1679-ben 6 frtot fizetett adót. — A török defterekben még 1580—82-ben is mint a szabadkai nehijének egy faluja említetik 26 adózó házzal, s pedig *Nagy-Bajsnak* mondatik, mert mellette akkor *Kis-Bajsa* is volt, amelyben 1580—82-ben 21 és 1590—91-ben 23 ház volt. De *Nagy-Bajsa* az utóbbi defterben már nincsen felemlítve. — A török hódoltság alatt, vagy legkésőbb a Rákóczi-féle pusztító hadjáratok alatt teljesen elpusztult *Bajsat*, mint kir. kincstári pusztát Mária Terézia királynő 1751-ben jun. 25. kelt donatioval Zákó Istvánnak, a megszüntetett tiszai határőrvidékben volt kapitánynak adományozta, de azon kötelezettséggel, hogy azt be kell telepíteni.

*Bajsa* tehát az 1750-es években lett ismét faluvá, 1760. épült egy kath. temploma. 175<sup>6</sup>/<sub>7</sub>. évre 200 frt adóval szerepel a vármegyei adójegyzékben.

Zákó István 1759. jan. 14. Kanizsán kelt szerződésben Bajsnak felét 13 ezer frtéért Vojnics Lukácsnak és Jakabnak adta el. Bajsához most *Alsó-Roglatica* és *Duboka* puszták is tartoznak.

*Iványi István.*

---

## Barthán.

*Barthán* vagy Bortány egy pusztának a neve a *monostorszegi* határban, a Ferenc-csatorna éjszaki partján fekszik, és a zombori *Nenadity* pusztától nyugatfelé a *Kigyós-érig* terjed.

Ezen pusztának nyugati részében levő romokat a bécsi katonaintézeti térkép 1880. kiadásában: *Bortany Sanze!* de az

1884. *Bodrog* vár romjainak nevezi. Ennek tartották mások is, jóllehet az ottani sokacok *Bortány*-nak nevezik e romokat; azonban egy régi ilynevű helységet nem ismervén, könnyen összetévesztették a *Bortány* nevet a környékben hajdan létezett *Bodrog* várral. Ezen *Bortány* nevezetű romokat Donoszlovics Vilmos írja le és körrajzban is közli a *Bácska* 1881. évi 13. számaához mellékelt lapon. A romok tulajdonképen csak nagy földhányásból állottak; de a szanaszét ott heverő kő- és tégladarabok után ítélve középületnek is kellett ott lennie. Steltzer Frigyes a *Bácska* 15. sz. ezen romokat vagy egy templomnak, vagy egyszerűen úri laknak vagy éppen a régi *Kolud* várának tartotta. Ez irodalmi vitára adott okot a *Bácska* 17. és 19. számában, mely után Donoszlovics még a *Bácska* 22. számában is makaesul *Bartány* és *Bodrog* azonosságához ragaszkodik, de minden elfogadható alap nélkül. — Az egészből — ha a romokat nem sikerült is egészen megfejteni — annyi bizonyos volt, hogy azok egy hajdani *Bodrog* vármegyei helység nevéét örökítették reánk, mely a régi okmányokban különbözőképen íratott: *Bathyan*, *Battyán*, *Barthan*, *Barchan*, *Bortán*.

Már 1305-ben említetik possessio *Battyán* in cot. *Bodrog*.

Ez addig a Fekete Pathe fiaié volt, akik egy nemesnek megölése miatt birtokukat elvesztvén, ezt *Sár* és *Fathus* nevű két halászó helyével együtt a 35 márka vérdíj lefizetése által *Bartand*, comes *Bulyar de Kulud* fia, mint szomszédos és valószínűleg helybeli birtokos is, váltotta magához.

1323 óta Joh. Fil. *Egyidij de Barthan* és ama *Koludi* *Bothond* fia említetnek egy *Bátmonostori* ügyben mint homo regius.

1341-ben a bácsi káptalan, a hirály rendeletére Nagy Péter fiainak *Bathyan* és *Belkuludban* volt birtokai és *Bodrog* meg *Udvard* között bejárta a határt.

1342-ben *Kuludi Bartand* fia *János* a *Battyhán*-hoz tartozó *Sár*-réthben (in prato *Saar*) 3 *Ördögkútja* nevezetű halászó he-

lyet, valamint a Pethe fiának helyben volt birtokrészeit engedte át Pethő cseregi várnagynak.

1347. március 25. Lajos király Barthani Lászlónak, a kún rablókkal cimboráló fiának János és Péternek minden birtokait elveszi és *Becsei Tötös*-nek adományozza névszerint poss. *Barthant* is.

1367. Mich. dictus Peres de Barthan van említve, 1368-ban ugyanő, mint homo regius. — 1381-ben Nicol. filius Bakou de *Borchan* volt Bodrog vármegyei alispán. Ugyanez 1391-ben is felemlítetik, de csak egyszerűen, mint Bodrog vármegyei nemes.

Magister Georgius dictus Peres de *Barthan* Marcali Miklós erdélyi vajda faktiójához szított, azért birtokaitól megfosztott, midőn azonban *Zsigmond* király a vajdával kibékült, Györgynek is visszaadta birtokait.

1430. a kalocsai káptalan Barthani Demeter fiának, Andrásnak birtokrészeibe *Barthan*, Piski, Paris, Tatárrév stb birtokaiba Marothi Jánost vezette be.

1448. Benedek és János panaszt emelnek Georg. Peres de Barthan ellen, hogy az *Barthan*, Paris, városban levő birtokaikat elfoglalta. — 1464-ben *Barthan*, Paris, Tatárrév stb. falvai Peres Györgynek és Pálnak, valamint Bartháni Demeter fiának Andrásnak honárulási *nótája* miatt tőlök elvéve, Gyulai Franknak és Nempte István fiának Jánosnak adatott.

1474. Petrus de *Barthan* volt Bodrog vármegye alispánja.

Egy 1475. okmány igen érdekes, mert az deríti fel csak a *bortányi* mostani romokat, melyek valóban valamely erőd romjai. Ezen okmányból tudjuk meg, amit semmi más emlékből nem tudhattunk meg, hogy itt vár (castrum) volt. Mátyás kir. anyja t. i. a *Barthan vár* várnagyainak (*castelanus castrum Barthan*) megparancsolja, hogy a szomszéd *Papi* és *Hetes* (övé volt talán?) falvak területén a jogtalan vámszedést beszüntessék és a vár területén szedjenek vámot, és az eddigi kárért elégtételt adjanak neki.

1503. és 1504-ben is fel van említve e helység.

Az 1522. évi Bodrog vármegyei dézsmalajstromban is fel van sorolva, de igen kicsiny falu lehetett, mert csak 8 adózó (mind magyar nevű) van összeírva. Neve is ez alkalommal *Borthanch*-nak van írva.

1533. Apafiné Borbála, Kisvárad *István* leánya *Barthan*, Baracska stb. helységben birtokrészeit Pusztaszentmihályi Tamásnak és Andrásnak adja el. 1537-ben adoptálja őket, mire Ferdinánd is megerősíti e birtokaikban.

1560. szept. hóban I. Ferdinándtól Dobó *István* többi között *Battyán*, *Vanna*, *Belkulud* stb., mint a lévai vár tartozékát kéri.

A török defterekben nincsen felemlítve, neve azonban a helység pusztulása dacára mai napig fenmaradt. — Kovács kamarai mérnök 1762. évi térképén *Bartyán* pusztát jelölve „rudera arcis *Barthan*“ név alatt a régi vár romjait is feltünteti.

*Iványi István.*

## Bronzkori emlékek a Bácskaságon.

### I.

Az alföld meszeterjedő síkjain, hol a délibáb önmagát ringatva űzi szertelen játékát az utassal, a földnek költőileg szép pusztasága önkéntelenül a talaj vizsgálására utalja a figyelmes szemlélőt. S ez a talaj, melyen a mi bölcsőnk is ringott, főleg régészeti szempontból nevezetes, mert sok század, sőt ezredévek munkás embereinek hamvait takarja, és számtalan emberöltő munkásságának töredékét rejtí magában. Mint hazánk egyéb részei, úgy az alföld is ezredévek óta táplálója az embernek, s annyiféle nép fordult meg itt, hogy neveiket is alig ismeri a történelem.

Az őshajdankorban szerepelt népeket nyelv és nemzetiség szerint a tudomány nem ismervén, az archaeologok ez ismeretlen ősnépeket az általuk kifejtett civilizáció nyomai és a reánk visszahagyott eszközök alapján kő-, bronz- és vaskori

népekre osztották, természetesen anélkül, hogy a kő-, bronz- és vas-tárgyak készítői alatt csakis egy helyben lakó avagy egyugyanazon nemzetiségű népet értenének. Az archaeologia tanai szerint a kő-, bronz- és vas-tárgyak készítését nemcsak egy bizonyos népnek, hanem még csak egy bizonyos kornak sem szabad tulajdonítanunk, mert a kő-, bronz- és vaseszközöket nemcsak egy nép, nemcsak egy helyen s nemcsak egy bizonyos korban alkotta, hanem azok sok nép által, sokféle helyen, igen különböző időben készítették.

A praehistorikus civilizációnak ezen tág értelmezése alkalmat nyújtott újabban némely tudósoknak arra, hogy a *kő-, bronz- és vaskultura* archaeologiai jelentőségét megingatták, s az ezen anyagokból készült eszközök által jelölt praehistorikus korszakok létezését kétségbe vonják. A kérdés azonban ma még távolról sincs eldöntve, s azért, ha talán általánosságban nem is, mindazáltal egy bizonyos területre nézve e praehistorikus korszakokat fel lehet állítani, sőt be is lehet bizonyítani.

A Bácskaságnak, mint önálló területnek, szintén megvolt a maga praehistorikus civilizációja, vagyis átélte e vidék azon korszakokat, a melyeket az archaeologia a kő-, bronz- és vas-korok elnevezésével jelöl. Volt e földnek is egy oly korszaka, melyben a lakosok még csupán kő- és esonteszközökkel éltek, volt azután oly korszaka is, melyben ez eszközökön kívül a réz- vagy bronz-, sőt utóbb a vaseszközök jöttek divatba. Volt tehát e vidéknek kő-, bronz- és vaskori civilizációja szintén, csakhogy éppen nem következik, hogy e civilizáció idő tekintetében más vidékek civilizációjával egészen egybeesett volna. És így van ez nemcsak a Bácskasággal, hanem földrészünk majdnem minden részével, s főleg azokkal, a melyeken e művelődés egyes korszakai nem önállólag fejlődtek ki, hanem kívülről importáltak.

A Bácskaság, mint az alföld egy része, nem volt, s geologiai eredete és őstörténelmi múltja alapján nem is lehetett önálló őscivilizáció székhelye, mert egykor víz borítá, s a vizek

távozása után messzevidéki népek telepedtek itt le, akik magukkal messzevidéki civilizációt hoztak, sőt egyáltalán kétséges a Bácskaságra, mint a magyar medencét egykor borító tenger legmélyebb fekvő lapályára nézve, hogy a kőkorszaki civilizáció kifejlődhetett-e itt önállólag, amennyiben nagyon valószínű, hogy itt *önálló kör soha sem volt*. Ezt nemcsak a köemlékek szerfelett nagy hiánya, hanem azon körülmény is támogatni és bizonyítani látszik, mely szerint e terület csak nagyon későn vállhatott a vizek miatt lakhatóvá. Lehet, hogy mire területünk-ről a vizek egészen elszálltak, s mire itt az első emberi coloniák megalakultak, hazánk más vidékein már rég beköszöntött a bronz-, vagy ennek előhírnöke, a rézkultura, amely azután az új lakosokkal egyszerre köszöntött be e vidékre. Nézetünk szerint — bár megfelelő s e kérdés eldöntésére okvetlen megkívántató kutatások eredményeire ma még nem támaszkodhatunk — valószínűnek tartják, hogy a bácskaságnak önálló kőkora nem volt, vagy ha ilyen csakugyan létezett, úgy az minden esetre későbbkorú volt hazánk egyéb vidékeinek kőkorszaki civilizációjánál, sőt talán éppen egészen összeesett a réz- vagy bronzkorszakokkal is.

Bármint álljon is a dolog; lett legyen a bácskaságnak önálló kőkorszaki kulturája vagy sem, e helyütt a kőkorszakot s annak netalán előkerült maradványait figyelmen kívül hagyva, azon emlékek ismertetésére térünk át, a melyek vidékünk bonz-kori civilizációjára vetnek világot.

A bronzból készült tárgyak a történelem előtti időkben nagy szerepet játszottak. Közfelfogás szerint a bronz ismerete megelőzte jóval a vasét, bár vannak tudósok, akik a vas használatát még régebbinek szeretnék tartani a bronzénál. Tény azonban, hogy a leletekben a vas csak a rómaiak koráig szerepel, míg a bronz-tárgyak egész a Kr. előtti IX. századig felnyúlnak.

A bronz, mely rézből és ónból készül, nem európai találmány, s ma már körülbelül bizonyos, hogy a phonikiai nép

kereskedelme útján jutott földrészünk keleti, déli és nyugati részeire.\*) Az ázsiai eredetű bronz azonban, mely földrészünkön, vagy legalább annak egy jó részén, a rézből készült eszközök használatát szorította ki,\*\*) itt csakhamar annyira meghonosult, hogy a különböző jellegű eszközök anyagává vált. Főleg a görög és az etruszk (itáliai) bronz-tárgyak technikai kivitele emelkedett tökélyre, s ezek közül az etruszk műipar típusai azért is nevezetesek, mert azok a nyugateurópai bronzkultura fejlődésére és terjedésére nagy befolyást gyakoroltak. De míg egyrészt a leletek azt mutatják, hogy bizonyos időben, bizonyos helyek csakis importált eszközökkel éltek, addig másrészt az is tagadhatlan, hogy utóbb az egyes vidékek helyi bronzipara is kifejlett, sőt önálló típusokat is hozott létre. E típuszokon azonban a külső befolyás nyomai megmaradtak, elannyira, hogy a a közép- és nyugateurópai országok leletein vagy az itáliai (etruszk), vagy az ázsiai befolyást constatálhatni. Egyébiránt a bronzkulturát általában a technika fejlettsége és a típuszok minősége szerint két önálló korszakra szokták osztani, t. i. a *hallstadi* és a *la-têne-i* periodusra, a melyek közül az első körülbelül a Kr. előtti IX. századig nyúlik vissza.\*\*\*) A magyarországi bronzleletek rendszerint a hallstadi leletek típusaira hasonlók s így azzal körülbelül egyidősek. A hallstadi tárgyakra az itáliai befolyás félreismerhetlen, de vannak típuszok, melyek — mint a tekeres-fibulák (Spiral-fibel) — egészen önálló invencióra vallanak, s melyek e periodus speciális típuszait képezik.

## II.

A hazánk és így a vármegyénk területén előforduló bronz-tárgyak készítői az archaeologiai közhit szerint azon *kelta népek* valának, a melyek e vidéket a Kr. előtti IX. századtól fogva egész a római uralomnak Pannoniában való megerősödéséig

\*) Rougemont-Kerl: Die Bronzezeit etc. 153. l.

\*\*\*) Pulszky Ferenc: A rézkor Magyarországon 1—5. l.

\*\*\*\*) Lásd Pulszky F. előadását az orsz. régészeti társulat 1888. évi febr. 28. tartott ülésén. Arch. Ért. 1888. VIII. köt. 179. l.

lakták. A kelta nép meglehetősen fejlett műparral bírt, s viszsamaradt emlékei e népet e terület legfontosabb lakói sorába emelik. Ezért tulajdonítanak némelyek a bronzkori leleteknek oly kiváló fontosságot, s ezért tekintik a keltákat az őscivilizáció egyik legnevezetesebb tényezőjének. \*)

Sajnos azonban, hogy míg a bronzleletek hazánk más vidékein nagy számmal kerültek már eddig is felszínre, addig vármegyénk területén aránylag nagyon is csekély adatra támaszkodhatunk. A leletek csekély számának oka pedig nem a bronzkori tárgyak hiányában, hanem egyenesen abban keresendő, hogy rendszeres kutatások nálunk még eddig nagyon ritkán történtek, s hogy ha némely lelet véletlenül került napfényre, az többnyire avatatlan kezekbe került s a tudomány számára nem lett megmentve. Ez az oka, hogy a történelmi társulat zombori, s a megyei középiskolák helyi muzeumának legnagyobb részében hasztalan keresünk bronztárgyakat; s ez az oka, hogy általában felette kevés azon bronzleletek száma, a melyekről a tudományos körök értesülést nyertek. S bár vármegyénk széles területén a régebbi és közelebbi multban több helyütt történtek szakszerű ásatások, \*\*) hangsúlyoznunk kell, hogy az alább tárgyalandó leletek mind más alkalmakkor és véletlenül kerültek felszínre.

A bácskaságban eddig előfordult bronzleletek között legnevezetesebb a *szabadkai*. E város, részben egy hosszas löszből való dombháton terül el, amely már régebben oly színben tűnt fel, mint az ember egykori ősi tanyája. A lakosok a város e részén többször találtak őskori sírokra, s ezen sírokból néhány cserépedény az ottani gymnasium kisdud muzeumába is eljutott. A dombhát külső részén, az u. n. zentai temető közelében, a Macskovics-féle tégláégető-telepen 1882-ben érdekes leletre bukkantak a munkások, a mennyiben ott egy csomóban bronzeszközök és tárgyak voltak felhalmozva. E lelet a bronzkori

\*) Pulszky F.: A kelta uralom emlékei. 44. l.

\*\*) Vaskúton, Bácsban, Palánkán és Zentán.



kisebbszerű kincsekhez tartozik, s minden jel oda mutat, hogy itt nem sírlelettel, hanem egy óvatosan elrejtett kincscsel van dolgunk. A leletben törött eszközök és fegyverek, továbbá bronzvagy rézrögök találtattak, ami arra mutat, hogy a tárgyak valamely őskori fegyverkovács tulajdonát képezték, akinek e helyen öntőműhelye lehetett, s aki e tárgyakat, mint vagyionát, ismeretlen körülmények között elrejté. A lelet tárgyait, melyek nagyobb része a városi főgymnasium muzeumába került, sarlók, kardok, fűrészek, gombok, tokos vésők, füles vésők, nyíl- vagy lándzsahegyek és kéz- vagy lábperecek képezik, a melyekhez, mint már említők, néhány olvasztott nyers réz- vagy bronzrög járul.\*)

E tárgyak archaeologiai jellegére nézve el lehet mondani, hogy azok semmi újat és semmi különlegest nem tartalmaznak, amennyiben legnagyobbbrészt teljesen analóg jellegűek a hazánk területén lelt hasonló tárgyakkal. A *sarlók* itt is meglehetősen lapos és keskeny félkör idomú alakot mutatnak, egyszerűen simított gerinccel, és a gerinc végében a fogás könnyítésére rendelt dudorral. Ily sarlók a szomszédos szeged-öthalmi, a pilini, borjasi\*\*\*) stb. ásatásoknál kerültek elő. A *kardnak* típusa szintén ismeretes; a penge, mint a töredék mutatja, két éllel és a középen gerinccel bírt, alakja a nád levelére emlékeztet. A fogantyú a pengével egy egészet képez, de nem tömör érből készült, hanem mint a rajta levő lyukak mutatják, kívülről fa vagy csont béléssel bírt. Ily idomú és szerkezetű kardokat, a korábbi számos lelettől eltekintve, legutóbb Csókán (Torontálmegye) találtak.\*\*\*\*) A *vésők* (füles és tokos), *kar-* vagy *lábperecek*, valamint a *nyíl-* vagy *lándzsahegyek* szintén megegyeznek

\*) A leleteket megszerezte és egyszerűen elősorolja Iványi István tanár. (Szabadka tört. I. köt. 22—24. l.) Ugyanő itt és a szabadkai főgymn. 1882/3. évi Értesítőjében rajzban is közli a tárgyak egy részét. Megfoghatlan azonban előttünk, honnan jött Iványi arra a gondolatra, hogy e leletet egy őskori rézöntő (!) tulajdonának declarálja akkor, amidőn a tárgyak bronzból valók. (l. Értesítő 13. l.)

\*\*) Dr. Hampel J.: A bronzkor emlékei Magyarországon. 88. tábla.

\*\*\*\*) Dudás Gy.: A csókai bronzlelet. Arch. Ért. 1888. VIII. köt. 157—158. l.

hazai más leleteink tárgyainak típusával, csupán egy *fűrész*-darab vonná magára behatóbb figyelmünket, mely a ritkább tárgyak közé tartozik. A töredék azonban oly kicsiny, hogy abból nem lehet tisztán kivenni, vajjon e tárgy, valóban fűrész darabját képviseli, vagy más eszökrész volt.

Szabadkán kívül még csak két helyen, t. i. *Bácsban* és *Zentán* került elő bronz tárgy. A *bácsi* leletet egy bronzból készült *kard* képviseli, mely ismeretlen körülmények között már régebben, véletlenül találtatott s a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került. E kard *stylus* és technika tekintetében többé-kevésbé szintén megegyez a szeged-öthalmi leletekkel.\*)

*Zentán* a csárdai műút készítése alkalmával az u. n. esész-tói kanyarulat táján, alig egy méternyi mélységben a munkások számos őskori sírra bukkantak, a melyekben azonban emberi csontokon és a szokásos csuprokon kívül egyéb tárgy nem igen találtatott. Csupán egy sírban fordult elő egy bronz *karperec* és egy *tekeres-fibula*, a melyek azonban a munkások kezéből már csak töredékeikben kerültek ki. A tömör idomú *karperec* hasonló volt a fentebb tárgyalt szabadkai leletek *karperecé*hez, a *fibula* töredékei pedig a hallstatti periodust jellemző s hazánkban sűrűn előforduló *tekeres-fibulák* közé tartozott. E tárgyról annak idején az országos régészeti társulatnak jelentést tettem,\*\*) s azokat a bácskai régiségekről írt művemben is regisztráltam,\*\*\*) újabb értesülésem szerint azonban ezek a csárda-úti többi leletekkel nem kerültek a zentai gymnasium múzeumába, hanem valahol magánkezek közt lappanganak.

Ennyi mindössze, amit a Bács-Bodrogh vármegye területén lélt bronzkori régiségekről elmondani akartunk, bizton tudván, hogy ezzel még az itt olykor-olykor véletlenül előkerült leletek ismertetése egyáltalán nincs kimerítve. Biztos tudomásunk azonban e háromnál több bácskai bronzleletről nincsen, s így

\*) Lenhossék: A szeged-öthalmi ásatások. 22. l.

\*\*\*) Arch. Ért. 1885. évf. 394. l.

\*\*\*\*) Dudás Gy.: Bács-Bodrogh vármegye régészeti emlékei. 59. l.

azokról, a melyek még netalán előfordultak, de veszendőbe mentek, vagy valahol lappanganak, nem szólhatunk. De néhány tárgy, melynek rövid ismertetését fentebb adtuk, mindenkit meggyőz arról, hogy a bácskaság bronzkori kulturája többé-kevésbé analog jellegű, hazánk más területeivel, s hogy vármegyénk őstörténetének korszakai között a bronz-epocha szintén fontos jelentőséggel bír.

*Dudás Gyula.*

## A társulat gyűjteményei.

Míg a társulat nem birt saját helyiséggel, addig nehéz volt a gyűjtés, mert a tárgyak fentartása és rendezése sok nehézséggel járt, csak mióta a társulat a vármegye pártolása folytán biztos és alkalmas helyiséget nyert, lehetett a begyűlt tárgyak elhelyezéséről, nemileg rendezéséről gondoskodni.

Mint hogy kezdetben a társulat pénzsűkével küzködött, azért nem volt azon helyzetben, hogy gyűjteményeit vásárlások által is szaporíthatta volna, és így a begyűlt tárgyak csak adakozás útján szaporodtak. A szaporodás elég lassan halad, de ezen nem esodálkozhatunk, ha felgondoljuk, hogy vármegyénkben a sokféle pusztítás és pusztulás után nagyon kevés maradt fenn a multból. Már a praehistorikus korból sok, vagy talán minden elveszett, mert tudjuk, hogy az ugynevezett telecska alatti vidékeket majdnem egészen víz borította, tanúsága ennek a szabadkai és zombori artézi kutak fúrása, melyek azt bizonyítják, hogy még 400 méter mélységben is valaha víz folyt, sőt legrégebb térképeink is a Duna folyását a mostani bal oldalon annyira keletfelé rajzolják, hogy nem tartozik a lehetetlenség közé, hogy a telecskai dombok az őskorban a Duna balpartját képezték, és így a nagy mennyiségű vizek eleinte bizonyára lakatlanná tették az alsó vidékeket és csak az itt-ott kimagasló területeken helyezhették el magokat a vándor népek, melyeket a víz ter-

jedelmének változása is egyik helyről a másikra szorított, mert e miatt barmaikat is szüntelen mozgásban tartani kellett.

Midőn a Duna vize lefolyásának mindinkább szélesebb útát nyitott, minden kultúra nélküli vad népek özönlötték el a megyét, ezek mit sem hagytak hátra, mert nomád népek nem gondolnak állandó építkezésre. Bekövetkezett a római világ, de eddigi tapasztalataink szerint, a rómaiak sem építettek a megyénkben egyebet, talán egy pár fürdőt kivéve, mint castrumokat, azaz a légiók cohorsainak lakhelyül szolgáló erődített kaszárnyákat, melyeknek csak egyes téglái maradtak fel az utókorra, miről ismét nem csodálkozhatunk, mert a kő hiánya, és a fa bősége, akadályozta a tömör anyagból építkezést, és csak előmozdította az önként kínálkozó fából készült lakokat, melyek nem lehettek monumentális épületek. Nagyobb temetkezési helye a rómaiaknak csak Titel lehetett, mert csak ott találtattak római emlékkövek, ellenben az almási Rudics báró kertjében látható római emlékkövek Aquincumból, Ó-Budáról, hozattak Zomborba és onnan vitettek Almásra.

A középkor megteremtette az ujjaszületési korszakot, mely az Anjou házbóli királyok, különösen pedig Zsigmond és Mátyás királyok idejében sok szépet teremtett honunkban, de a kőanyag hiánya és a rosszul égetett téglá porhanyósága okozta bizonyára, hogy a Bácsban hulladozó romokon kívül alig találunk, megyénkben nagyobb szerű építkezési, vagy temetkezési maradványokat, mert a létezőknek is bizonyára véget vetett a Dózsaiak, a törökök, a fekete ember, a szerbek és a kurucok pusztítása.

Így mondhatjuk, hogy kivéve a számosan található római és középkori érmeiken kívül igen kevés az, mi az ős és a mult korból fen maradt.

Ez bizonyára fő oka, hogy gyűjteményeink is nagyon lassan szaporodnak.

A begyűlt tárgyakat négy osztályra osztottam.

I. Az első osztály foglalja magában az érmeket.

- II. A második a régészeti tárgyakat.
- III. A harmadik a könyvtárt.
- Végre IV. A negyedik az okmány és irattárt.

### I. Érmek gyűjteménye.

Az érmek gyűjteménye a következő osztályokra oszlik:

- I. Római érmek.
- II. Az ó-kanizsai lengyel lelet.
- III. A keresztthadak idejéből érmek.
- IV. Speciális magyar érmek.
- V. Ausztriai érmek.
- VI. Külföldi érmek.
- VII. Emlék érmek.

Mind külön ládikákban és mindannyi meghatározva és külön papirborítékban.

*Számosabb érmekeket küldöttek be:*

- 1. Bajai Mihály Zombor.
- 2. Berényi Dániel Baja 75 drb.
- 3. Bittermann Nándor Zombor.
- 4. Császár Péter Baja 20 drb.
- 5. Fritser Antal Zombor.
- 6. Grossechmid Gábor Zombor.
- 7. Grosz Gusztáv Szent-Tamás.
- 8. Karkisch Alajos Zombor 24 drb.
- 9. Karl Lajos Cservenka.
- 10. Karnász Lajos Zombor.
- 11. Kekezovics Máttyás Zombor.
- 12. Koralik Henrik Zombor.
- 13. Kutlik Félix Kulpin 25 drb.
- 14. Mayer József Zombor.
- 15. Morber György Zombor.
- 16. Dr. Margalics Ede Zombor.

17. Pilaszanovics Antal Baja 78 drb.
18. Pozsonyi Béla Csantavér 70 drb.
19. Schwerer János Zombor.
20. Steltzer Frigyes Kiszács 39 drb.
21. Sztánó Ferenc.
22. Dr. Tóth Miklós Zombor.
23. Udvardi József Zombor 26 drb.

*I. Római érmek.*

Bronz- vagy réz-érmek:

1.	Császár neve:	Nagy Sándor . . . . .	1 darab.
2.	" "	Alexander Severus . . . . .	1 "
3.	" "	Antonius Pius . . . . .	2 "
4.	" "	Aurelianus . . . . .	3 "
5.	" "	Caracalla . . . . .	2 "
6.	" "	Caligula . . . . .	1 "
7.	" "	Claudius Goth. . . . .	1 "
8.	" "	Constantinus Nagy . . . . .	16 "
9.	" "	Constantinus ifjabb . . . . .	1 "
10.	" "	Constans . . . . .	2 "
11.	" "	Constantius ifjabb . . . . .	8 "
12.	" "	Constantius Gallus . . . . .	1 "
13.	" "	Crispus . . . . .	1 "
14.	" "	Diocletianus . . . . .	2 "
15.	" "	Domitianus . . . . .	1 "
16.	" "	Faustina Senior . . . . .	1 "
17.	" "	Faustina Junior . . . . .	3 "
18.	" "	Galeria Valeria . . . . .	1 "
19.	" "	Gallianus . . . . .	3 "
20.	" "	Gordianus III. . . . .	1 "
21.	" "	Hadrianus . . . . .	3 "
22.	" "	Hetenia Etruscilla . . . . .	1 "
23.	" "	Licinius Pater . . . . .	4 "

24.	Császár neve:	Maximianus I.	3	darab.
25.	"	"	2	"
26.	"	"	3	"
27.	"	Philippus Arabs	2	"
28.	"	Probus	3	"
29.	"	Theodosius I.	3	"
30.	"	Tiberius II. Constantín	1	"
31.	"	Trajanus Decius	7	"
32.	"	Trebonianus Gallus	1	"
33.	"	Valens	1	"
34.	"	Valentinianus	3	"
35.	"	Vespasianus	1	"
36.	"	Zimisces Johannes	1	"

Összesen: 90 darab.

Ezüst érmek:

1.	Császár neve:	Antoninus Pius	1	darab.
2.	"	"	1	"
3.	"	Nero	1	"
4.	"	Marcus Aurelius	1	"
5.	"	Trajanus Decius	1	"

Összesen: 5 darab.

II. Ó-kanizsai lelet.

Ezüst érmek:

1.	Albert lengyel király	4	darab	1492—1501.
2.	Sándor " "	2	"	1501—1506.
3.	II-ik Lajos magyar király	1	"	1516—1526.
4.	I-ső Zsigmond lengyel király	36	"	1506—1548.
5.	II-ik Zsigmond lengyel király	4	"	1548—1572.
6.	III-ik " " "	1	"	1591.
7.	Albrecht porosz herceg	21	"	1525—1569.
8.	II-ik Fridrik sziléziai herceg	2	"	1543—1548.

9. II-ik Erik braunschweigi herceg . . . . .	2	darab	1540—1584.
10. Báthory István lengyel király . . . . .	2	„	1535—1586.
11. I-ső Ferdinánd magyar „ . . . . .	15	„	1540—1564.
12. I-ső Maximilian „ „ . . . . .	8	„	1564—1576.
13. Rudolf „ „ . . . . .	21	„	1576—1608.
14. I-ső Lipót „ „ . . . . .	1	„	1655—1705.
15. Mária Therezia „ „ . . . . .	1	„	1740—1780.

Összesen: 122 darab.

*III. Szemző szállási lelet.*

Ezüst érmek a XI—XII. századból:

1. Lyoni érsek érmei . . . . .	8	darab.
2. Bizonytalan püspökök érmei jelekkel . . . . .	14	„
3. Valenci püspöki érem . . . . .	2	„
4. Német „ „ . . . . .	2	„

Összesen: 26 darab.

*IV. Speciális magyar érmek.*

1. IV. Béla 1205—1270. . . . .	5	darab.
2. Zsigmond 1387—1437 . . . . .	2	„
3. I-ső Ulászló 1440—1444. . . . .	1	„
4. Ladislaus V. Posth. 1453. . . . .	2	„
5. Corvin Mátyás 1458—1490. . . . .	2	„
6. Báthory István lengyel király 1582. . . . .	2	„
7. II. Ulászló 1507. . . . .	1	„
8. II. Lajos 1517—1526. . . . .	1	„
9. I. Ferdinánd 1535. . . . .	2	„
10. Miksa 1570. . . . .	1	„
11. II. Mátyás 1609. . . . .	2	„
12. Bethlen Gábor 1619. . . . .	1	„
13. II. Ferdinánd 1620. . . . .	1	„
14. Rákóczi F. 1704. és 1706. . . . .	8	„



15. Rákóczi Ferenc 1706. és 1707. Poltura	2 darab.
16. I-ső József 1711.	1 „
17. 3 kros réz 1849.	5 „
18. Ezüst 6 kros 1849.	6 „
19. Egy krajcár 1848—1849.	12 „

Összesen: 67 darab.

A római érmekre megjegyzendő, hogy a küldők a lelet helyét nem jelentvén be, az jelenleg meg nem határozthatatik, de általában mondható, hogy a római érmek igen csekély kivétellel a megyében találtattak.

A római érmeket Schwerer János, mint a társulat gyűjteményének őre, nagy szorgalommal és kितartással határozta meg és osztályozta.

*Grosschmid Gábor.*

(Folyt. köv.)

## Egyveleg.

Zombor város könyvtári társulatának idei közgyűlése a könyvtár részére többrendbeli jeles történeti mű, de különösen a vármegyénket tárgyazó történeti művek megszerzését rendelte el. Mely határozat folytán a városi könyvtár több jeles történeti művel szaporodott. Ezek között van:

*Feszler Ig. Aur.* „Geschichte von Ungarn“ jeles történelmi nagy műve, Klein Ernő és Horváth Mihály által átdolgozva.

*Grünwald Béla* : A régi Magyarország.

Vármegyénk történészeitől:

*Iványi Istvántól* : Szabadka város története.

Az új *Bodrog* vármegye.

A *tiszai* határőrvidék.

*Kolonics Lipót* bibornok országszervező munkája.

*Cothman Antal* magy. kir. udvari kamarai tanácsos jelentése a bács-kerületi kamarai puszták állapotáról 1763. évi dec. 28-áról.

*Dr. Dudás Gyulától*: A szabadhajduk története.

*Szerémi György* emlékirata. Értekezlet.

A szegedvárosi templom műrégészeti szempontból.

A zentai ütközet.

A zentai csata.

Bács-Bodrog vármegye régészeti emlékei.

*Thim Józseftől*: Délmagyarország önyvédelmi harca.

*Grosschmid Gábor*: Történelmi tanulmányainak 1-ső és 2-ik füzete.

I-ső füzet: Az utolsó *Kray Nep. János báró* a szerbek között 1848—49.

II-ik füzet: Magyarország népesedésének áttekintése, figyelemmel Bács-Bodrogh vármegyére.

Oesterreich, Ungarn und die Woiwodina 1850.

\* \* \*

A régebben beszerzett hazánk, mint vármegyénkre vonatkozó jelesebb történelmi művek:

*Böhm Lenart*: Délmagyarország vagy az úgynevezett Bácság történelme.

Budai Esaiás története.

Erlebnisse eines k. k. Offiziers im öst. serb. Arméecorps.

*Fraknoi Vilmos*: Martinovics és társainak összeesküvése.

*Horváth Mihály* története és összes munkái

*Majláth*: Geschichte des Oesterreichischen Kaiserstaats.

*Márki Sándor*: Dózsa György és forradalma.

*Nagy Iván*: Magyarország családai.

*Ormos Zsigmond*: Árpádkori művelődésünk története.

*Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódítás korában.

Történelmi műemlékek. Monumenta Hungariae historica.

Történelmi magyar tár.

*Kohn S.*: A zidók története Magyarországon.

*Károlyi Sándor* önéletrajza és naplója.

*Szalay László*: Magyar történelmi emlékek.

*Thaly Kálmán*: Székesi gróf Bercesényi család.

*Klapka György*: Emlékeimből.

*Szilágyi Sándor*: Magyar történelmi életrajzok.

*Asboth János*: Bosznia és Hercegovina.

*Dr. Szentkláray Jenő*: A dunai hajóhadak története.

*Vámbéri Armin*: A magyarok eredete.

*Pesti Frigyes*: Az eltűnt vármegyék.

\* \* \*

Az utolsó husz évben mindenütt az országban felébredt hazai történetünk iránt az érdeklődés, ezt mutatják a megyékben szervezett történelmi és régészeti társulatok. Legnagyobb sikert arattak a temesvári, délmagyarországi, úgy a mosonyi, Komárom és Bihar vármegyei, nemkülönben Erdélyben a kolozsvári, dévai és a gyula-fehérvári régiséggyűjtemények és társulatok.

A biharmegyei régészeti és történelmi egyesület 188<sup>7</sup>/<sub>7</sub>-ik évi évkönyvének kimutatása szerint a Nagyváradon létező gyűjteményben található.

I. Régi tárgyak 1063 drb. E között római, etrusziai, egyiptomi, őskori és hazai régiségek a legkülönlegesebb tárgyakban.

II. Az éremgyűjtemény áll 3097 drból.

III. Az okmányok száma 143 drb, ehez járul 12 kötet kézirat.

IV. A könyvtárban létezik 251 kötet, 16 drb térkép, úgy 60 drb ábra és fénykép. Ehez járulnak a növény, tojás, őssallatok csontjai, és a kitömött madarak gyűjteményei.

Alapítványi tőkéje a társulatnak összesen 1150 frt és ennek kamatai, összes vagyona 2172 frt 92 kr.

A pártolás nem valami számos, a tagok 3 frt tagdíjat fizetnek, a tagok száma a kétszázat meghadja ugyan, de a bevétel változó.

188<sup>7</sup>/<sub>7</sub>-ik évben a bevétel 709 frt 43 kr, 188<sup>7</sup>/<sub>8</sub>-ik évben pedig csak 537 frt volt, ennek ellenében a kiadás a fenti években 637 frt 84 kr és 505 frt 15 kr volt.

\* \* \*

Az ország minden részeiben szorgosan kutatják a régiségeket, azért újabban mindenfelé számosak a leletek.

Igy *Tószeg* község közelében *Laposhalmán* nemrég nagy számú őskori agyagedényt, csont eszközt, két népvándorláskori arany fülbevalót és egyéb tárgyakat találtak.

*Szent-Annán* Arad vármegyében, a város régi sánca oldalában durva cserépedények maradványai, csontvázak darabjai között a feldúlt sírban növényleveleket utánzó arany kincsre bukkantak, mely azután Boros Jenő vasúti igazgató közbenjárása folytán a nemzeti múzeumba jutott.

A *krasznai* római eredetű aranyrudak a bécsi császári múzeumba jutottak, de galvanoplasztika útján számosan sokszorosítottak. A rudakról az a nézet uralkodik, hogy azok nagykereskedői fizetések teljesítésére szolgáltak, a rajtok levő bélyegek a syrmiumi pénzverde hivatalnokaitól származnak és a három császár, kiknek arcképeit a képes bélyegen látjuk, Valentinianus, Valens és Gratianus császárok.

*Szentes* határában a nagyhegyi szőlőknél nagyfontosságú régiségeket vetett fel a vasúti munkások ásója. Ősi sírhelyeket fedeztek fel s több jel arra mutat, hogy a sírokban magyarok fekszenek, talán még a pogány korszakból valók. Az egyik sír egy vitéz lehetett. Teljes fegyverzetet találtak benne: csákányt kelevézt, kosár nélküli, kereszt markolatu kardot, sarkantyút. A vitéz mellé temették el paripáját is: melynek teljes lószerszáma a sírban találtatott.

Egy a képviselőházban beadott kérvény alkalmából június 16-án érdekes vita keletkezett az ország címerének s a kétfejű sasnak miként használása ügyében. Helfyn kívül még Thaly Kálmán szólt a tárgyhöz, ki megragadta az alkalmat, egy kis, de alapos és szellemdús heraldikai értekezést rögtönözni a kétfejű sas keletkezéséről, elterjedéséről s használatáról, ismételvén, hogy a kétfejű sas nem az uralkodó család címere. Felhívására Tisza Kálmán miniszterelnök ígérte, hogy új bizottsá-

got fog egybehívni az országcímer végmegállapítása tekintetéből.

\* \* \*

Hirneves történetírónk Deák Farkas temetése június 6-án ment végbe Maros-Vásárhelyütt, általános részvét mellett. A koszorúkkal gazdagon ékesített koporsót nagyszámú közönség kísérte egész a város végéig, honnan Nyárad-Andrásfalvára vitték a családi sírboltba.

\* \* \*

A magyar tudományos akadémia a történelmi tudományok köréből három értekezést volt szíves történelmi társulatunkhoz átküldeni:

„Az 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez.“ Zsilinszky Mihálytól.

A székelyek származásáról és intézményeiről. Orbán Balázstól.

Az örökös főispánságról a magyar alkotmány történetben. Hajnik Imrétől.

Mind a három jeles mű és érdemes a tanulmányozásra.

*Grosschmid Gábor.*

## Értesítő felhívás.

A vármegye történelmi társulatának mindannyi működő tagja ezennel értesítettik, hogy a társulatnak folyó 1888-ik évi március 11-én tartott közgyűlése alkalmával, a megye történelmének mielőbbi felderítése és tágabb körbeni ismertetése céljából, 7-ik szám alatt hozott végzésével elhatározta: hogy a működő tagok buzdítása, és némi verseny előidézése tekintetéből, az év végével a benyújtott történelmi dolgozatok, egy arra megválasztott bizottság által bíráltassanak meg, egyszersmind a legjobbnak talált dolgozat hat darab, a második három darab nyole forintos arannyal díjaztasson, a harmadik pedig elismerő dicsérettel tüntetessen ki.

Felhivatnak tehát a társulatnak összes működő tagjai, hogy a jövő november hó végéig munkálataikat a társulati titkárhoz küldjék be, hogy azok a jövő 1889-ik év elején bírálat alá vétezhessenek.

Zomborban, 1888-ik évi október 1-ső napján.

Grosschmid Gábor,  
titkár.



A BÁCS-BODROGH VARMEGYEI  
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.